

# **MÝTY A STEREOTYPY O ŽENÁCH A MUŽOCH**

**VO SVETLE POLITIKY RODOVEJ ROVNOSTI  
A FEMINISTICKEJ KRITIKY**

**ANNA TOKÁROVÁ**

**Prešov  
2011**

# **MÝTY A STEREOTYPY O ŽENÁCH A MUŽOCH**

**VO SVETLE POLITIKY RODOVEJ ROVNOSTI  
A FEMINISTICKEJ KRITIKY**

**ANNA TOKÁROVÁ**

**Prešov  
2011**

## **Potenciál, občianske združenie**

a

Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity  
v Prešove

### **Mýty a stereotypy o ženách a mužoch**

vo svetle politiky rodovej rovnosti a feministickej kritiky

Učebný text pre študentov a študentky odborov Andragogika, Sociálna práca,  
Sociálna pedagogika a Učiteľstvo na Prešovskej univerzite v Prešove.

© Anna Tokárová

**Recenzentka:** PhDr. Adriana Jesenková, PhD.

**Otázky a úlohy za kapitolami:** Mgr. Monika Rusnáková

**Sadzba:** Mgr. Matej Tokár

**Jazyková úprava:** Mgr. Monika Rusnáková

**Vydavateľ:** Prešov : Potenciál, občianske združenie, 2011

© Anna Tokárová

**ISBN 978-80-969073-3-5**

**EAN 9788096907335**

## OBSAH

|                                                                                                              |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ÚVODOM.....</b>                                                                                           | <b>6</b>  |
| <b>1. RODOVÉ MÝTY A STEREOTYPY AKO OBJEKT POLITIKY GENDER MAINSTREAMING.....</b>                             | <b>7</b>  |
| 1.1 Terminologické otázky: rodové mýty, rodové stereotypy, gender, gender mainstreaming.....                 | 7         |
| 1.2 Politika gender mainstreaming v dokumentoch Európskej únie.....                                          | 11        |
| 1.3 Vývoj, ciele a obsah stratégie gender mainstreaming (GM).....                                            | 14        |
| <b>2. VYBRANÉ RODOVÉ MÝTY A STEREOTYPY .....</b>                                                             | <b>18</b> |
| 2.1 Mýtus o heterosexuality ľudského rodu.....                                                               | 18        |
| 2.2 Mýtus o homosexualite a ďalších formách inakosti v sexuálnej orientácii.....                             | 20        |
| 2.3 Mýtus „o prirodzenosti“ rozdielov v sociálnom postavení mužov a žien.....                                | 21        |
| 2.4 Mýtus o typických črtách mužskosti (maskulinity) a ženskosti (femininity).....                           | 22        |
| 2.5 Mýtus o intelektuálnej a morálnej menejcennosti žien.....                                                | 24        |
| 2.6 Mýtus krásy a mladosti.....                                                                              | 26        |
| 2.7 Mýtus o domácom a rodovo podmienenom násilí .....                                                        | 26        |
| 2.8 Mýty a predsudky spojené s feminizmom a feministkami.....                                                | 29        |
| 2.9 Mýtus o negatívnom vplyve feminizácie na rozvoj a profesionalitu rezortov, v ktorých prevažujú ženy..... | 30        |
| <b>3. PREKÁŽKY A STIMULY VYŠŠIEHO VZDELÁVANIA DIEVČAT A ŽIEN NA ÚZEMÍ SLOVENSKA.....</b>                     | <b>37</b> |
| 3.1 Všeobecne o sociálnych prekážkach vzdelávania dievčat a žien v školských inštitúciách.....               | 37        |
| 3.2 Sociálne faktory stimulujúce rozvoj vzdelávania dievčat a žien - stredoeurópske dimenzie.....            | 38        |
| 3.3 Vznik stredných dievčenských škôl a počiatky univerzitného vzdelávania žien. ....                        | 41        |
| 3.4 Vzdelávanie dievčat a žien na území Slovenska .....                                                      | 42        |
| <b>4. FEMINIZÁCIA V ŠKOLSTVE NA SLOVENSKU A JEJ SOCIÁLNO-PEDAGOGICKÉ SÚVISLOSTI.....</b>                     | <b>50</b> |
| 4.1 Feminizácia vzdelania a povolání na Slovensku v súčasnosti.....                                          | 51        |
| 4.2 Štruktúra feminizácie učiteľstva a vzdelávania.....                                                      | 53        |
| 4.3 Vybrané problémy súvisiace s feminizáciou učiteľstva.....                                                | 54        |
| <b>5. POLITIKA GENDER MAINSTREAMING A JEJ AKTUÁLNOŠŤ PRE SOCIÁLNE INŠTITÚCIE A POMÁHAJÚCE POVOLANIA.....</b> | <b>60</b> |
| 5.1 Genderovo špecifická sociálna práca.....                                                                 | 60        |

|                     |                                                                    |           |
|---------------------|--------------------------------------------------------------------|-----------|
| 5.2                 | Genderovo integrovaná organizácia.....                             | 63        |
| 5.3                 | Súčasný stav v rodovej rovnosti v praxi - nové otázky a výzvy..... | 64        |
| <b>ZÁVEROM.....</b> |                                                                    | <b>73</b> |
| Literatúra.....     |                                                                    | 76        |

## Úvodom

Cieľom učebných textov je sprostredkovať študentom a študentkám základné informácie o rodových mýtoch a stereotypoch, ktoré sú hlboko zakorenené vo vedomí širokej verejnosti, vrátane vedomia študentov a študentiek vysokých škôl. Počas štúdia na základných a stredných školách u nás majú študenti a študentky len minimálnu možnosť oboznámiť sa s históriou nerovností v spoločenskom postavení mužov a žien, s dejinami hnutia žien (feminizmu) a s politikou rodovej rovnosti OSN a Rady Európy. Pritom je to tematika spoločensky mimoriadne aktuálna a dôležitá aj z hľadiska profesionálnej prípravy absolventov všetkých typov vysokých škôl, nielen spoločensko-vedného a humanitného zamerania.

Učebný text je určený pre študentov a študentky odborov Andragogika, Sociálna práca, Sociálna pedagogika a Učiteľstvo na Prešovskej univerzite v Prešove. Jadrom obsahu učebných textov je problematika rodovej rovnosti a nerovnosti.

Z rozsiahlej problematiky rodových štúdií (vedy o spoločenských aspektoch života mužov a žien) sme vybrali problémy, ktoré, podľa nás, vytvoria aspoň v hlavných črtách obraz o príčinách a dôsledkoch pretrvávajúcich foriem diskriminácie žien. Na príklade vybraných mýtov a stereotypov sme sa pokúsili ukázať korene disproporcií medzi spoločenským postavením mužov a žien, pričom sme sa ťažiskovo venovali mýtom a stereotypom o ženách, pretože tie sú jedným zo zdrojov ich nerovnoprávného a nerovnocenného postavenia v spoločnosti. Do obsahu učebných textov sme včlenili problematiku vývoja vzdelávania dievčat a žien, ktorú ilustrujeme v kontexte rozvoja feminizmu, demokratizačných a modernizačných vplyvov. Podobne ako mýty a stereotypy o ženách znevažujú ženy, existujú aj stereotypy a mýty o mužoch, ktoré diskriminujú alebo znevažujú aj mužov samotných. Problematika mýtov a stereotypov o mužoch bude obsahom ďalších učebných textov, ktoré pripravujeme.

Celým obsahom učebných textov sa prelína problematika politiky rodovej rovnosti (gender mainstreaming), pretože je to významná agenda OSN a Rady Európy, inštitúcií, ktoré presadzujú princíp rovnosti príležitostí mužov a žien v praxi, a to vo všetkých oblastiach spoločensko-ekonomického a kultúrneho života. Poznatky študentov a študentiek o politike gender mainstreaming sú mimoriadne dôležité aj z hľadiska ich budúceho pôsobenia v tzv. mienkotvorných a pomáhajúcich profesiách, na ktoré sa v súčasnosti pripravujú, alebo si zvyšujú kvalifikáciu. Verím, že v učebných textoch nájdú inšpirácie pre uvažovanie o ženách a mužoch v nových a iných dimenziách ako doteraz.

Anna Tokárová

# 1. RODOVÉ MÝTY A STEREOTYPY AKO OBJEKT POLITIKY GENDER MAINSTREAMING

V každej spoločnosti fungujú tak mýty<sup>1</sup>, ktoré sú dedičstvom minulosti, ako aj mýty novodobé. Prvotné formy mýtov vznikli na počiatkoch stupni vývoja ľudského vedomia, keď sa ešte viera, fantázia a poznanie navzájom splietali v nerozlučiteľnej jednote, keď boli prvotnou formou poznávania sveta človekom. Aj dnešná doba so sebou prináša nové mýty z najrôznejších oblastí života človeka (napr. mýty o zdraví, o rakovine, o manželstve a pod.). Sú to názory či iluzórne predstavy o javoch *reálneho života*, ktoré často preberáme mimovoľne a nekriticky. Formy a obsah dnešných mýtov sú často nerozpoznateľné od vedeckých poznatkov a reálnych faktov. Vyvolávajú zdanie reality tam, kde ide o iracionalitu a tak vlastne vyprázdňujú skutočnosť. Práve *iracionalita* a s ňou spojená *predpojatosť* je podstatným a spoločným znakom mýtov. Stoja síce v opozícii k racionalite, ale pritom relatívne významne ovplyvňujú realitu súčasnosti.

Mýty majú jedinečnú schopnosť modifikácie, *schopnosť ovplyvňovať nevedomie jedinca* a vnucovať mu svoj pohľad na skutočnosť. Prostredníctvom mýtov sa napokon stráca zo zreteľa realita. To, čo sa dlho javilo ako reálne, nadobúda mytologický charakter a to, čo pôvodne malo mytologický rozmer, sa stáva realitou. Toto *prevracanie skutočnosti* patrí k typickým znakom mýtov. Ak je mýtus *obsahom* predstáv o realite, tak stereotyp je *spôsobom myslenia, cítenia a konania*, ktorý vzniká *stereotypizáciou* a akceptovaním pretrvávajúceho mýtu.

## 1.1 Terminologické otázky: rodové mýty, rodové stereotypy, gender, gender mainstreaming

*Rodové mýty a stereotypy* sú tzv. *kultúrne konštrukty* o mužoch a ženách – z dnešného hľadiska zastaralé, archaické alebo skreslené predstavy o najrôznejších aspektoch života mužov a žien v súčasnej rodine a spoločnosti. Vznikali postupne dejinným vývojom, ale ich súčasná patriarchálna podoba sa vyvíjala v priebehu cca. 10 000 rokov trvajúceho patriarchátu. Prenášali sa z generácie na generáciu - prostredníctvom zvykoslovia, kultúry, náboženských, etických a právnych noriem, v procese rodovej socializácie a výchovy. Mnohé dobou prekonané patriarchálne rodové stereotypy a mýty aj naďalej pretrvávajú v podobe predsudkov vo

---

<sup>1</sup> Mýtus (z gréc. mýthos - reč, jazyk, rozprávanie) sa vo všeobecnosti charakterizuje ako symbolické, anonymné a racionálno-iracionálne vysvetľovanie javov.

vedomí ľudí, nachádzajú sa v učebniciach, časopisoch, reklame, filmoch, reláciách v masmédiách, legislatívnych nariadeniach. O väčšine rodových mýtov a stereotypov nikto nepochybuje - mnohí rodičia, učitelia/ky, vychovávatelia/ky, žurnalisti/ky, politici/čky a mnohí/é iní odborníci/čky často netušia, že napomáhajú šíreniu a presadzovaniu rodových mýtov v praxi.

Mnohé rodové stereotypy a predsudky sú (skrytým alebo aj zjavným) obsahom oficiálnych pedagogických dokumentov a cieľov výchovy (napr. v učebniciach 1. ročníka základnej školy obrázky znázorňujúce rodinnú situáciu: mama umýva riad a otec číta noviny). Musíme konštatovať, že téma rodových (ale nielen rodových) stereotypov a mýtov nie je v teórii výchovy ani v iných vedách o výchove dostatočne spracovaná.

Vzhľadom k novodobým trendom, charakteru súčasnej doby sú rodové stereotypy a mýty *anachronizmom*, stávajú sa zdrojom problémov, nedorozumení, sociálnych konfliktov a diskriminácií, i seba poškodzovania. Sú naďalej prostriedkom a obsahom patriarchálnej socializácie a výchovy, novej stereotypizácie a mýtizácie vo vedomí novej generácie a utvrdzovania v mysliach dospeljej populácie.

Problematike stereotypov a mýtov sa na všeobecnej úrovni venujú iné vedy: vývinová psychológia (individuálne návyky ako druh stereotypov), sociálna psychológia a sociológia (v súvislosti so skupinovým životom), mytológia a kultúrna antropológia (v súvislosti s dobou dávnominulou). Sociálne kontexty života žien a mužov skúma interdisciplinárna veda *rodové štúdiá (gender studies)* a jej súčasťou je feministika, ženské štúdiá (*women's studies*), mužské štúdiá (*men's studies*)<sup>2</sup>, sociológia pohlaví a sexuality a i. V poslednom období vyšlo u nás i v zahraničí mnoho zaujímavých publikácií z oblasti rodových štúdií (u nás napr. Kiczková, Szapuová, (eds.), 2011) a objavujú sa aj publikácie k problematike uplatňovania gender v pedagogickom výskume a praxi (napr. Lukšík, Supeková; 2003; Smetáčková, Vlková (eds.); Tokárová, 2003; Bosá, Filadelfiová, (eds.), 2009; Macháček, 2010 a i. a v sociálnej práci (Janebová, 2005, 2006, Jesenková, 2010, Bosá, 2011 a i.).

Rodové stereotypy sú druhom sociálnych stereotypov. **Sociálne stereotypy** sú zjednodušené, schématicizované, skreslené predstavy ľudí

---

<sup>2</sup> **Gender studies** (rodové štúdiá) - disciplína zaoberajúca sa štúdiom rodových špecifik v sociálnom správaní mužov a žien (je súčasne predmetom vysokoškolského štúdia). **Women's studies** (ženské štúdiá) - disciplína o špecifických otázkach sociálneho postavenia a individuálnej sebaidentity ženy. **Men's studies** (mužské štúdiá) - disciplína o špecifických otázkach *zmien* v spoločenskom postavení a sebaidentite muža. **Queer studies** (queer, lat. podivný, čudný) - disciplína o rodových podobách odchýliek od heterosexuality, o sociálnych otázkach a sebaidentite gayov, lesbičiek, bisexuálov, transexuálov a i.

o určitom sociálnom objekte - skupine alebo človeku, ktorý patrí k určitému sociálnemu zoskupeniu. Majú zväčša iracionálnu základňu a preberajú sa ako hotové vzory, iracionálne predsudky a ako také sa ťažko menia pod vplyvom logickej argumentácie. Stereotypy v ľudskom myslení skutočnosť zjednodušujú a často aj falšujú. Vznikajú a upevňujú sa v procese stereotypizácie.

**Stereotypizácia** (gr. stereos - tvdý, typos, stopa) je procesom pripisovania rovnakých vlastností všetkým členom a členkám určitej sociálnej skupiny alebo zoskupenia, bez dostatočného uvedomenia si možných rozdielov medzi nimi (napr. stereotypy o Rómoch a Rómkach).

V štruktúre sociálneho stereotypu sa odlišujú dve základné zložky (Hill, 2004, s. 67- 68): 1. **Predsudok** (doslova, dopredu daný úsudok) - tvoria ho spravidla negatívne postoje namierené voči niečomu alebo niekomu, ktoré nie sú založené na objektívnom hodnotení javu, predmetu, osoby alebo skupiny. Predsudok má zložku *kognitívnu* (informačnú - je to myšlienková koncepcia postoja) a *afektívnu* (pocity zaujatého nepriateľstva alebo sympatií voči niekomu alebo niečomu). 2. **Sociálna diskriminácia** - je to *konatívna zložka stereotypu*, sú to vykonávané skutky a správanie sa voči ľuďom, predmetom a javom (čo je väčšinou založené na spôsobe uvažovania a pociťovania).

**Rodové stereotypy** ako druh sociálnych predsudkov majú tri zložky

- zložku *kognitívnu* - informačnú, myšlienkovú koncepcia postoja, napr. že ženský mozog je menší a ľahší, preto sú ženy menej inteligentné,
- zložku *afektívnu* - pocity zaujatého nepriateľstva alebo sympatií voči niekomu alebo niečomu, napr. voči homosexuálom,
- zložku *konatívnu* - sú to vykonávané skutky a **diskriminačné správanie** sa voči ľuďom, predmetom a javom, čo je väčšinou založené na spôsobe uvažovania a pociťovania, napr. obľúbený pracovník, vynikajúci organizátor neuspel v konkurze na riadiacu funkciu, pretože ktosi na neho prezradil, že je gay.

Práve **diskriminácia** je spoločensky nebezpečným a škodlivým **dôsledkom mýtov a stereotypov**. Je v zásadnom rozpore s princípom rovnosti príležitostí, ktorý je jedným z hlavných cieľov politiky Európskej únie (EÚ).

Princíp rovnosti príležitostí je základným *mravným a legislatívnym princípom* budovania demokratickej spoločnosti vo všetkých krajinách EÚ, ktoré sa usilujú nielen o ekonomický rozvoj, ale aj o realizáciu idey *sociálne spravodlivej spoločnosti* v duchu nového poňatia humanizmu, založeného na rovnocennosti a rovnoprávnosti všetkých. V praxi

jednotlivých krajín EÚ existuje ešte mnoho typov *nerovností, diskriminácií*, ktoré je nevyhnutné riešiť a prekonávať, dosahovať žiaduce zmeny v myslení jednotlivcov a skupín (profesijných, rodových, generačných a i.).

**Rodová rovnosť** je súčasťou princípu **rovnosti príležitostí**, ktorý je v modernej dobe základným *mravným a legislatívnym princípom* budovania demokratickej spoločnosti. Osobitnú pozornosť tejto problematike venuje Európska únia (EÚ), ktorá sa usiluje nielen o ekonomický rozvoj, ale aj o realizáciu idey *sociálnej spravodlivej spoločnosti* v duchu nového poňatia humanizmu, založeného na rovnocennosti a rovnoprávnosti všetkých.

V praxi jednotlivých krajín však existuje mnoho typov *nerovností, diskriminácií*, ktoré je nevyhnutné riešiť a prekonávať, dosahovať žiaduce zmeny v myslení jednotlivcov a skupín (profesijných, rodových, generačných a i.).

Základným prostriedkom dosiahnutia sociálnej spravodlivej spoločnosti EÚ je:

- *tvorba vzťahov rovného partnerstva a*
- *odstránenie rôznych foriem sociálneho panstva* - nevraživosti a pretrvávajúceho sociálneho povýšenectva: človeka nad prírodou, jednej rasy nad inou rasou, jedného národa nad druhým národom, jedného náboženstva nad iným náboženstvom, **mužov na ženami** atď. Jedným z princípov, ktoré prispievajú k rozvoju demokratickej spoločnosti je prístup, ktorý akceptuje rovnocennosť ženského a mužského potenciálu - rovnosť rodov.

Snaha o **rovné partnerstvo medzi ženami a mužmi** a *odstraňovanie rodovej nerovnosti* vyústila do právnej úpravy v rámci primárneho a sekundárneho práva EÚ a do prijatia dokumentov politiky *gender mainstreaming*, ktorá je súčasťou politiky rovnosti príležitostí. Rovnosť príležitostí a rodová problematika sú dôležitými aspektmi praktických postupov riešenia *diskriminácie a sociálnej exklúzie (vylúčenia)* jednotlivcov a skupín, pričom *gender mainstreaming* je ich hlavnou podstatou.

Skôr ako objasníme podstatu politiky *gender mainstreaming*, vysvetlíme termíny *gender* a *gender mainstreaming*.

**Termín rod / gender** vznikol v 70. rokoch 20. storočia na odlíšenie *prírodných vplyvov pohlaví a sociálnych odlišností* medzi mužom a ženou. Rod /gender sa chápe ako **kultúrny konštrukt** sformovaný historicky, ako sociálne a kultúrne podmienená rola žien a mužov. Vyjadruje, že vlastnosti a správanie spájané s obrazom ženy alebo muža sú *formované kultúrou a spoločnosťou*. Na rozdiel od pojmu pohlavie (sex), ktoré označuje biologickú danosť a nemení sa podľa času a miesta, pojem rod vyjadruje, že určenie a výkon rolí, správania a noriem vzťahujúcich sa

k mužom a ženám sú v rôznych spoločnostiach, rôznych dobách a rôznych sociálnych skupinách *rozdielne*. Ich záväznosť a determinácia *nie je prirodzeným*, nemenným stavom, ale dočasným stupňom vývoja sociálnych vzťahov medzi mužmi a ženami.

Anglický termín **gender mainstreaming** sa veľmi ťažko prekladá do slovanských jazykov. Nemčina, čeština a ďalšie jazyky absorbovali anglický termín a bežne sa používa. Pri pokuse o jeho preklad, väčšinou ide o opisný a redukovaný popis obsahu pojmu, napr. ako *prístup založený na gender/rode, rodová optika, rodová perspektíva* a pod. Pokiaľ sa nevytvorí vhodný ekvivalent, ktorý by bol výsledkom širokého odborného a jazykovedného konsenzu, používa sa anglická verzia.

**Gender mainstreaming (ďalej GM)** je princípom uplatňovania rodového hľadiska, ktorý požaduje, aby rovnosť príležitostí žien a mužov bola zakomponovaná do všetkých politík a rozvojových programov všetkých členských štátov OSN a Európskej únie. Definuje sa ako systematická integrácia potrieb a priorít žien a mužov do všetkých politík a opatrení s cieľom mobilizovať ich pre rovnosť príležitostí žien a mužov. Politické rozhodnutia sú posudzované cez prizmu ich vplyvu na rovnosť rodov, t.j. sú posudzované z perspektívy ich dopadu na ženy a na mužov vo všetkých štádiách politických rozhodnutí od plánovania, zavedenia do praxe, monitorovania a kontroly až po hodnotenie.

## 1.2 Politika gender mainstreaming v dokumentoch Európskej únie

Problematika rovnosti príležitostí a rovnosti rodových príležitostí je obsiahnutá vo významnom legislatívnom dokumente EÚ **Acquis communautaire**<sup>3</sup> - v **kapitole 13. Sociálna politika a zamestnanosť**, v článku 141.

Podstatou metódy **GM** je postup, pri ktorom je do každej verejnej činnosti automaticky projektovaná požiadavka dbať na vytváranie a zachovanie rovnosti príležitostí žien a mužov. Stratégia **GM** nevyúsťuje do vytvorenia samostatnej politiky rovnosti rodov, ale rovnosť rodov

---

<sup>3</sup> **Acquis communautaire** je dokumentom EÚ a procesu európskej integrácie. Predstavuje súbor právnych a technických noriem, nariadení a rozhodnutí, ktoré boli prijaté ministrami Rady Európy (RE) a (popri platnosti vlastných zákonov členských krajín) sú záväzné pre členské štáty EÚ. V tomto dokumente sa zdôrazňuje, že právo všetkých osôb na rovnosť pred zákonom a ochrana proti diskriminácii je všeobecným právom, ktoré uznáva *Všeobecná deklarácia ľudských práv, Dohovor Spojených národov o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, Dohovor Spojených národov (OSN) o občianskych a politických právach a o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*.

začleňuje do všetkých existujúcich politík (*zdravotníctva, školstva, hospodárstva atď.*). Neoddeliteľnou súčasťou tejto metódy je vypracovanie gender analýzy na základe štatistík s hĺbkovým gender členením. Analýza je vyhodnocovaním dosiahnutého stavu z hľadiska vplyvu na rovnosť príležitostí žien a mužov. Pre vlády a parlamenty členských a asociovaných krajín vyplynula povinnosť vypracovať národné programy *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov*, ktoré predpokladajú zriadenie inštitúcií a komisií, ktoré majú za úlohu vypracovať a realizovať špecifické nástroje pre rovnosť rodov (legislatívne, inštitucionálne, výskumné, vzdelávacie).

Vysoká miera záväznosti politiky GM vyplýva z podpory rovnoprávnosti žien a mužov a rovnosti príležitostí v rámci OSN, EÚ, Rady Európy, OECD:

- pre členské štáty ES je záväzná na základe Článku 3, Článku 13 a Článku 141 (predtým čl. 19) Zmluvy o založení Európskeho Spoločenstva (Amsterdamské znenie),
- pre jednotlivé členské štáty EÚ, vrátane Poľska sú záväzné na základe Európskej dohody o pridružení uzavretej medzi nimi a Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi,
- pre asociované krajiny vyplýva z plnenia národných programov pre prijatie *Acquis communautaire* na základe zosúladenia ich legislatívy s právom EÚ.

GM je proces *reorganizácie, zlepšovania, rozvíjania a vyhodnocovania politík* takým spôsobom, aby bolo možné na všetkých úrovniach a vo všetkých štádiách zohľadňovať hľadisko gender (rodu) a to prostredníctvom aktérov a subjektov obvykle zapojených do tvorby politík. Vyžaduje procedurálne zmeny pri tvorbe politiky, v organizačnej kultúre, pri spolupráci a kooperácii aktérov a subjektov.

Základným predpokladom realizácie gender mainstreamingu je **politická vôľa**: *štát musí definovať rovnosť rodov ako jeden zo svojich základných cieľov*. Politický proces musí byť zreorganizovaný tak, aby jeho politickí činitelia vedeli, prečo a akým spôsobom majú rodovú perspektívu realizovať. Rovnosť rodov sa potom stane súčasťou bežnej politickej praxe zachovávajúcej **hodnoty rozdielnosti a rozmanitosti**.

Na realizácii GM sa zúčastňuje *viacero aktérov a subjektov*, ktorých úlohy v procese mainstreamingu sú: iniciovať, vykonávať, podporovať a obraňovať záujmy v rovnosti rodov.

K rozhodujúcim aktérom a subjektom GM patria:

- *Politici* - sú hlavnými aktérmi, zodpovednými za definovanie genderovej rovnosti ako jedného z hlavných cieľov politiky, za jej explicitnú podporu, za vyčlenenie prostriedkov a podmienok pre GM.

- *Inštitúcie* - ich prostredníctvom sa politika nielen uskutočňuje, ale zohrávajú stále väčšiu úlohu v identifikácii a definovaní problému a pri príprave a realizácii PGM do života.
- *Mimovládne organizácie, záujmové a nátlakové skupiny* - vnímajú a reflektujú nálady v spoločnosti, čo predstavuje významný hlas zdola. Keďže demokracia vyžaduje účasť širokého spektra aktérov, zlepšujú de facto demokratickú kvalitu spoločnosti tým, že získajú viac ľudí pre účasť na procese tvorby politiky. Nezanedbateľná je aj ich funkcia arbitra cieľov genderovej rovnosti.

Kľúčovými prvkami *záruky rovnakých príležitostí pre všetkých* je **zamestnanie a povolanie**, pretože rozhodujúcou mierou prispievajú k plnej účasti občanov na ekonomickom, kultúrnom a sociálnom živote a na realizácii ich potenciálu. Všeobecný rámec pre **rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani** určuje *Smernica rady EÚ z 27. novembra 2000 (2000/78/ES)*, ktorá ustanovuje *zásady rovnakého zaobchádzania*. Pod pojmom „zásada rovnakého zaobchádzania“ rozumie, že nemá existovať žiadna *priama alebo nepriama diskriminácia* založená na náboženskom presvedčení alebo viere, zdravotnom postihnutí, veku, pohlaví alebo sexuálnej orientácii.

*O priamu diskrimináciu* ide, ak sa (z niektorého z uvedených dôvodov) zaobchádza s jednou osobou nepriaznivejšie ako sa v porovnateľnej situácii zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou. *O nepriamu diskrimináciu* ide, keď zdanlivo neutrálne ustanovenie, kritérium alebo prax by uviedla osoby určitého náboženstva alebo viery, s určitým zdravotným postihnutím, určitého veku alebo určitej sexuálnej orientácie do nevýhodného postavenia v porovnaní s inými osobami.

Práve *diskriminácia v zjavnej i skrytej podobe* je spoločensky nebezpečným a škodlivým *dôsledkom rodových stereotypov*. Diskriminácia je v zásadnom rozpore s princípom **rovnosti príležitostí**, ktorý je jedným z hlavných cieľov politiky Európskej únie (EÚ), ktorá sa usiluje nielen o ekonomický rozvoj, ale aj o *sociálne spravodlivú spoločnosť* v duchu nového poňatia humanizmu, založeného na rovnocennosti a rovnoprávnosti všetkých (rás, etník, chorých, zdravých, starých, mladých, žien, mužov a pod.).

Kvôli pretrvávajúcej rodovej diskriminácii je potrebné vo vzdelávaní dospelých, mládeže i detí objasňovať, v čom sú rodové mýty v rozpore s dobou, najnovšími poznatkami, logikou, európskou civilizáciou, kresťanskou morálkou a pod., ako rodové stereotypy a mýty súvisia s *emancipačnými hnutiami* za rovnosť šancí a proti sociálnej hegemonii. Mýty boli, sú i budú súčasťou spoločenského života. K tomu, aby sa nestali

deštruktívnymi činiteľmi a *zdrojom zjavnej alebo skrytej diskriminácie*, je potrebný poučenejší prístup k nim (Amstrongová, 2006, s. 134).

### 1.3 Vývoj, ciele a obsah stratégie gender mainstreaming (GM)

Problematika rodovej rovnosti nie je v Slovenskej republike ani v ďalších krajinách Európskej únie spoločnosti úplne novou témou. Jej korene *ako stratégie* siahajú do *celosvetového ženského hnutia*, ktoré sa zrodilo koncom 19. storočia, a do jeho skúseností s presadzovaním svojich požiadaviek voči vládam.

Prvýkrát sa koncepcia GM objavila v medzinárodných dokumentoch *Tretej svetovej konferencie OSN o ženách* v roku 1985 v Nairobi. Na *Štvrtej svetovej konferencii o ženách*, ktorá sa konala 15. septembra 1995 v Pekingu, bola prijatá deklarácia a *Akčná platforma* vyzývajúca vlády, medzinárodné spoločenstvo a občiansku spoločnosť, aby podnikli *strategické kroky* na odstránenie diskriminácie žien a iných prekážok rodovej rovnosti.

Európska komisia ako reakciu na túto výzvu vydala v roku 1996 *Komuniké*, v ktorom vyjadrila požiadavku, aby vlády všetkých členských krajín vo všetkých oblastiach politiky a v každom jednotlivom prípade preskúmali, aký dopad má ich politika na situáciu žien a akým spôsobom plánované opatrenia zlepšia špecifickú situáciu žien v zmysle cieľov, ktoré sú zakotvené v medzinárodných dokumentoch. Komuniké sa stalo jedným zo základných atribútov pre presadzovanie princípu rodovej rovnosti na úrovni EÚ.

Záverečný dokument z následnej schôdze a vyhodnotenie uskutočnené na Valnom zhromaždení OSN v New Yorku v dňoch 5. až 9. júna 2000 (Peking + 5) potvrdilo deklaráciu a akčnú platformu (ktorú v niektorých oblastiach posilnilo). Znovu bola potvrdená potreba jej urýchleného a dôkladného uskutočňovania. Európska rada na zasadnutí v Lisabone 23. a 24. marca 2000 a v Santa Maria da Feira 19. a 20. júna 2000 vyzvala komisiu a členské štáty, aby podporili všetky aspekty rovnosti príležitostí v politike zamestnanosti. *Reformou štrukturálnych fondov EÚ* sa podarilo presadiť „rovnosť príležitostí pre ženy a mužov“ ako *cieľovú a dlhodobú úlohu politik* EÚ a jej členských štátov. Politiku GM legislatívne vymedzuje Rozhodnutie Rady Európy z 20. decembra 2000, ktoré ustanovilo *Program týkajúci sa rámcovej stratégie spoločenstva o rodovej rovnosti (2001 - 2005)*, (2001/51/ES) na obdobie od 1. januára 2001 do 31. decembra 2005 a *Akčný program spoločenstva* (ďalej program). Účelom tohto programu je podpora rodovej rovnosti, predovšetkým prostredníctvom

*poskytovania finančnej pomoci a podpory pre rámcovú stratégiu spoločnosti.*

Princíp uplatňovania *rodového hľadiska* vychádza z myšlienky *komplexnej politiky*, ktorá zasahuje všetky rezorty. Vychádza z faktu, že rovnosť šancí žien a mužov sa dá dosiahnuť len vtedy, ak sa o ňu spoločnosť usiluje vo všetkých oblastiach politiky a všetkých organizáciách. Cieľom uplatňovania rodového hľadiska je „zapojenie *rodovo špecifickej perspektívy* do všetkých rozhodovacích procesov a využívanie každého rozhodovacieho procesu v prospech dosiahnutia rodovej rovnosti“ (Stiegler, 2002, s. 7).

*Predpokladom uplatňovania princípu rovnosti rodových príležitostí na všetkých úrovniach spoločenského a hospodárskeho života je porozumenie faktom, že:*

1. *rodové otázky zohrávajú v spoločenskom i individuálnom živote dôležitú úlohu,*
2. *tie isté záležitosti sa dotýkajú mužov a žien rôznym spôsobom a*
3. *jadrom spoločenskej rovnosti mužov a žien je rovnosť rodového prístupu k vzdelaniu a aktivitám, najmä k zamestnaniu vo verejnej sfére.*

*Gender mainstreaming* neusiluje iba o zrovnoprávnenie žien, ale sleduje *aj postavenie mužov*, pretože skúsenosti ukazujú, že vyrovňovanie pozícií žien prináša výhody celej spoločnosti, vrátane mužov. Na opatrenia, ktoré sú v rámci tejto politiky prijímané, musí byť aplikovaná metóda hodnotenia ich vplyvu na mužov a ženy. Predíde sa tak situáciám, kedy pozitívne opatrenie pre jednu skupinu má negatívne dôsledky pre skupinu druhú.

Politika GM má tieto základné **ciele**:

- podporovať a šíriť hodnoty a prax, ktoré predstavujú základ *rodovej rovnosti*;
- prehĺbovať *chápanie problémov* súvisiacich s rodovou rovnosťou, vrátane priamej a nepriamej rodovej diskriminácie a mnohostrannej diskriminácie žien;
- hodnotiť účinnosť politiky a praxe prostredníctvom predchádzajúcej analýzy, monitorovaním ich vykonávania a zhodnotenie ich účinkov;
- rozvíjať schopnosti aktérov, aby účelne podporovali rodovú rovnosť, predovšetkým prostredníctvom podpory výmeny informácií a dobrej praxe a vytváraním sietí aktérov na úrovni spoločnosti.

Uvedené ciele sa týkajú najmä týchto *oblastí života a práce mužov a žien*: a) v oblasti rodových úloh, b) v občianskom živote, c)

v hospodárskom živote, d) v sociálnych právach, e) v účasti a zastúpení v rozhodovacích procesoch.

### **Oblasti zamerania gender mainstreaming-u**

1. **Rodové úlohy / roly a stereotypy.** Táto oblasť zahŕňa stereotypné predstavy o ženách a mužoch a *potrebu zmeniť správanie, postoje, normy a hodnoty* tak, aby zohľadňovali *vývin úloh* mužov a žien v spoločnosti. Kroky zahŕňajú GM predovšetkým v politikách vzdelávania a odbornej prípravy na povolanie, kultúry, vedy, médií, mládeže a športu.
2. **Občiansky život.** Táto oblasť zahŕňa *presadzovanie ľudských práv žien*. Kroky podporujú uznávanie ľudských práv žien, presadzujú právo na rovnosť príležitostí a posilňujú boj proti rodovo založenému násiliu a nezákonnému obchodovaniu so ženami.
3. **Hospodársky život.** Táto oblasť sa vzťahuje na *pretrvávajúce rodové rozdiely* na trhu práce a na spôsoby ako sa s nimi vysporiadať. Kroky spočívajú najmä vo zvyšovaní miery zamestnanosti žien a znižovaní miery nezamestnanosti žien, v uľahčení ženám a mužom zosúladiť pracovný život s rodinným životom, v znižovaní *rodovej segregácie* na trhu práce, v odstraňovaní *vertikálnej segregácie (sklenený strop)*.
4. **Sociálne práva.** Efektívny GM je potrebné uplatňovať vo všetkých oblastiach politiky, ktoré majú dopad na každodenný život žien, ako napríklad doprava, verejné zdravie a boj proti diskriminácii na základe iných dôvodov. Tieto kroky sú zacielené *na zdokonalenie uplatňovania* legislatívy spoločenstva, predovšetkým legislatívy týkajúcej sa sociálnej ochrany a v oblastiach rodičovskej dovolenky, ochrany materstva a pracovného času a na hľadanie spôsobov a prostriedkov na poskytovanie starostlivosti o dieťa a starostlivosti o seniorov.
5. **Rovnaká účasť a zastúpenie v procesoch rozhodovania.** Táto oblasť sa vzťahuje na nedostatočnú účasť žien v rozhodovacích orgánoch. Kroky spočívajú v prijímaní stratégie a nástrojov *podporujúcich účasť žien na politickom, hospodárskom a sociálnom procese rozhodovania* na všetkých úrovniach, vrátane aktivít vo vonkajších vzťahoch a rozvoji spolupráce.

## Otázky

1. Vysvetlite termín gender.
2. Aký je rozdiel medzi termínmi gender a pohlavie?
3. Charakterizujte nasledovné pojmy: rovnosť rodov/rodová rovnosť, rovnosť príležitostí, patriarchát, sociálne panstvo.
4. Gender mainstreaming (GM) - vysvetlite/uveďte: pojem, oblasti zamerania, program politiky GM a jeho ciele, základné dokumenty EU v rámci politiky GM, rozhodujúcich aktérov a subjekty uplatňovania politiky GM.
5. Ako sa vyvíjala stratégia politiky GM.
6. Aký je rozdiel medzi priamou a nepriamou diskrimináciou? Nájdite príklady na internete alebo v dennej tlači a vysvetlite podstatu diskriminácie v nich.

## Úlohy

1. Uveďte príklad priamej a nepriamej diskriminácie
2. Vyjadrite svoj názor, ako si predstavujete uplatňovanie rovnosti príležitostí žien a mužov v zdravotníctve, školstve, vo vašom budúcom povolání, rodičovstve, politike.
3. Navrhnite text jednoduchého plagátu, ktorého cieľom bude zvýšiť povedomie verejnosti o rovnosti mužov a žien.
4. Uveďte mimovládnu/e organizáciu/e na Slovensku a v zahraničí ktorá/é presadzujú princípy politiky GM v praxi. Charakterizujte jej/ich aktivity.
5. Čo si myslíte, aké výhody prináša spoločnosti vyrovnávanie príležitostí / pozícií / žien a mužov?
6. Prečo je potrebné, aby sociálny/a/ pracovník/čka/ a andragóg/ička , učiteľ/ka poznali a uplatňovali princípy politiky GM?
7. Navrhnite symbol pre GM podľa vlastnej fantázie.
8. Napíšte pojmy a skutočnosti, ktorým ste v tejto kapitole neporozumeli.

## 2. VYBRANÉ GENDEROVÉ MÝTY A STEREOTYPY

Stereotypy sú strnulé, pevne zakotvené hľadiská, postoje alebo názory, ktoré boli vytvorené v minulosti v dôsledku vtedajšieho stavu poznania a skúseností, ktoré pretrvávajú do prítomnosti a neberú do úvahy zmeny a aktuálne hodnoty spoločnosti a skutočnosti (jednotlivcov, skupín, vecí, vzťahov, hodnotových sústav). Rodové mýty sú zdrojom a obsahom tradičných patriarchálnych predstáv o ženách a mužoch, tvoria základ noriem platných pre postavenie a konanie v súkromnej a verejnej sfére života.

### 2.1 Mýtus o heterosexualite ľudského rodu

V dôsledku pretrvávajúceho mýtu o prikázanej heterosexualite prevláda vo verejnej mienke *stereotyp o prirodzenosti heterosexuality*. Z neho vyplýva rodová diskriminácia, ktorá je založená na výlučnom preferovaní heterosexuality. Mýtus o prirodzenosti prikázanej heterosexuality ľudského rodu je tvrdenie, že existujú iba dve ľudské skupiny - muži a ženy.

**Fakty a trendy** hovoria o tom, že je to len jeden z mýtov o ľudských sexuálnych a rodových druhoch, pretože vedecká predstava o sexualite sa historicky mení. Do začiatku 18. st. prevládala predstava o *jednopolavnom modeli človeka*, t.j. že existuje v podstate jediné - mužské pohlavie, že žena je vlastne pohlavne nedovyvinutý muž<sup>4</sup>. Biologické objavy koncom 18. a začiatkom 19. storočia priniesli poznatok, že sú pohlavia dve, že sa vzájomne odlišujú a majú nielen rozdielne tvary telesných orgánov, ale aj duše. Hľadali sa argumenty na novú (vedeckú) otázku: ktoré z pohlaví je lepšie, hodnotnejšie, vybavenejšie pre vedúcu (nadriadenú) úlohu v rodine a spoločnosti.

S vývojom prírodných vied v 20. storočí sa postupne dospieva k názoru, že pohlaví je viac ako (len) dve, ktoré sú všeobecne uznávané v našej kultúre. Okrem ľudí s pohlavnými chromozómami XX (ženy) a XY (muži) sa dosť často rodia ľudia s rôznymi hormonálnymi a chromozomálnymi odchýlkami: s *deficitom* X0 alebo *nadbytkom* XXX, XXY, XYY.

---

<sup>4</sup> Podľa teórie o mužskej dokonalosti a ženskej nedokonalosti žena a muž majú rovnaké pohlavné orgány, ale žena ich má ukryté vo vnútri a muž ich má vonku.

U nich nedochádza k zhode v štyroch oblastiach, ktoré determinujú feminitu a maskulinitu človeka, t.j. medzi *úrovňou*:

1. **geneticko - chromozomálnou** (chromozóm je útvar, v ktorom je (v DNA) obsiahnutá genetická informácia organizmu. **Každý človek** (I MUŽ) má ženské chromozómy X, pričom chromozóm Y určuje mužské pohlavie: XY - muži, XX - ženy),
2. **hormonálnou** - každý človek má ženské hormóny (estrogény) a mužské hormóny (testosteróny) - z hľadiska sexuálnej orientácie je rozhodujúci pomer,
3. **anatomickou** - vonkajší vzhľad, vnútorné usporiadanie pohlavných orgánov,
4. **neurologickou** - v štruktúre mozgu (vo veľkosti hypotalamu: u mužov je väčší a u žien menší, u homosexuálov opačne).

K základným skupinám intersexuálov patria homosexuáli (lesby a geyovia), bisexuáli, transsexuáli, a i.

V dôsledku pretrvávajúceho mýtu o heterosexualite prevláda vo verejnej mienke *stereotyp heterosexizmu* - rodová diskriminácia založená na výlučnom preferovaní heterosexuality. Aj napriek tomu, že jednotlivcov s inou ako heterosexuálnou orientáciou je v populácii vyše 10% (z toho cca 5 % je gayov a lesieb), pravdepodobne i viac, neexistujú pre nich v našej dvojrodovej kultúre akceptované vzorce správania. Prevažujú predsudky a nepriateľstvo voči iným ako heterosexuálnym sexuálnym orientáciám jednotlivcov.

Aj naďalej v praxi pretrváva heterosexizmus - násilné medicínske, edukatívne a psychologické prispôsobovanie sa týchto ľudí buď jednému, alebo druhému pohlaviu. Pred odborníkmi, ktorí nie sú v zajatí tohto stereotypu a mýtu, je naliehavá úloha, pričiniť sa o to, aby sme sa pripojili k demokratickým krajinám, kde je evidentný ústup od mýtu výlučného heterosexizmu a dvojpohlavnosti ako jedinej normy, kde sa prihliada na ľudské práva intersexuálov, akceptuje sa ich *inakosť* (iná pohlavná a rodová identita) a kladie sa dôraz na výchovu k inakosti. Od 90. rokov 20. storočia sa začína obdobie postupného akceptovania viacerých pohlavných skupín a sexuálnych orientácií, je trend k odmietaniu heterosexizmu a akceptovania manželstiev/partnerstiev homosexuálov.

## 2.2 Mýtus o homosexualite a ďalších formách inakosti sexuálnej orientácie

Tento mýtus spočíva v tvrdeniach, že homosexualita je choroba, že sa prenáša nápodobou a výchovou, že je prejavom morálneho úpadku súčasného človeka, atď.

**Fakty a trendy** svedčia o tom, že ide o kultúrny konštrukt, ktorý vznikol a menil sa podľa spoločensko-historických podmienok. Z historických dokumentov a vedeckých poznatkov vyplýva, že v kultúre starovekého Grécka a Ríma sa homosexuálne styky považovali za rovnocenné heterosexuálnym, resp. dokonca v dôsledku patriarchálnej kultúry sa heterosexuálne styky a vzťahy považovali za menejcenné.<sup>5</sup> V nasledujúcich storočiach postupne vznikala a upevňovala sa heterosexuálna paradigma založená na argumentoch cirkví, podľa ktorej sa homosexuálne styky stali *hriechom*. Homosexualita sa dodnes všeobecne poníma ako jav, ktorý je v zásadnom rozpore s kresťanskou (náboženskou) morálkou a predstavou o tradičnej rodine.

Homosexualita sa ešte aj dnes trestá (pokutou, väzením trestom smrti: v arabských krajinách a v 4 štátoch USA. Ku krajinám, kde sa homosexualita netrestá, ale neumožňuje sa registrované partnerstvo: Cyprus, Estónsko, Grécko, Írsko, Lotyšsko, Malta, Poľsko a Rakúsko, z kandidátskych krajín EÚ Turecko. Krajiny, kde nie je možnosť uzavrieť registrované partnerstvo, ale zákony zakazujú diskrimináciu homosexuálov: Litva, Slovensko, Taliansko, Bulharsko a Rumunsko. Krajiny, kde nie je možnosť uzavrieť registrované partnerstvo, ale zákony zakazujú diskrimináciu homosexuálov: Litva, Slovensko, Taliansko, Bulharsko a Rumunsko ([www.euroinfo.gov.sk](http://www.euroinfo.gov.sk)).

Výskumy a prax ukázali, že homosexualita nie je choroba, ani prejav morálneho úpadku, ale *fyziologická determinácia človeka*. Nevzniká v dôsledku nápodoby alebo morálneho zlyhania, výchovou sa neprenáša, ani sa nedá liečením eliminovať. Preto v roku 1992 vyňala *Svetová zdravotnícka organizácia* homosexualitu zo zoznamu chorôb. Európsky parlament v Strasbourgu prijal v r. 1994 hlasovaním rezolúciu, ktorá potvrdzuje "rovnosť práv" pre homosexuálov a v r. 2008 právo dediť majetok. *Adopciu detí pre homosexuálne páry* zatiaľ povolilo len päť štátov

---

<sup>5</sup> Ženy neboli rovnocenné mužom a preto ženatí muži v snahe nájsť si rovnocenného partnera udržiavali homosexuálne styky s ďalším mužom, príp. mužmi. Väčšinou išlo o mladších mužov alebo chlapcov, pretože homosexuálne správanie plnilo aj iniciačnú funkciu - uvádzalo mladých mužov a chlapcov do spoločnosti dospelých mužov.

Európskej únie - tradične tolerantné Holandsko a Švédsko, Belgicko, Veľká Británia a prekvapivo aj katolícke Španielsko<sup>6</sup>.

U nás otázka adopcie detí homosexuálnymi pármí vyvoláva často búrlivé reakcie v parlamentných diskusiách, v odbornej i širokej verejnosti. Proti adopcii vystupuje cirkev, kresťanskí politici, rôzne mimovládne organizácie, no odmietavý postoj často zaujmú i ľudia, ktorí proti homosexuálom inak nič nemajú. Pre mnohých z nich je umožnenie adopcie homosexuálom hranica, za ktorú nemožno ísť. Konštatujú, že je to proti prírode, mravnosti, Biblii, že to ohrozí tradičný model rodiny, kde je otcom muž a matkou žena. Z detí môžu vyrásť homosexuáli alebo psychicky narušení ľudia. Je to riziko a spoločnosť, ktorá to dovoľí, je chorá, atď. Tieto argumenty sú však ďalšou formou rodových mýtov a stereotypov.

Výchova a vzdelávanie len veľmi pomaly prispieva k vyvracaniu mýtov o homosexualite a ďalších formách sexuálnej inakosti, ktoré nielenže prevažujú vo verejnej mienke, ale akceptuje ich aj časť odborníkov, napríklad lekárov/iek, kňazov/farárov, právnikov/čiek, učiteľov/iek a pod.

## 2.3 Mýtus „o prirodzenosti“ rozdielov v sociálnom postavení mužov a žien

Tento mýtus spočíva v tvrdeniach:

- že rozdiely v sociálnom postavení mužov a žien sú dané *prírodou a božím rozhodnutím*,
- že vyplývajú z ich prirodzenej biologickej a psychologickej odlišnosti a prirodzených predpokladov mužov a žien existovať a byť prospešnými *v odlišnom svete*,
- že muži predstavujú v spoločnosti rozhodujúcu ekonomickú a kultúrnu silu,
- že ženy sú predurčené pre úlohu matky a starostlivosť o deti, manžela, starých a chorých.

Dôsledky argumentácie „prirodzenými“ odlišnosťami a danosťami rodov a výchovy v duchu patriarchálnych rodových stereotypov je možné dokumentovať mnohými faktami z minulosti, keď žena bola vylúčená

---

<sup>6</sup> Šancu adoptovať si *maloleté dieťa* majú homosexuáli aj u nás. Zákon totiž pripúšťa, aby si okrem manželského páru dieťa vo výnimočných prípadoch osvojili aj osamelé osoby. Ak splnia predpoklady, že adopcia bude v záujme dieťaťa. Taká úprava platí vo viacerých európskych štátoch a teoreticky umožňuje, aby si dieťa ako jednotlivec adoptoval aj gay alebo lesbička.

z určitých, tzv. typicky mužských aktivít, spoločenských pozícií a funkcií: nesmela sa zúčastňovať na rozhodovaní v rodine, obci, meste, nesmela liečiť, voliť, získať vyššie ako elementárne vzdelanie atď. Za najdrastickejší spôsob sankcií voči ženám, ktoré prekročili mieru predpísanej pasivity alebo nenápadnosti treba označiť organizovaný hon na čarodejnice - inkvizičné procesy so ženami, označenými za bosorky a obvinené z démonizmu, ktoré v Európe začali na prelome 14. a 15. storočia a trvali takmer 400 rokov. Podnetom pre prenasledovanie žien boli cirkevné nariadenia: Bula pápeža Innocenta VIII. (1484) a kniha dvoch profesorov teológie a členov dominikánskej rehole Heinricha Institoris (vlastným menom Heinricha Kramera) a Jakuba Sprengera *Kladivo na čarodejnice* (1486). Podľa odhadov 1-9 miliónov ľudí, z toho 80 - 90% žien v rôznych európskych krajinách, vrátane Slovenska, sa stalo obeťou mučení, upálenia za živa a ďalších foriem fyzickej a psychickej likvidácie. Pápež Ján Pavol II. v Apoštolskom liste o dôstojnosti a povolani ženy (1991) vyzdvihol úlohu žien, ich schopnosti a odsúdil tých, ktorí ich v minulosti likvidovali, aj dnes využívajú, zneužívajú, znásilňujú ich telá a ponížujú ich inteligenciu. V liste *Vyznanie ženám* (1995) sa priamo obracia k ženám bez ohľadu na náboženstvo, sociálne postavenie a politickú príslušnosť. List je plný uznania, obžaloby a nádeje (bližšie Apfel, 2001, Tokárová, 2007).

**Fakty a trendy:** Antropologické výskumy v 20. storočí ukázali, že predstavy o tzv. predpísaných spoločenských pozíciách ženy alebo muža (alebo predstavy o ich vlastnostiach a schopnostiach) sú predsudkami a sociálnym konštruktom - patriarchálnym stereotypom, pretože postavenie muža a ženy v spoločnosti sú *formované kultúrou a spoločnosťou*. Určenie a výkon rolí, správania a noriem vzťahujúcich sa k mužom a ženám boli a sú v rôznych spoločnostiach, dobách a sociálnych skupinách *rozdielne*. Záväznosť a determinácia správania žien a mužov *nie je* prirodzeným, nemenným stavom, ale dočasným stupňom vývoja sociálnych vzťahov medzi mužmi a ženami.

Nová doba vyžaduje, aby bola edukácia oslobodená od tohto mýtu, poznanie faktov a poznatkov vied o rode a novú výchovu k rodovej rovnosti a rovnocennosti.

## 2.4 Mýtus o typických črtách mužskosti (maskulinity) a ženskosti (feminity) a o bipolarite ženskej emocionality a mužskej racionality

V duchu tohto mýtu sú *mužom pripisované vlastnosti* odvodené od „prirodzenej povahy“ bojovníka a lovca: aktivita, dominantnosť, sila, racionalita, rozhodnosť, citový chlad a *ženám sú pripisované vlastnosti*

**spájané s materstvom a starostlivosťou:** pasivita, podriadenosť, emotivita, empatia, láskavosť, ochota trpieť, obetovať sa.

**Bipolarita** spočíva v predsudku, že opačné správanie (emocionalita mužov a racionalita žien) je nenormálne - neženské alebo nemužské. Negatívne dôsledky tohto mýtu sa prejavujú u oboch rodov:

- U mnohých žien a dievčat sa dodnes prejavuje stereotypné „menšinové“ správanie - založené na pocite druhoradosti a menejcennosti. Mnoho žien trpí tzv. *syndrómom naučenej bezmocnosti* - mylným presvedčením o tom, že ich problémy v spoločnosti, v rodine a vo vzťahu k mužom, alebo manželskú a mužskú agresivitu *treba trpezlivo znášať*. Mnohé sú presvedčené o tom, že tieto problémy sú neodstrániteľné, že ich osobná účasť na pokusoch o zmeny je zbytočná, že kompetencie a právo na rozhodovanie a na spoločenské zmeny majú iba muži.
- V duchu tohto mýtu má nepriaznivé dôsledky aj mužské správanie: muži, ktorí pociťujú potrebu prejavovať aj navonok svoju emocionalitu alebo iné tzv. „typicky ženské“ vlastnosti, potláčajú svoje prirodzené emocionálne potreby, pretože sa obávajú, že budú okolím *obviňovaní z homosexuality alebo zo ženskosti (zženštilosti)*. Psychológovia/gičky a sociológovia/gičky túto frustráciu považujú *za jednu z príčin alkoholizmu a inej drogovej závislosti, vysokej miery chorobnosti mužov na srdcovo-cievne choroby, samovražednosti, psychických chorôb a i.*

**Fakty a trendy:** Ukazuje sa, že doterajší *obraz človeka* je v rozpore s princípmi rovnosti a rovnocennosti rodov, je *nemoderný a jednostranne maskulinizovaný*. Súhlasíme s Elizabeth Badinterovou (1998), že pri hodnotení ľudí ženy i muži podliehajú *diktátu* mužského hodnotenia a *mužských noriem*. Ženy v každodennom úsilí o rovnosť v právach a svoju identitu, väčšinou popierajú vlastnú ženskosť, aby zvýraznili svoje mužské vlastnosti. Tak dochádza k nežiaducej asimilácii oboch pohlaví, pričom sa obe pohlavia zlievajú do nežiaduceho *mužského obrazu človeka*.

Nová doba a zmenené spoločenské podmienky (dynamika, globalizácia, feminizácia, nová deľba práce v rodine i spoločnosti) si žiada nový *obraz človeka*. Podľa E. Badinterovej (1998) novým predobrazom človeka je *androgýnnny obraz človeka* (gr. anér, andros - muž, gyné, gynaicos - žena) ako diáda mužského a ženského ako integrovanej a *alternovanej* osobnostnej štruktúry, zmes oboch prvkov (prejavov mužskosti a ženskosti)<sup>7</sup> v jednej osobe, ktorá má svoju *pevnú rodovú*

---

<sup>7</sup> Čo však neznamená, že ide o jednotlivca vybaveného obojvoma pohlaviami - je treba naučiť sa odlišovať nové vzťahy medzi pojmami rod a pohlavie.

a *sexuálnu identitu* a dokáže, keď pociťuje prejavovať *aj inakosť* oproti rodovej norme: muž citlivosť a empatiu a žena racionalitu a asertivitu. Muž so ženou sa navzájom ešte nikdy tak nepodobali a kontrast medzi nimi nebol nikdy taký malý ako dnes. Žena sa už totálne zmenila: z pasívnej na aktívnu, z emocionálnej na racionálnu, z ustráchanej na sebavedomú, muž je však *na začiatku zmeny* a iného - užitočného sebavedomia (tamtiež).

V súlade s politikou gender mainstreaming-u sú nevyhnutné zmeny v ponímaní tradičných cieľov výchovy. Je potrebné vychovávať a viesť chlapcov a mužov k emocionalite a empatii, k novej rodovej identite, ktorá by nez dôrazňovala hanbu za prejavenie citov a nespôsobovala u chlapcov a mužov strach z obvinenia z homosexuality a zženstlosti a dievčatá a ženy k asertivite a sebavedomiu (bližšie: Ondrisová a kol. 2002).

## 2.5 Mýtus o intelektuálnej a morálnej menejcennosti žien

Tento mýtus je súčasťou patriarchálnej predstavy, že žena je menej hodnotná, menej morálna a menej schopná bytosť ako muž. Táto predstava bola vo verejnej mienke dominantná a pretrvávala v rôznych podobách, najmä v súvislosti s vyšším vzdelaním, do 19. storočia. Ešte koncom 19. st. mnoho vplyvných lekárov, psychológov a psychiatrov (napr. S. Freud a i.) tvrdilo, že žena nemá intelektuálne predpoklady pre štúdium a vysokokvalifikovanú prácu. „Dokazovali“ aký nepriaznivý vplyv má vzdelanie na ženu, jej psychiku a morálku. Pochybovalo sa o zmysle vyššieho vzdelania, profesijnej kompetencii a schopnostiach žien - pochybovali o tom nielen muži, ale aj samotné ženy. Panovalo presvedčenie, že vzdelanie „odporuje ženskej prirodzenosti“, lebo ženy odvádza od materstva a od starostlivosti o rodinu, že intelektuálna činnosť oslabuje ženský organizmus (Badinter, 1998, Fafejta, 2004 a i.).

Dodnes, aj na Slovensku, pretrvávajú zvyšky tohto predsudku - mýtu o intelektuálnej menejcennosti žien, ktorý je pozostatkom a súčasťou patriarchálnej predstavy, že žena je menej hodnotná, menej morálna („Eva zvidla Adama“ v raji) a menej schopná bytosť ako muž.<sup>8</sup> Pochybuje sa aj o intelektuálnych, morálnych schopnostiach a predpokladoch žien pre politickú prácu, pre riadiace funkcie, pre isté typy povolání, napr. žena ako farárka v katolíckej cirkvi neprichádza do úvahy.

**Fakty o súčasnej vzdelanostnej a profesijnej štruktúre** vo vyspelých krajinách sveta a Európy potvrdzujú skutočnosť, že neexistujú rozdiely v intelektuálnych predpokladoch mužov a žien: ženy tvoria 60-70

---

<sup>8</sup> V dejinách ľudstva boli časy, kedy sa pochybovalo o tom, či má žena vôbec dušu, ba dokonca, či je možné nazvať ju človekom.

% absolventov stredných a takmer 50 % vysokých škôl, úspešne sa uplatňujú aj v tzv. typicky mužských vedných a študijných odboroch a profesiách vyžadujúcich vysokú kvalifikáciu. Pod vplyvom nových sociálno-ekonomických podmienok *ženská pracovná sila* získala kvalitatívne novú podobu - je vysokokvalifikovaná a na trhu práce SR predstavuje významný segment pracovných síl.

Dodnes však aj v odbornej verejnosti prevláda mýtus o tom, že *príčinou nízkej pôrodnosti v ekonomicky vyspelých krajinách je vysokoškolské vzdelanie žien*. Všeobecne sa tvrdí (je to novodobý variant uvedeného tradičného patriarchálneho mýtu), že demokratizácia a feminizácia vzdelania je príčinou toho, že v ekonomicky vyspelých krajinách je nízka pôrodnosť, pretože moderné manželstvá odsúvajú rodičovstvo do neskoršieho obdobia a že vzdelané ženy dávajú *prednosť pracovnej kariére* pred rodičovstvom a záujmami rodiny. Akoby vzdelanie oslabovalo reprodukčný a materinský inštinkt. Zdanlivo akoby súčasnosť dávala za pravdu tvrdeniam - mýtom - z konca 19. storočia. Fakty však hovoria o inom: *reprodukčné správanie* (ochota mať deti) vzdelaných a vysokokvalifikovaných žien je **priamoúmerne determinované** sociálno-ekonomickými podmienkami **pre materstvo a rodičovstvo**. Svedčia o tom výsledky uplatňovania politiky gender mainstreamingu a sociálnej rodinnej politiky v krajinách ako je Francúzsko alebo Švédsko, kde pôrodnosť, na rozdiel od ostatných krajín EU (napr. Nemecka a i.) neklesá, ale dokonca stúpa, a to aj u vzdelaných žien. Skúsenosti a poznatky zo Švédska, Fínska, Francúzska a Nemecka ukazujú, ako sa dá v rámci štátnej a regionálnej politiky a angažovanosti veľkých a stredných zamestnávateľov v prospech národno-štátnych záujmov regulovať a podporovať pôrodnosť aj u vysokokvalifikovaných žien. Je to aj *vdaka prorodinným opatreniam*, ktoré sa realizujú na rôznych úrovniach: štát dotuje činnosť predškolských a mimoškolských zariadení (my sme to zrušili), legislatívne umožňuje a finančne motivuje rodiny k tomu, aby muži mali záujem podieľať sa na rodičovských povinnostiach (ostávajú na rodičovskej dovolenke, zatiaľ čo ich manželky pracujú), podporuje a oceňuje zamestnávateľov, ktorí sú ústretoví k rodine zamestnancov (zakladanie jasli a škôlok na teréne alebo v blízkosti podnikov). Tieto a ďalšie opatrenia (výška rodičovského príspevku) motivujú a nebránia vzdelaným a vysokokvalifikovaným ženám mať viac detí. Navyše, deľba domácich prác a výchovných povinností medzi rodičmi i deťmi je v týchto krajinách (najmä vo Švédsku a Fínsku) stále väčšou samozrejmosťou.

## 2.6 Mýtus krásy a mladosti

Je predsudok, že kvalita zvaná „krása“ univerzálne a objektívne existuje a ženy ju musia chcieť stelesňovať a muži musia chcieť ženy, ktoré ju stelesňujú. Ostatné vlastnosti a schopnosti sú oproti telesnej kráse menej významné. Stelesňovanie krásy je imperatívom pre ženy, nie však pre mužov. Je to stav nevyhnutný a prirodzený, je daný biológiou, sexualitou a evolúciou, pretože silní muži bojujú o krásne ženy (Wolf, 2000).

Tento mýtus má mnohé **škodlivé konzekvencie**. Mýtus krásy možno hodnotiť ako novodobý nástroj útlaku a manipulácie s človekom, podceňuje a deformuje iné, duchovné a psychické hodnoty v individuálnom potenciáli človeka, *zužuje jeho úsilie o sebazdokonaľovanie* na starostlivosť o telo a jeho krásu. Masmediálna prezentácia krásy v reklamách je prostriedkom manipulácie s potrebami a názormi človeka, ktorému sa vnucujú predmety dennej spotreby, zamerané na pestovanie krásy tela. V pozadí tohto diktátu krásy sú ekonomické záujmy kozmetického priemyslu.

Mýtus krásy poškodzuje aj vnímanie staroby: úbyt看 krásy tváre a tela v procese starnutia sa pod vplyvom mýtu krásy vníma ako nežiaduca životná hodnota.

Nekritické prijatie mýtu krásy ako hlavnej spoločenskej normy je osobitne škodlivé najmä pre dievčatá v období puberty, ktoré často podliehajú „posadnutosti telom“. Prejavuje sa najmä chorobným sebaopozorovaním a pocitmi viny z jedenia. Je živnou pôdou pre vznik porúch trávenia a psychických ochorení, ktoré často vyústia do nebezpečnej a často aj život ohrozujúcej mentálnej anorexie a bulimie.

**Východiskom a prostriedkom eliminácie** škodlivých dôsledkov tohto mýtu je najmä výchova k sebavedomiu a tvorbe takej hodnotovej orientácie, ktorá je založená na skutočných a nielen povrchných hodnotách. Absentuje edukácia, ktorá by bola zameraná na porozumenie „logiky“ trhu, na odolnosť voči reklamám a propagovaným pseudohodnotám.

## 2.7 Mýtus o domácom a rodovo podmienenom násilí

Je to predsudok, podľa ktorého bitie ženy a prejavy nadvlády, resp. násilia (fyzického, sexuálneho, emocionálneho, psychického, finančného) je normálna forma správania sa manžela (muža) voči žene.

S problémom domáceho a rodovo podmieneného násilia sa spája mnoho mýtov, napr.:

- „Násilie sa vyskytuje iba v problémových rodinách“.
- „Muži ženy týrajú pretože nedokážu vyjadriť city inak“.
- „Ženy chcú byť týrané a bité, ináč by násilníka opustili“.

- „Ženy si samé vyberajú partnerov, ktorí ich týrajú“.
- „Základnou príčinou mužského násillia je alkoholizmus“.
- „Ženy násillie provokujú, alebo si ho zaslúžia“.
- „To nie je násillie, to sa len tí dvaja hádajú“.
- „Muži týrajú ženy, lebo samy v detstve zažili násillie“.
- „Ženy si násillie len vymýšľajú, aby si získali výhody pri rozvođe“ (Fröschl, Löw, 2009).

Analýzy ukazujú, že téma násillia v rodine a na ženách sa ako problém<sup>9</sup> podceňuje, nevníma sa úmerne jeho závažnosti. Mýty a stereotypy zahmlievajú podstatu tohto druhu násillia, znemožňujú obetiam násillia domôcť sa svojich občianskych a ľudských práv.

*Násillie na ženách* je jedným z najzávažnejších a najčastejších porušovaní ľudských práv žien. V dávnej i nedávnej minulosti sa násillie na ženách považovalo za prirodzené správanie sa mužov voči ženám, za „normálny jav“, o ktorom sa, aj napriek jeho rozsahu a závažnosti, mlčalo, nielen na Slovensku, ale aj v ďalších tzv. vyspelých krajinách sveta. Od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa však čoraz častejšie hovorí o násillí na ženách, o jeho formách, prejavoch a skutočných príčinách. Prispela k tomu globálna kampaň *16 dní aktivizmu proti rodovo podmienenému násilliu*, ktorú od roku 1991 každoročne organizuje OSN. Aj vplyvom medializácie tohto problému sa násillie na ženách postupne prestáva považovať za individuálny problém jednotlivých žien, zdôrazňuje sa jeho masový výskyt a poukazuje sa na jeho korene v nerovnom mocenskom postavení žien a mužov.

*Násillie na ženách* je širokospektrálny jav, najčastejšie sa spája s domácim násillím, hoci má tiež rôznorodé formy a špecifické prejavy, nielen v domácnosti, ale aj v zamestnaní, školách, a ďalších priestoroch spoločenského života. „Násillie na ženách“ je pojem podstatne širší ako domáce násillie (násillie v rodine). Domáce násillie<sup>10</sup> je však najrozšírenejšou formou agresie medzi ľuďmi. Obetami sa najčastejšie

---

<sup>9</sup> Hoci je dokázané, že vyše 85 % týraných a bitých ľudí je žien, každý šiesty občan SR priznáva násillie vo svojom partnerskom vzťahu, tzn. že domácim násillím v SR trpí minimálne 16% populácie vo veku od 15 rokov, tri pätiny populácie starších ako 15 rokov pozná prípady násillia medzi partnermi z počutia, viac než štvrtina sa s ním stretla priamo - ako svedok, obeť, prípadne ako násillník.

<sup>10</sup> Za domáce násillie sa spravidla označuje týranie a násillné jednanie, odohrávajúce sa medzi osobami blízkymi, žijúcimi v spoločnej domácnosti či v rodine, kde jedna násillná osoba získava a udržuje nad druhou moc a kontrolu. Ide o správanie, ktoré u jednej osoby vyvoláva strach z osoby druhej, pričom medzi týmito osobami existuje alebo niekedy v minulosti existoval blízky vzťah.

stávajú ženy a deti, niekedy je však násilie namierené aj proti starším členom rodiny a mužom. Domáce násilie má rôzne formy, v praxi sú často tieto formy násilia od seba ťažko oddeliteľné.<sup>11</sup> Ešte stále veľa ľudí považuje domáce násilie za súkromný problém jednotlivých žien a za tabuizovanú tému, ktorá sa má riešiť v súkromí, za dverami bytu, a nie na verejnosti. Je akoby legitimizovaná nevšímavosťou a ľahostajnosťou.

*Problém žien ako obetí domáceho násilia* spočíva v tom, že sa nevedia brániť, zotrávajú v pasívnej rezistencii, trpia a nehládajú účinné spôsoby riešenia svoje situácie. Nevyhľadávajú pomoc, aj keď ju majú na dosah ruky, násilie na nich sa cyklicky opakuje a stupňuje. Charakteristická je zvýšená zraniteľnosť a nízke sebavedomie. Trpia *syndrómom naučenej bezmocnosti*. Dennodennými pocitmi obeti sú úzkosť, strach, bolesť a stres, neistota, pocity bezmocnosti a hanby. Žiaľ, často sa (neodborne) pripisuje vina obetiam za to, že násilie samy vyprovokovali, alebo že sa nedokážu vymaniť zo vzťahov poznačených násilím. Problém žien ako obetí násilia spočíva aj v tom, že je nesmierne problematické cyklus násilia ukončiť. Je ťažké odísť od páchatel'a, ak si žena myslí, že musí vydržať a všetko strpieť, alebo že dokonca vina za násilie spočíva v nej, ak musí čeliť ekonomickej, bytovej a sociálnej závislosti na mužovi (Bosá, 2007, s. 9).

Ďalším závažným problémom je, že dlhotrvajúce násilie má *devastujúci dopad na celú rodinu* - trpí (fyzicky alebo inak) nielen žena (ako priama obeť), ale aj deti (nepriame, skryté obete). Týrané ženy tak nechtiac napomáhajú rozširovaniu foriem i metód násilia na sebe i deťoch. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) preto definovala *násilie medzi manželmi (rodičmi) ako psychické týranie detí*. Podľa odborníkov závažnosť dopadu syndrómu naučenej bezmocnosti na deti je závislá od mnohých faktorov: 1. od povahy a stupňa domáceho násilia, 2. od jeho frekvencie a dĺžky trvania, 3. od veku asistujúceho dieťaťa, 4. od povahy asistencie dieťaťa, 5. od emocionálneho vzťahu k násilnej a ohrozenej osobe a i. (Čáp, 2007, *Varovné signály*...2009, s. 59).

Je mimoriadne dôležité, aby sociálno-psychologické zákonitosti a kontexty syndrómu naučenej bezmocnosti poznali a rešpektovali aj „nepsychologicky“ vzdelaní odborníci/čky pomáhajúcich profesií (teda aj budúci absolventi andragogiky, sociálnej pedagogiky, učiteľstva a sociálnej práce), dobrovoľníci/čky pracujúci/e v oblasti skríningu a pomoci týraným obetiam domáceho násilia (nielen ženám). Jednou z foriem prevencie a odborného riešenia problémov domáceho násilia by mala byť

---

<sup>11</sup> Väčšinou je fyzické násilie sprevádzané psychickým, sexuálne aj fyzickým alebo psychickým násilím a pod. Psychické násilie je však na rozdiel od fyzického ťažšie dokázateľné. Pre mnohé obete je oveľa horšie ako fyzické, pretože sa voči nemu nevedia účinne brániť a nemajú ho ako dokázať.

profesionalizácia pomoci obetiam domáceho násilia, napr. permanentným profesijným vzdelávaním a výcvikom komunikačných zručností a i. (*Výskum STEM*, 2006, Buskotte, 2008).

Téma násilia v rodine a na ženách si vyžaduje aj v oblasti výchovy a vzdelávania omnoho väčšiu pozornosť ako doteraz. Treba šíriť informácie, že nie je to len problém jednotlivých žien a ich rodín, ale je to jav, ktorý vyžaduje spoločenskú intervenciu. Je nevyhnutná výchova *k sebavedomiu, asertivite*, zameraná na elimináciu *syndrómu naučenej bezmocnosti* žien.

Problematika násilia na ženách (i mužoch) je obsahom a cieľom dokumentov *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*, *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009–2012*, ktorý sa realizuje a presadzuje v praxi prostredníctvom Výboru pre rodovú rovnosť pri Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny<sup>12</sup>.

## 2.8 Mýty a predsudky spojené s feminizmom a feministami

Pojmy feminizmus a feministky sú opradené celým radom mýtov, napr. že feminizmus je „smer, ktorý na úkor mužov presadzuje neoprávnené požiadavky žien“, že „feminizmus bojuje proti mužom“, atď. , feministky sú *mužatky*“, zakomplexované a nevzhľadné ženy, ktoré spája nenávisť voči mužom, že sú to vo väčšine „staré dievky“ a bezdetné ženy, ktoré žiarlia na úspešnejšie a hodnotnejšie vydaté ženy a matky, že sú to ženy s neznesiteľnými a agresívnymi povahami.

Dehonestujúci výklad týchto pojmov má korene v minulosti, ale príčiny pretrvávania súvisia s prítomnosťou. V minulosti ženy, ktoré sa odmietali pridržovať predpísaných rodových noriem, aktívne sa angažovali za práva ženy na vzdelanie, kvalifikovanú prácu, dedičstvo, volebné právo, alebo chceli uplatniť svoje vzdelanie a kvalifikáciu v praxi, boli odsudzované. Posmievali sa ich aspiráciám, označovali ich prívlastkom „modré pančuchy“ (symbol nevkuusu a neženskosti), považovali ich za mužatky, lesbičky, ľudské netvory, označovali ich nadávkou „sufražetky“ (suffrage, fr. volebný hlas), „feministky“.

Aj dnes ženy, ktoré poukazujú na prejavy pretrvávajúcej diskriminácie žien sú označované za feministky v negatívnom zmysle slova, sú „obviňované“ z feminizmu, ktorý sa v širokej verejnosti ešte stále (a nenáležite) používa s dešpektom. Často aj vysokokvalifikované

---

<sup>12</sup> Blížšie vid' podkapitola 5.3.

odborníčky, alebo aj politicky odmietajú seba označiť za feministky, hoci nimi (v dobrom slova zmysle) v podstate sú.

**Faktom** však je, že feminizmus je hnutie, ktoré poukazovalo/je na neopodstatnenosť rodových stereotypov, bojovalo/je za *emancipáciu* žien v spoločnosti, za ženské ľudské práva, nie je namierené v žiadnom prípade proti mužom. Je historicky nepopierateľné, že feminizmus ako *politické emancipačné hnutie žien* (ale aj mužov) sa svojimi aktivitami pričínilo o súčasný stupeň rovnoprávnosti žien s mužmi. Vo vyspelých krajinách sveta sa aj feminizmus pričínil a pričíňuje o súčasnú kvalitu života žien. V krajinách tzv. tretieho sveta (India, Pakistan, Irán, africké, latinsko-americké krajiny), kde sa feminizmus dostatočne nerozvinul, pretrvávajú a dominujú najhrubšie patriarchálne predsudky a diskriminácia žien.

Feministky patria do skupiny spoločensky aktívnych žien, ktoré rozumejú problematike rovnosti mužov a žien a usilujú sa meniť situáciu v prospech rovnosti šancí mužov i žien. Aj napriek nezvratným historickým faktom však len málo žien i mužov (i vysokoškolsky vzdelaných) pozná fakty o diskriminácii žien v minulosti, o holokauste žien obvinených z bosoráctva. Verejnosť nepozná históriu vzniku a vývoja feminizmu, nepozná súčasný feminizmus, ale aj napriek tomu ho odsudzuje.

## **2.9 Mýtus o negatívnom vplyve feminizácie na rozvoj a profesionalitu rezortov, v ktorých prevažujú ženy**

Podľa tohto mýtu:

1. feminizácia je negatívny spoločenský trend v rozvoji národného hospodárstva,
2. feminizácia učiteľského povolania a rezortu školstva, spôsobuje to, že v školstve absentujú mužské vzory,
3. pokles morálky detí a mládeže na základných a stredných školách je dôsledkom toho, že v školstve prevažujú ženy - učiteľky, ku ktorým žiaci nepocitujú takú autoritu ako k mužom, ktorí v školstve chýbajú.

Skutočnosť je úplne iná: Feminizácia je pozitívnym spoločenským trendom, je dôsledkom všeobecnej demokratizácie vzdelania a povolání. Je nepopierateľne pozitívnym javom, keď v *pôvodne tzv. mužských povolaniach*, typoch povolání alebo pracovných pozíciách sa postupným vývojom *počas ostatných desiatok rokov* (iba cca 60 rokov!) zvýšil počet žien, napr. počet učiteliek, lekárk, poslankýň, ministeriek, prokurátoriek, policajtiiek a pod. Pre niektoré povolania alebo pracovné činnosti, aktivity sa dokonca ešte nestihli zaužívať feminínne ekvivalenty mužských

povolání alebo aktivít, napr. kňaz - kňažka, biskupka, host'ka, v športe družstvo žien (mužstvo) a pod.

Feminizácia v povolaniach nie je negatívnym javom sama osebe, ale len v spojení s ďalšími negatívnymi okolnosťami, ktoré ju spoluvytvárajú až „zneužívajú“. Napríklad, ak feminizáciu sprevádzajú neriešené problémy alebo nesprávne politické rozhodnutia, za ktorými sú aj pretrvávajúce stereotypy v myslení a konaní politikov, zamestnávateľov a pod. Všeti vieme, že existuje tzv. *duálny pracovný trh* (sektorová rodová segregácia), keď ženy prevažujú v „typicky ženských“ (horšie platených) povolaniach a muži v „typicky mužských“ (lepšie platených) povolaniach.

Nielen u nás, ale aj vo vyspelých krajinách EÚ je realitou, že povolanie alebo rezort, v **ktorom začínu prevažovať ženy**, mení postupne svoje charakteristiky: *Feminizované povolanie alebo feminizovaný rezort*<sup>13</sup> stráca svoju spoločenskú prestíž, znižuje sa množstvo finančných prostriedkov, ktoré štát alebo zamestnávateľia investujú do rozvoja a miezd, dochádza k zhoršovaniu pracovných podmienok. Tieto negatívne procesy sa prejavili aj vo vzťahu k školstvu, učiteľstvu, sociálnej práci, k zdravotníctvu a ďalším rezortom, kde prevažujú ženy. Niektoré profesie sa stali čisto ženskými, napr. učiteľky v materských školách, zdravotné sestry, úradníčky na nižších postoch, predavačky a i. Kvôli nízkym mzdám a nízkej profesijnej prestíži muži v týchto povolaniach a pozíciách nechcu pracovať.

*Školstvo* na Slovensku patrí k odvetviam národného hospodárstva s najnižšími platmi, a to aj napriek tomu, že patrí k rezortom s najvyššiu kvalifikačnou úrovňou. Nie je to len dôsledkom nesprávnych politických postojov a rozhodnutí (ktoré nedoceňujú úlohu vzdelania v spoločnosti), ale aj dôsledkom mýtizácie rodových stereotypov. Pripájam sa k tým autorkám, (Kiczková, Czapuová, Janebová, ale aj ďalšie) ktoré konštatujú že, v tradičnej (patriarchálnej) etike je *výchova a starostlivosť* (o slabých, chorých, starých a pod.) *feminizovaná a privatizovaná*. Spája sa so ženou - slúžkou, s „osobou, ktorá sa stará“, starostlivosť a výchova sa vníma ako podstatný znak „ženskej prirodzenosti“, ako niečo, čo je ženám dané, čo patrí k ich podstate a je oddávna spojené so ženskými cnosťami ako je *sebaobetovanie a povinnosť, čo netreba osobitne honorovať*. Výchova a starostlivosť je spojená s nezaplatenou alebo zle platenou prácou, ktorá je spoločensky málo cenená. Učiteľstvo i vzdelávanie dospelých patria

---

<sup>13</sup> Feminizované sú najmä služby – tretí sektor národného hospodárstva, kde je zamestnaných viac ako 70% pracujúcich žien. Najvýraznejšie prevažujú ženy v školstve (takmer 80%), zdravotníctve a sociálnej starostlivosti (vyše 82%), v peňažníctve a poisťovníctve (takmer 70%). Z klasických kategórií ekonomickej činnosti získali ženy na Slovensku prevahu najmä v ľahkom priemysle, v obchode a reštauračných službách (okolo 60%).

k profesionálnym oblastiam, kde sa vypuklým spôsobom prejavujú formy zjavnej i skrytej rodovej diskriminácie - *nielen žien, ale aj mužov* (ale to je už iná téma).

Navyše, v školskej výchove i vo vzdelávaní dospelých sa nevenuje dostatočný priestor problematike rodových stereotypov, dalo by sa dokonca povedať, že mnohí učitelia a učiteľky, sociálni pedagógovia/ky i andragógovia/ky (z neinformovanosti) prispievajú k reprodukcii patriarchálnych rodových stereotypov a k začarovanému kruhu problémov s rodovou diskrimináciou.

Je historicky nepopierateľné, že feminizmus ako *politické emancipačné hnutie žien* (ale aj mužov) sa svojimi aktivitami pričínilo o súčasný stupeň rovnoprávnosti žien a mužov vo vyspelých krajinách sveta. Poukazoval/je na neopodstatnenosť rodových stereotypov, bojovalo/je za *emancipáciu* žien v spoločnosti. Možno povedať, že feminizmus sa pričínil/je o súčasnú kvalitu života a rovnoprávnosti žien i mužov vo vyspelých krajinách sveta.

Ako sme už uviedli široká verejnosť nepozná históriu sociálnych nerovností medzi mužmi a ženami, nepozná podstatu súčasného feminizmu, nevie sa o tom, že feminizmus netvorí jeden ideový prúd, ale že existujú viaceré (nielen radikálne) feministické smery, ktoré sa vzájomne odlišujú svojou filozofiou a návrhmi spôsobov ako sa majú presadzovať požiadavky a práva žien v praxi.

Sociálni pracovníci, pedagógovia a budúci predstavitelia a predstaviteľky ďalších pomáhajúcich profesií by mali vedieť, že v histórii úsilia o rodovú rovnosť možno odlíšiť tri základné **vlny feminizmu** ako ideovej koncepcie a politického hnutia:

**1. Prvá vlna: emancipačný feminizmus** (humanistický feminizmus) predstavuje najdlhšie **obdobie** organizovaného úsilia o vymanenie sa žien spod nerovnocenného spoločenského postavenia, úsilia o základné ľudské práva. Jeho ideové základy sa tvorili na začiatku 15. stor., praktické pokusy sa spájajú s koncom 18. stor. a za vrchol sa považuje koniec 19. stor. (resp. polovica 60. r. 20. st.). Existujú názory, že vlna emancipačného feminizmu stále trvá, pretože sa stále nenaplnili jeho ciele: v praxi mnohých krajín nedošlo k rovnoprávnosti žien a mužov na úrovni základných ľudských práv. Emancipačný feminizmus (v podobe liberálnej i socialistickej) zdôrazňoval *univerzálne* vlastnosti a potreby človeka bez rozdielu pohlavia, presadzoval **princíp rovnakosti** v právach a povinnostiach mužov a žien, smeroval k všeobecnej humanizácii a liberalizácii človeka, skupín a spoločentiev. Popri nesporných kladoch priniesol však *nový typ neslobody a nerovnosti* žien a mužov: *dvojité zaťaženie žien* v práci a domácnosti, nedostatok času na výchovu detí v rodinách atď.

2. **Druhá vlna: feminizmus rodovej diferenciácie** (diferenciačný feminizmus) sa sformoval v 80-tych rokoch 20. st. Uznáva odlišnosť mužskej a ženskej podstaty osobnosti a potrebu vzájomnej spolupráce mužov a žien pri obhajovaní *špecifických rodových práv* (i mužov). *Nepopiera rovnosť* mužov a žien, ale akcentuje hodnotu a rovnocennosť rodových odlišností a potrebu **rodovej tolerancie**.  
*V praktickej rovine:* nadväzuje na idey emancipačného feminizmu, ale na prvé miesto sa už nestavia rovnakosť, ale naopak, **inakosť-rozdiely medzi mužom a ženou**. Tento prúd feminizmu je široko akceptovaný najmä *rodovo poučenou verejnosťou*. *V teoretickej rovine* dáva odpovede na otázku, aké sú biologické a psychologické príčiny rodových rozdielov, kritizuje najmä *absolutizáciu rozdielov* medzi rozumovosťou a citovosťou mužov a žien a *absolutizáciu rozdielov* medzi verejnou a súkromnou sférou mužov a žien. V tejto vlne feminizmu vznikli mnohé feministické koncepty (smery): liberálny, socialistický, teologický, čierny, radikálny (napr. separatistický a i.). Rodovo nepoučená verejnosť nesprávne *stotožňuje celý feminizmus s jeho radikálnymi smermi*.
3. **Tretia vlna: konštruktivistický feminizmus** (nazýva sa aj postštrukturalistický, postmoderný feminizmus) vzniká začiatkom 21. storočia ako reakcia na potrebu špecifikácie *novej generácie ženských ľudských práv* a riešenia nových problémov *ženskej otázky*, problémov, ktoré prináša moderná doba, rozvíjajúca sa občianska spoločnosť, informačná civilizácia a globalizačné trendy. Vychádza z teórie *konštruktivistického konceptu* (výkladu) rozdielov a rovností medzi mužmi a ženami, **nepopiera skutočné prirodzené rozdiely medzi pohlaviami** (čo sa často podsúva ako kritika konštruktivistického konceptu feminizmu), ale upozorňuje na to, že v *rodovom* správaní mužov a žien pretrváva vplyv kultúrneho a historického nánosu, ktorý treba vo vedomí verejnej i individuálnej mienky odstraňovať - **dekonštruovať** a oslobodzovať sa z *utláčania predpísanými rodovými normami a stereotypmi*. Projektom emancipácie tohto moderného typu je *narúšanie identít, ktoré človeka (ženu i muža) uzatvárajú do vopred daných noriem a stereotypných predstáv* a tým mu zabráňujú v jeho individuálnej sebatvorbe.

Je mimoriadne dôležité, aby sa edukácia podstatne viac ako doteraz zameriavala na *problematiku rodovej rovnosti* - na objasňovanie uvedených (ale aj ďalších) mýtov o ženách a mužoch, na elimináciu predsudkov a stereotypov v myslení, na zvyšovanie schopnosti ľudí nepodliehať, ale naopak aktívne protestovať a brániť sa voči zjavnej i skrytej rodovej

diskriminácii a násiliu. Úlohou výchovy a vzdelávania *k rodovej rovnosti* by malo byť objasňovanie faktov:

- že súčasná doba vyžaduje odstraňovanie nerovnosti mužov a žien ako pretrvávajúcej formy sociálneho panstva,
- že feminizmus netvorí jeden ideový prúd, ale existujú viaceré, *nielen radikálne* feministické smery, ktoré sa vzájomne odlišujú svojou filozofiou a návrhmi spôsobov ako sa má presadzovať rovnoprávnosť mužov a žien v praxi,
- že moderný feminizmus nezdôrazňuje rovnakosť, ale odlišnosť, inakosť mužov a žien a požaduje uznanie nielen rovnoprávnosti, ale aj rovnocennosti odlišností medzi mužmi a ženami,
- že človek má právo na oslobodenie sa od predpísaných kolektívnych patriarchálnych noriem a má právo na vlastné predstavy o svojej sexualite a rodovosti - na vlastné prejavy ženskosti a mužskosti alebo ďalších foriem sexuality.

### Otázky

1. Čo je to mýtus a aké sú jeho charakteristické znaky?
2. Čo je to stereotyp a ako vzniká?
3. Vysvetlite pojmy: sociálny stereotyp, iracionalita, stereotypizácia.
4. Definujte pojmy rodový stereotyp a rodový mýtus.
5. Ktoré sú základné zložky sociálneho stereotypu, uveďte príklady.
6. Ako sa historicky vyvíjala predstava spoločnosti o pohlavnom modeli človeka?
7. Bližšie charakterizujte základné formy odchýliek od heterosexuality: homosexualita, bisexualita, transexualita.
8. Čo je to stereotyp heterosexizmu a aké sú jeho prejavy v spoločnosti?
9. V čom spočíva mýtus o homosexualite?
10. Ako môžeme vysvetliť fyziologickú determináciu homosexuality?
11. Čo je podstatou mýtu „o prirodzenosti“ rozdielov v sociálnom postavení žien a mužov?
12. Vysvetlite rozdiely v naturalistickej a konštruktivistickej koncepcii vysvetľovania príčin nerovností v postavení ženy a muža v spoločnosti.
13. Charakterizujte mýtus o typických črtách ženskosti a mužskosti a uveďte jeho negatívne následky.
14. Aký je rozdiel medzi tradičným a androgýnnym obrazom človeka?
15. V čom spočíva mýtus o intelektuálnej menejcnosti žien?

16. Aké fakty svedčia o neexistencii rozdielov v intelektuálnych predpokladoch žien a mužov?
17. Ktoré prorodinné opatrenia (v duchu politiky GM) sa uplatňujú v niektorých štátoch EU?
18. Čo je to mýtus krásy a aké sú jeho prejavy?
19. Aké mýty, okrem tých, ktoré sú uvedené v texte, prevládajú o domácom a rodovo podmienenom násilí v našej spoločnosti?
20. Čo je predmetom výchovy a vzdelávania v rámci prevencie násillia v rodine?
21. Charakterizujte mýty spojené s feminizmom a feministami/kami.
22. Aký bol / je prínos feminizmu pre našu spoločnosť?
23. Vysvetlite špecifickosť v zameraní nasledovných vedných disciplín: Gender studies, Women's studies, Men's studies, Queer's studies.
24. Stručne opíšte ciele základných vln feminizmu.
25. V čom spočíva úloha výchovy a vzdelávania k rodovej rovnosti?
26. Napíšte pojmy a skutočnosti, ktorým ste v tejto kapitole neporozumeli.

## Úlohy

V spoločnosti sa niekedy nesprávne stotožňujú tri odlišné smery, resp. tendencie:

- a) úsilie o rovnoprávnosť medzi ženami a mužmi - rovnaké postavenie, príležitosti, ohodnotenie,
- b) militantný feminizmus, úsilie o nadvládu žien nad mužmi, nevraživosť voči mužom, zosmiešňovanie, chorobná nenávisť voči mužom, vzbura, rebélia / - radikálny feminizmus
- c) antifeminizmus - odsudzovanie žien, ktoré chcú narušiť tradičné rodové vzťahy.

Priradte každý nasledovný výrok k jednému z dvoch vyššie uvedených smerov.

- „Všetci muži sú rovnakí, ide im len o sex.“
- „Je dôležité, aby mali vychovávatelia a vychovávateľky jasný postoj voči násiliu medzi dievčatami a chlapcami.“
- „My ženy by sme sa mali spojiť a konečne chlapom dokázať, kto sme! Nech pykajú za to všetko, čo nám za celú existenciu ľudstva upierali! Do toho ženy!“
- „V súvislosti so starostlivosťou o deti treba hovoriť rovnako o mužoch a ženách. Rodičovstvo je záležitosť oboch partnerov.“
- „Nebol by si nič, keby som ti nevyprala, nevyžehlila, neuvarila.“
- „Žena potrebuje muža asi tak ako ryba bicykel.“

- „Po odchode z rodičovskej dovolenky má mať žena právo na rovnaké podmienky v svojom zamestnaní ako pred nástupom na rodičovskú dovolenku.“
- „Neznášam mužov, na čo vôbec žijú?“
- „Aj ako matka mám rovnaké právo na rozvíjanie mojej osobnosti a záujmy ako otec našich detí.“
- „Nie všetci muži, ktorí boli v minulosti týraní svojimi rodičmi, musia byť v svojej budúcej rodine zákonite tyranmi a násilníkmi.“

### 3. PREKÁŽKY A STIMULY VYŠŠIEHO VZDELÁVANIA DIEVČAT A ŽIEN

*Vzdelávanie žien* ako sociálny proces je neoddeliteľnou súčasťou širších spoločenských kontextov, ale je tiež sociálnym fenoménom s vlastnou entitou a genézou. Objektom nášho pohľadu na tento fenomén je najmä sociálna realita v strednej Európe a na území dnešného Slovenska od 18. storočia do 20. rokov 20. storočia. V ďalšej časti skript stručne popisujeme vybrané sociálne faktory, ktoré predstavovali prekážky alebo naopak, stimuly vzdelávania dievčat a žien v inštitúciách, s osobitným dôrazom na ich vzdelávacie príležitosti na stredných a vysokých školách.

Pozitívnu alebo negatívnu determináciu edukácie dievčat a žien vybranými sociálnymi faktormi je možné bližšie dokumentovať historickými faktami o udalostiach, dokumentoch a súvislostiach, v kapitole však musíme abstrahovať od detailov a sústredíme sa iba na vybrané prvky historickej perspektívy.

#### 3.1 O sociálnych prekážkach vzdelávania dievčat a žien v školských inštitúciách

V celej histórii ľudstva, až do konca 19., resp. začiatku 20. stor. bolo vyššie ako elementárne, t. j. *plnohodnotné stredoškolské a vysokoškolské vzdelanie* dievčatám a ženám upierané.<sup>14</sup> Za najväčšie sociálne prekážky prístupu dievčat a žien k vyššiemu vzdelaniu možno označiť patriarchálne *rodové normy*, ktorých ústrednou ideou bol *asymetrický model vzťahu medzi mužom a ženou*, založený na hierarchii v prospech mužov. Základom týchto asymetrických vzťahov boli *rodové normy*, z ktorých vyplývali *prísne vymedzené oblasti a sociálne rodové pozície*: a) verejná sféra (politika, kultúra, veda), oblasť, na ktorú má *právo* muž a b) súkromná (rodinná) sféra, ktorá je *povinnou* oblasťou aktivity ženy. V dôsledku toho žena bola *vylúčená* z verejnej sféry života a práce - z určitých, tzv. typicky mužských aktivít, spoločenských pozícií a funkcií: nesmela sa zúčastňovať na rozhodovaní v rodine, obci, meste, nesmela liečiť, voliť, získať vyššie ako *elementárne vzdelanie*, atď. Bola jej *predurčená* *privátna (rodinná) sféra* v roli manželky, matky, vychovávateľky, opatrovateľky a „udržiavateľky rodinného krbu“.

---

<sup>14</sup> Až v roku 1861 zmaturovala prvá absolventka strednej školy, v roku 1875 promovala prvá absolventka vysokej školy (na parížskej Sorbone).

Počas 10 tisíc rokov trvania patriarchálnej spoločnosti a nadvlády mužov nad ženami vo verejnej mienke pretrvávala nielen táto rodová norma, ale aj najrôznejšie rodové predsudky, napríklad spomínaný mýtus o intelektuálnej menejcennosti žien. Možno povedať, že až do konca 19. storočia vo verejnej mienke prevažovali názory, že žena nemá intelektuálne predpoklady pre štúdium a vysokokvalifikovanú prácu.

Myšlienky o intelektuálnych predpokladoch, potrebe vzdelávania dievčat, o občianskych právach žien a i. sa síce v Európe začali objavovať už začiatkom 15. storočia, ale v atmosfére strachu pred porušením patriarchálnych rodových noriem v praxi nemali šancu na presadenie. Vzdelávanie na stredných školách a univerzitách bolo prísne sledované, vzdelávanie dievčat a žien v školských inštitúciách neprichádzalo do úvahy. Preto dievčatá, najmä dcéry vzdelaných mužov (kňazov, učiteľov a pod.) a z rodín „vznešených rodov“, získavali vzdelanie len v súkromí alebo v kláštoroch. Svoje vzdelanie však v spoločenskej praxi nemohli uplatniť.

Ďalším sociálnym faktorom, ktorý bránil vzdelávaniu dievčat a žien v inštitúciách boli *legislatívne normy* ako inštitucionálne mocenské mechanizmy cirkevných i svetských inštitúcií: parlamentné zákony, vyhlášky, nariadenia oficiálnych cirkevných a štátnych, regionálnych a miestnych úradov a školských inštitúcií, ktoré deklarovali a uskutočňovali mužskú hegemoniu vo všetkých oblastiach spoločenského i rodinného života. Najrôznejšími spôsobmi určovali, že vzdelávanie v školských inštitúciách sa týka len chlapcov a mužov, že výučba dievčat v elementárnych školách musí mať *zúžený rozsah alebo obsah*, že na stredné školy a univerzity majú *prístup len chlapci*. Tieto *obmedzenia* vychádzali z predstavy, že dievčatám pri ich budúcej funkcii matky a manželky postačuje vedieť čítať, písať a počítať.

### **3.2 Sociálne faktory stimulujúce rozvoj vzdelávania dievčat a žien - stredoeurópske dimenzie**

Je nepopierateľné, že významným stimulom v rozvoji vzdelania žien bol *feminizmus* ako politické emancipačné hnutie žien, veď právo na vzdelanie a kvalifikovanú prácu žien bolo jedným z programových cieľov národných emancipačných hnutí žien i svetového feministického hnutia. Pochopenie a docenenie významu vzdelávania a vzdelania pre ženy súvisí s postupným procesom *všeobecného pochopenia dôležitosti a užitočnosti výchovy a vzdelávania pre spoločenský pokrok*, ktorý vyvrcholil v období *osvietenstva* (aj keď sociálny význam vzdelania zdôrazňovali už aj v 16. i 17. storočí). Až v 18. storočí, ktoré je charakteristické počiatkami priemyselnej revolúcie a rozvojom kapitalistickej spoločnosti, dochádza k

širšiemu zapájaniu žien do verejnej sféry práce, k porozumeniu potreby *všeobecného elementárneho vzdelania* nielen pre chlapcov a mužov, ale aj pre dievčatá a ženy. Spoločenské postavenie žien bolo však aj naďalej v hlbokom rozpore s postavením mužov, školstvo poskytovalo vyššie (ako elementárne) vzdelanie a kvalifikáciu aj naďalej iba chlapcom a mužom.

Otázka vzdelávania dievčat a žien sa stala *témou širšej spoločenskej diskusie* koncom 18. storočia a to najmä medzi vzdelanými mužmi - spisovateľmi, kňazmi, politikmi, publicistami a i. V čase, keď prevládali názory o zbytočnosti vzdelania pre ženu, poukazovali na nespravodlivosť nerovného postavenia žien v spoločnosti, navrhovali priznať ženám občianske práva, sprístupniť im vzdelanie, umožniť slobodnú voľbu partnera, povolania, atď. Tvorili však iba *zanedbateľnú menšinu* a boli objektom nekompromisnej kritiky a stíhania za spoločenskú nebezpečnosť ich názorov<sup>15</sup>.

V Rakúsko-Uhorskej monarchii zohrali významnú úlohu v rozvoji vzdelanostných príležitostí pre dievčatá hospodárske reformy a snahy o modernizáciu školstva Márie Terézie (1740–1780) a Jozefa II. (1780–1790). Historicky významnú úlohu zohral najmä dokument *Ratio educationis* (prijatý v roku 1777), ktorý obsahuje všeobecné návrhy na reorganizáciu celej školskej sústavy od národných škôl po univerzitu. Aj keď sa tento dokument osobitne nezaoberal problematikou vzdelávania dievčat, vytvoril *podmienky pre všeobecné vzdelávanie detí, teda chlapcov i dievčat* aspoň na úrovni *elementárnej školy*.

*Legitimizáciu práva dievčat na elementárne vzdelanie* priniesol až ďalší dokument tzv. *Druhé Ratio - Ratio educationis* z roku 1806, a to v kapitole VII. Podľa neho vzdelávanie má byť všeobecné pre všetky deti, a teda aj pre dievčatá od 6. rokov, a to *v ľudových školách* na dedinách i v mestách. V § 31 sa síce hovorí o povinnosti vzdelávania dievčat, ale súčasne sa zdôrazňuje, že kdekolvek tam, kde to „miestne okolnosti a prostriedky rodinného majetku dovoľia, bude treba *dievčenské školy celkom oddeliť od chlapčenských*, a ich žiačky odvrátiť od verejných, tomuto veku neosožných schôdzok, a ich rodičom neustále pripomínať prostredníctvom kňazov alebo aj úradov túto prirodzenú povinnosť vzdelávania“ (*Ratio educationis...*, 1988, s. 285). Vo verejnosti sa postupne začala akceptovať požiadavka, aby aj dievčatá mali možnosť získať *elementárne vzdelanie*. Začalo sa uznávať, že je lepšie, keď matka, ktorá má na starosti výchovu

---

<sup>15</sup> Ako príklad možno uviesť neúspešný pokus o praktickú realizáciu občianskych práv žien vo **Francúzsku**, v čase Veľkej francúzskej revolúcie: Mária Olympe de Gouges, autorka dokumentu *Prehlásenie práv žien a občanok* (1791) vyzývala na rozšírenie všeobecných práv občanov aj pre ženy. Za to však bola v r. 1793 verejne popravená, spolu s markízom de Condorcetom, ktorý ju v požiadavkách verejne podporil.

detí, vie aspoň čítať a písať. Predpokladalo sa však, že materské poslanie nevyžaduje po ukončení základnej školy žiadne vyššie vzdelanie. So zamestnaním žien v spoločenskej sfére práce - s prácou žien mimo rodiny a ženských reholí - sa tiež nepočítalo.

Stále pretrvávali názory založené na obave o mravný vývoj dievčat, že *pre dospievajúce dievčatá* je vhodnejšia výchova rodinná alebo internátna, najlepšie pod dohľadom radových sestier, ako „každodenné chodenie do školy“. Len veľmi pomaly sa prijímali názory niektorých vzdelaných mužov, ktorí sa neobávali o voľný pohyb a „mravnú skazu“ dievčat v mestách. Presadzovali potrebu poskytnúť stredoškolské vzdelanie dievčatám, ale domnievali sa, že obsah výučby na chlapčenských stredných školách je pre dievčatá nevhodný, príliš náročný, preto je potrebné vytvárať *stredné dievčenské školy*, ktoré by boli usporiadané ženskému poslaniu, v duchu známych troch nemeckých „K“: Kinder, Küche, Kirche (dieťa, kuchyňa, kostol).

V 2. polovici 19. storočia došlo k ústavným zmenám v habsburskej monarchii: decembrová ústava (1867) a školské zákony (*Uhorský školský zákon* z r. 1868 a *Ríšsky školský zákon* z r. 1869) deklarovali snahy o modernizáciu a demokratizáciu vzdelania prostredníctvom *zavedenia povinnej školskej dochádzky* detí od 6. do 12. rokov *bez ohľadu na pohlavie* a majetkové pomery a i. Realita však bola iná.<sup>16</sup>

Narastajúca industrializácia priniesla spoločenské zmeny vo svete práce, politiky, školstva, rodinného života, ktoré postupne narúšali pretrvávajúce rodové a iné sociálne nerovnosti. V mestách dochádza k zapájaniu sa žien najmä do priemyselnej výroby a obchodu. Nekvalifikovaná žena sa stala lacnou pracovnou silou, objektom zvýšeného hospodárskeho útlaku, diskriminácie a vykorisťovania.<sup>17</sup>

---

<sup>16</sup> Úrady sa benevolentne správali k absencii žiakov najmä v chudobných obciach, kde rodičia často využívali deti pri poľnohospodárskych prácach alebo ich posielali na zárobky.

<sup>17</sup> Dostávala podstatne nižšiu mzdu za rovnakú prácu ako muž, nemala sociálne práva. Ženy pracovali v továrňach, často aj 13 - 14 hodín denne, pričom sa museli starať aj o domácnosť a rodinu. Deti, ale najmä dievčatá, museli už od 4 - 5 rokov pomáhať svojim rodičom v domácnosti. Dievčatá z vidieka odchádzali za prácou do miest, aby pomáhali zarobiť na živobytie svojich rodín. Práce, ktoré vykonávali, boli nekvalifikované, namáhavé a zaobchádzanie s nimi bolo ponižujúce.

### 3.3 Vznik stredných dievčenských škôl a počiatky univerzitného vzdelávania žien

Začiatky masovejšieho zakladania stredných škôl pre dievčatá sú rôzne: v Nemecku približne okolo r. 1820, v niektorých štátoch USA od konca 30. rokov 19. storočia, vo Švajčiarsku od r. 1848, v Anglicku po r. 1874, vo Francúzsku po r. 1880 a v Rakúsku po r. 1890, v Čechách po r. 1870.

Najskôr, od 20. rokov 19. storočia začali vznikať najmä súkromné školy pre dievčatá, tzv. *vyššie dcérske školy a dievčenské penzióny*, ktoré pripravovali dievčatá z tzv. lepšej spoločnosti na úlohu „domácej panej“, matky a na reprezentáciu budúceho manžela. Žiačky v nich získavali okrem základného vzdelania aj poznatky o vedení domácnosti, o spôsoboch konverzácie s manželom a hosťami, nadobúdali základné hudobné zručnosti. Dievčatá z nižších spoločenských vrstiev chodili len do ľudových škôl s nízkou úrovňou výučby.

Myšlienky o predpokladoch a práve dievčat a žien na plnohodnotné stredoškolské a vysokoškolské vzdelanie sa presadzovalo len veľmi pomaly (bližšie Tokárová, 2003). V **Čechách** sa prvé pokusy o plnohodnotné stredoškolské vzdelávanie dievčat objavili v 70. rokoch 19. storočia, keď sa o zriadenie *dievčenského gymnázia* pokúšala spisovateľka Eliška Krásnohorská. V **Nemecku** sa podarilo presadiť vzdelávanie dievčat dokonca na chlapčenských gymnáziách, ale až v roku 1890. Po tom, čo dve aktivistky ženského hnutia uskutočnili v rokoch 1888–1889 petičnú akciu zameranú na umožnenie štúdia ženám.

Pravdepodobne *prvou univerzitou* v Európe, ktorá umožnila žene študovať bola Zürichská univerzita **vo Švajčiarsku**, a to v roku 1867. Bezprostredne po tomto prípade sa pokúšali aj iné európske univerzity (najmä vo Francúzsku) umožniť vysokoškolské štúdium ženám, avšak táto snaha vyvolala všeobecný odpor verejnosti. V **Rakúsku** bolo ministerským nariadením z roku 1878 stanovené, že ženy môžu študovať na univerzitách len vo výnimočných prípadoch a každý prípad musí byť zvlášť posúdený. Iné univerzity umožňovali ženám štúdium len na niektorých fakultách (fyzikálno-matematických a lekárskech), alebo štúdium síce umožňovali, ale odopierali udelenie titulu. Ženám sa odopierali podpory a štipendiá, niekde museli dokladovať, že sú dosť zámožné, aby netrpeli núdzou (údajne, aby si neprivyrábali prostitúciou, pretože „od emancipovaných žien sa čakalo skutočne všetko“), inde sa vyžadoval tiež súhlas rodičov alebo opatrovníkov (Helwig, 1997). Ani tam, kde tieto bariéry boli odstránené, nedovoľovalo postavenie žien v rodine, ich majetkové pomery i psychologický tlak okolia, využiť nové možnosti štúdia.

Prvé absolventky univerzít sa však pokúšali *vo svojich krajinách presadzovať myšlienku*, aby aj dievčatá mohli študovať na vysokých školách. Snahy o vysokoškolské vzdelanie žien vyvolali spoločenský odpor, dokonca aj odpor samotných vysokoškolských učiteľov, ale aj významných osobností<sup>18</sup>. Celý rad vplyvných lekárov, psychológov a psychiatrov začalo však v tom čase dokazovať, aký nepriaznivý vplyv má vzdelanie na ženu a jej psychiku a zdravie.<sup>19</sup>

Od začiatku 20. storočia právo na vyššie vzdelanie, ekonomickú a občiansku aktivitu žien intenzívnejšie *presadzovali vo verejnej mienke* najmä spisovateľky a aktivistky ženského hnutia. Museli prekonávať pretrvávajúcu predpojatosť nielen verejnosti, ale aj významných odborníkov a verejných predstaviteľov k vzdelávaniu dievčat, k profesionálnej kariére žien<sup>20</sup>.

### 3.4 Vzdelávanie dievčat a žien na území Slovenska

Na území Slovenska (v rámci Uhorska) bola situácia v oblasti vzdelávania, a aj vzdelávania dievčat a žien, komplikovanejšia ako v Čechách alebo iných európskych krajinách. Súviselo to so sociálno-ekonomickými pomermi krajiny, ktorá bola hospodársky málo rozvinutá, skôr agrárna. O kultúrny, hospodársky a spoločenský pokrok sa pokúšali slovenskí osvietenci - väčšinou kňazi katolíckej i evanjelickej konfesie. Ondrej Plachý, Juraj Fándly, Pavol Michalko a ďalší nastoľovali otázku vzdelávania dievčat ako nevyhnutnosť pre ich materskú a rodinnú funkciu. Pretože miesto ženy videli len v rodine, zdôrazňovali potrebu praktického

---

<sup>18</sup> Predstava o vzdelanej žene vyvolávala pohoršenie a odpor ako čosi, čo je neprirodzené a smiešne. Napríklad jeden z významných maliarov porovnal vzdelanú ženu ku krave s piatimi nohami.

<sup>19</sup> Poukazovali na to, že ak aj žena vzdelávanie v zdraví prežije, ohrozí život a existenciu svojich ešte nenarodených detí. Keď sa jej aj napriek tomu podarí porodiť zdravé deti, nevychová ich, lebo ich bude chcieť opustiť, aby uplatnila svoje vzdelanie. Napokon zistí, že v kariére nemôže byť úspešná, lebo sa to prieči jej prirodzenej submisivite, že aj tak nemôže súťažiť s mužmi, lebo jej na to chýbajú intelektuálne schopnosti. Všeobecne prevládal názor, že je zbytočné vzdelávať tých, ktorým k tomu chýbajú schopnosti (Fafejta, 2004, s. 27-28).

<sup>20</sup> Napr. Raynt Poincaré (v rokoch 1913 - 1920 francúzsky prezident) hovoril, že ak má žena dostať vzdelanie, tak nie abstraktné a akademické, ale iba praktické, ktoré z nej urobí „oddanú manželku a pozornú matku“. V roku 1911 tvrdila francúzska spisovateľka Ida Seé, že „každá žena sa musí chcieť stať matkou a jedine neblahý osud ju núti, aby bola robotníčkou, účtovníčkou, učiteľkou, či advokátkou [...] kto iný ako žena by sa mal starať o deti, keď muža jeho predurčenosť ničím nepredurčuje k citovým vzťahom k dieťaťu“ (Badinter, 1998, s. 206).

zamerania vzdelávania žien. Nevzdelanosť považovali za základnú príčinu zaostalosti hospodárstva, sociálnej biedy, vysokej úmrtnosti obyvateľstva a všetkých problémov vtedajšej doby. Daniel Lehocký (1786, s. 133) ako prvý na území dnešného Slovenska zdôrazňoval, že „žena má také isté predpoklady na vzdelanie ako muž“.

V novinách a časopisoch sa stále častejšie objavovali články, poukazujúce na potrebu vzdelávania dievčat a angažovanosti žien v národnoobrodeneckom hnutí. Napr. Štefan Homola (1846, s. 278) v *Slovenských národných novinách* kriticky hodnotil, že "nemáme vôbec národných ústavov, teda ani pre výchovu dievčat. V práci národnej však nevyhnutná je pomoc ženy, muž sám len toľko vykoná, ako človek bez jednej ruky". Poukázal na to, že "nestačí, aby žena bola len dobrou gazdinou, ale aj nezunovanou, príjemnou spoločnicou, opatrnou, rozvážnou, vzdelanou matkou a napospol žena má tiež aj vo veciach vyšších, čo aj nie činnú, ale aspoň pasívnu účasť mať".

V 40.– 60. rokoch 19. stor. sa spoločensky realizovali iba ženy z rodín učiteľov, evanjelických farárov a hlavných predstaviteľov obrodeneckého procesu, napríklad manželka Jozefa Miloslava Hurbana *Anna Hurbanová*, rodená *Jurkovičová* (matka spisovateľa Svetozára Hurbana Vajanského), *Janka Hrebendová*, dcéra národného buditeľa Pavla Bôrika, dcéry M. M. Hodžu: *Marína Hodžová* a *Ludmila Hodžová-Hudcová*. V tomto období začali pokusy o organizovanie a vzdelávanie žien. Napríklad v roku 1860 bol založený Spolok žien v Liptovskom Mikuláši a tam sa čítali slovenské knihy, prednášalo sa zo slovenských dejín, organizovali sa podporné akcie v prospech myšlienky založenia Matice slovenskej. V roku 1862 založila M. Hodžová v Liptovskom Mikuláši *Dievčenskú besedu*, dievčenský kultúrno-vzdelávací a národno-vedomovací spolok.

Tribúnou tlmočenia politických, kultúrnych, hospodárskych a sociálnych snáh sa stali noviny a časopisy, najmä *Slovenské národné noviny* - *Slovenskje Narodnje Novini* - prvé politické noviny v spisovnej slovenčine.<sup>21</sup> Toto periodikum zohralo významnú úlohu aj v bojoch o slovenskú školu a vzdelávanie žien. K formovaniu postojov k vzdelávaniu a výchove dievčat prispeli odborné a popularizačné články národných buditeľov a pedagógov v časopisoch a novinách tej doby<sup>22</sup>, ktorí spájali pedagogickú prácu s osvetovou činnosťou a poukazovali na význam

---

<sup>21</sup> Prvé číslo s prílohou *Orol tatranski* vyšlo 1. augusta 1845.

<sup>22</sup> *Dennica*, *Národné noviny*, *Slovenské noviny*, *Orol*, *Slovenské pohľady*, *Sokol*, *Evanjelická škola*, *Konfesionálna škola*, *Tatran*, *Cyril a Metod*, *Dom a škola*, *Slovenský kalendár*, *Slovenský letopis I*, *Lipa I*, *Cirkevné listy*, *Priateľ dietok*, *Priateľ školy a literatúry*, *Pešťbudínske vedomosti*, *Tovaryšstvo*, *Vlast' a svet*, *Národný hlásnik*.

vzdelania a výchovy dospelých mužov a žien pre rozvoj spoločenského, národného a hospodárskeho života.

Významnú dokumentárnu, ale i umeleckú hodnotu majú *ročenky*, ktoré Živena (za redigovania E. M. Šoltésovej) vydala pod názvom *Národný Almanach* v rokoch 1872 a 1885 a *Letopis Živeny* v rokoch 1896, 1898, 1902 a 1928. Okrem ročeníek sa javila aj potreba časopisu pre ženy<sup>23</sup>.

V čase, keď ženy väčších národov a štátov Európy už študovali na stredných alebo začínali študovať na vysokých školách, na území Slovenska bolo nutné bojovať o práva detí, teda i dievčat, na elementárne vzdelávanie v materinskej reči. Slovenské dievčatá nemohli na území Slovenska ani koncom 19. storočia získať vyššie ako elementárne vzdelanie.

Prevažná väčšina detí na Slovensku chodila do štátnych, cirkevných a obecných škôl, kde bola nízka úroveň vyučovania. V štátnych školách sa smelo vyučovať len maďarsky, v cirkevných a obecných školách sa po slovensky vyučovalo len náboženstvo. Vážnym problémom bola nízka kvalifikovanosť učiteľov. Pre deti nad desať rokov boli v roku 1868 zriadené meštianske školy, vyučovalo sa však na nich zásadne v maďarskom jazyku. Navyše reálne boli prístupné len pre deti mestských remeselníckych a obchodníckych vrstiev. Na meštianskych školách sa tak prejavovala nielen diskriminácia detí z rodín nemaďarských národností, chudobných vrstiev, ale aj diskriminácia dievčat - v dĺžke a spôsobe vzdelávania. Dievčatá sa vzdelávali len v osobitných triedach, s osobitnými (menej náročnými) osnovami a len štyri roky, t. j. o dva roky menej ako chlapci (Schubert, 1976, s. 290).

Významný vplyv na angažovanosť žien v spoločenskom živote a na šírenie myšlienok o potrebe vzdelávania dievčat a žien malo otvorenie *Matice slovenskej* v Martine v roku 1863. Jej predstavitelia pochopili význam osvetovej činnosti medzi ženami a v r. 1869 založili vzdelávací a dobročinný spolok *Živena - spolok slovenských žien*. Jej zakladateľ, Ambro

---

<sup>23</sup> Prvý slovenský ženský časopis *Denica* v roku 1898 založila a redigovala *Terézia Vansová*. Dennica mala na vtedajšie pomery širokú publicitu - 3 000 predplatiteľiek. Plnila významnú kultúrnu a ľudovú výchovnú funkciu. „Napriek nepriaznivým podmienkam sa udržal do roku 1914. Orientoval sa na problémy vidieckej ženy, rodiny. Burcoval slovenské ženy do boja za národné práva, za vyššie vzdelávanie, za ľudskú dôstojnosť a rovnoprávne postavenie. V Dennici začali svoju literárnu činnosť významní slovenskí spisovatelia a básnici“ (Korbelová, in: *Pokrokové ženské hnutie...*, 1984, s. 67). V roku 1910 vznikol druhý ženský časopis - *Živena*. Mala charakter kultúrnej revue. Tu sa literárne uplatnili významné slovenské spisovateľky *E. M. Šoltésová*, *Ludmila Podjavorinská*, *Božena Timrava* a *Terézia Vansová*. Počas prvej svetovej vojny bola *Živena* jediným slovenským časopisom, ktorý neprestal vychádzať.

Pietor v článku *Vzdelanie žien* (1870, s. 326 - 327) považoval však otázku vzdelania za „tak dôležitú, ako máloktorú zo sociálnych otázok“.

Po veľkom úsilí a ťažkostiach sa síce podarilo založiť tri slovenské gymnáziá - v Revúcej, Kláštore pod Znievom a Martine. Mali však krátke trvanie - maďarská vláda ich spolu so zatvorením Matice slovenskej zlikvidovala. V roku 1874 zlyhal i prvý pokus Samuela Ormisa (1824 - 1875) o zriadenie trojročnej dievčenskej školy pri revúckom gymnázium. S. Ormis „správne predvídala, že sa v budúcnosti rozdiel vo vzdelanosti mužov a žien bude ustavične zmenšovať“ (Srogoň, 1976, s. 104). Požadoval, aby ženy dostali také vzdelanie, ktoré by im umožnilo zastávať dôležitejšie miesta v spoločnosti: v administratíve, v školách ako učiteľky, v zdravotníctve ako lekárnice.<sup>24</sup>

V čase maďarizácie prispela k rozvoju šancí na vzdelávanie dievčat slovanská a najmä *česko-slovenská vzájomnosť a solidarita*. Postavenie Čechov v monarchii bolo už pred rokom 1918 lepšie ako postavenie Slovákov v Uhorsku. Mali svoje české školy i vysoké školy. Na Slovensku bola aj na prelome storočí situácia zložitejšia. Slováci sa stále museli brániť voči národnostnému útlaku maďarskej vlády a vynakladať veľké úsilie na to, aby ako národ neprestali celkom existovať. Silnejúca maďarizácia, ktorá celkovo spomalila rast gramotnosti utláčaných národností Uhorska, sa vystupňovala najmä po roku 1907 *Apponyiho školskými zákonmi*.

Najväčšou oporou Slovákov v úsilí o národnú existenciu bol v tomto čase spolok *Československá jednota* (vznikol v r. 1898). Cieľom spolku bolo napomáhať Slovákom v rôznych oblastiach. V oblasti školskej bolo jeho heslom: sústrediť všetky sily na to, aby česká škola „ohrozovala“ maďarizáciu na Slovensku. Výrazným spôsobom sa zaslúžila o rozvoj vzdelávacích príležitostí pre slovenské dievčatá. Finančne podporovala a umožňovala štúdium Slovákom na českých školách.

V situácii stupňujúceho sa maďarizačného útlaku a opakovaných neúspešných snáh Živeny o dievčenské školstvo sa Živena často obracala o pomoc k českým školám a českému ženskému hnutiu. Slovenské dievčatá

---

<sup>24</sup> V práci *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov* (Ormis, 1874, s. 104 - 106, in: Srogoň, 1976, s. 143 - 144) odôvodňuje, prečo sú nesprávne stále pretrvávajúce názory o menších predpokladoch dievčat a žien pre vzdelávanie a vykonávanie náročných povolání. Maďarizačná politika uhorskej vlády však videla v založení slovenskej školy pre dievčatá nebezpečenstvo šírenia panslavizmu, preto nedovolila otvoriť žiadnu školu.

(z bohatších rodín) odchádzali za vzdelaním do Čiech, na Moravu<sup>25</sup> alebo do cudziny, kde sa často odnáródňovali alebo zostávali.

Slovenských študentov a inteligenciu podporovali aj ďalšie spolky, ako *Radhošť*, *Detvan*, *Vesna* a iné. V českých časopisoch zavádzali rubriky o slovenských záležitostiach, vydali ilustrovanú knihu o Slovensku, na stredných školách zaviedli slovenčinu a slovenskú literatúru ako povinný predmet, v českých mestách organizovali prednášky o Slovensku, viedli korešpondenciu so Slovákami na Slovensku, v Prahe otvorili slovenské kníhkupectvo atď. (Šrobár, 1928, s. 147). O rozvoj česko-slovenských vzťahov a vzdelanosti sa zaslúžilo mnoho významných *osobnosti*: *Božena Němcová*, *Eliška Krásnohorská*, *Alica Masaryková*, František Mareš a Antonie Gebauerová a i.

Národnostný útlak sa nepriaznivo prejavoval vo všetkých úsekoch hospodárskeho, politického, sociálneho i kultúrneho života na Slovensku. V hospodárskej oblasti sa najčastejšie robili prekážky pri rozvíjaní domáceho slovenského priemyslu. „*Rakúsky a maďarský kapitál zdržiaval tvorenie slovenského priemyslu. Preto priemyselné podniky slovenskej buržoázie iba kde-tu prekračovali úroveň remeselníckej dielne (...). Vývoj priemyslu pokračoval v polokoloniálnych medziach.*“ (Arató, in *Prehľad dejín*, 1965, s. 431 - 445). Na konci 19. stor. dochádza k masovému *vysťahovalectvu* - z územia Slovenska sa v desaťročí 1891 - 1900 vysťahovalo približne 130 000 ľudí. Slováci tvorili z celkového počtu vysťahovalcov v Uhorsku (258 790 ľudí) skoro jednu polovicu.

Na dedinách zostávali opustené ženy s ťažkou úlohou - gazdovať a živiť väčšinou početné rodiny. Jediným prejavom kultúrneho života bola ľudová tvorivosť, jedinou spoločenskou a výchovnou inštitúciou bol kostol. Žena na Slovensku žila v hlbokej náboženskej pokore a politickej pasivite. Ako konštatuje J. Dérier (1924, s. 4), „*pred vypuknutím svetovej vojny nebolo v širokých masách ľudu takmer žiadneho národného povedomia. Nebolo nielen žiadneho národného povedomia, ale ani všeobecne ľudského povedomia.*“ Tieto časy pred rokom 1918 nazvala Elena Maróthy-Šoltésová rokmi „bezzvládnej beznádejnosti“. Úsilie Živeny o založenie dievčenských škôl alebo o umožnenie prístupu dievčat do stredných škôl bolo márne celých 50 rokov - do vzniku prvej Československej republiky (I. ČSR).

Vznik I. Československej republiky v roku 1918 bol nielen významným medzníkom v ďalšom vývine českého i slovenského národa,

---

<sup>25</sup> Sieť dievčenského školstva v Čechách bola relatívne hustá, napr. *Vesna* v Brne, *Pöttingeum* v Olomouci, *Gazdinská škola* v Kroměříži, *Vyšší dívčí škola* v Prahe a ďalšie. V týchto školách získavali, hlavne v období maďarizačného útlaoku, mnohé slovenské dievčatá stredoškolské všeobecné alebo odborné vzdelanie. Významnú pomoc poskytovali tieto školy i po vzniku 1. ČSR, v období budovania slovenského národného školstva.

ale aj v rozvoji šanci dievčat a žien na vyššie vzdelanie. Nové demokratické práva priniesla *Ústava Československej republiky* z roku 1920 (v § 106). Významnou úlohou nového štátu bolo (popri konsolidácii politických a hospodárskych pomerov) budovať školstvo, rozvíjať výchovu a vzdelávanie.

Mimoriadne akútne a zložité boli tieto úlohy na Slovensku, ktoré sa vyznačovalo v čase svojho začleňovania do nového štátu špecifickými sociálnymi, ekonomickými a politickými črtami. Prevažná časť populácie žien vedela len slabo čítať a písať, pretože podľa „tradície“ dievčatám stačilo chodiť do školy len "niekoľko zim" (Zgúth, 1936, s. 42).

Novozaložené dievčenské školy a prístup žien do všetkých stupňov a druhov škôl vytvárali podmienky pre priaznivý vývoj vzdelanosti žien. Na rozvoji vzdelanosti a kvalifikovanosti žien má významný vplyv skutočnosť, že v prvých rokoch ČSR sa postupne rozvíjalo aj koedukované stredné a vysoké školstvo. Osobitný význam v rozvoji kvalifikovanosti žien mali najmä obchodné a učňovské školy.

Prvé slovenské stredné a vysoké školy začali vznikať až po vzniku Československej republiky v r. 1918 a po prijatí *Ústavy Československej republiky*, kedy ženy, ale aj muži na Slovensku získali *prvýkrát volebné právo, právo na vzdelanie, prácu a na iné spoločenské aktivity*. Podiel žien i mužov s dosiahnutým stredoškolským alebo vysokoškolským vzdelaním sa však počas celého trvania prvej Československej republiky podstatne nezvýšil. Podľa štatistiky bolo v roku 1950 na Slovensku len 0,2% vysokoškolsky vzdelaných ľudí a len 2,7% ľudí malo stredoškolské vzdelanie, pričom ženy tvorili len zlomok tejto hŕstky vzdelanej populácie.<sup>26</sup>

V súčasnosti, začiatkom 21. storočia, sú ženy na Slovensku vzdelané rovnako ako muži, ba v niektorých parametroch sú aj vzdelanejšie: z celkového počtu pracujúcich, ženy s vysokoškolským vzdelaním predstavujú vyše 40 %, so stredoškolským takmer 60 %. Priaznivý stav vo vzdelanostnej úrovni žien na Slovensku je výsledkom zložitého spoločenského vývoja v kontexte s udalosťami a medzníkmi európskej a svetovej histórie a *emancipačných hnutí žien*. Slovenské emancipačné hnutie žien úzko spolupracovalo najmä s českým emancipačným hnutím, s ktorým ho spájali mnohé podobné problémy (boj proti národnostnému útlaku a o národný charakter škôl a i.). V celej histórii rozvoja ženského

---

<sup>26</sup> Významným prameňom všeobecných štatistických údajov a poznatkov o školstve, žiactve a učiteľoch v prvej polovici 20. storočia sú najmä publikácie *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka* (1936), *Päť rokov slovenského školstva* (1944) - v rokoch 1939 - 1943 a *Školstvo na Slovensku* (1949) - od roku 1918 do roku 1948. Údaje o vzdelaní žien sú však len okrajové a strohé, čo vplýva z faktu, že vzdelávanie žien na stredných a vysokých školách bolo na Slovensku v tomto období len v začiatkoch.

hnutia na Slovensku možno evidovať a dokumentovať spoluprácu významných spisovateľiek, organizátoriek (i organizátorov)<sup>27</sup> s českými ženskými organizáciami a inštitúciami. Slovenské hnutie žien bolo organizačne a ideovo prepojené s medzinárodnými štruktúrami organizácií ženského hnutia a so ženskými organizáciami v jednotlivých európskych krajinách.

### Otázky

1. Aké sociálne prekážky vo vzdelávaní mali dievčatá a ženy v školských inštitúciách v minulosti?
2. Ako konkrétne sa prejavoval mýtus o intelektuálnej menejcennosti žien do konca 19. storočia?
3. Uved'te a charakterizujte významné dokumenty, ktoré vznikli v čase Rakúsko-Uhorskej monarchie
4. S akými problémami zápasilo, resp. zápasí úsilie o vyššie (stredoškolské a vysokoškolské) vzdelávanie dievčat?
5. Ako sa vyvíjalo univerzitné vzdelávanie žien od 19. storočia?
6. Uved'te osobnosti, ktoré sa významným spôsobom pričínili o rozvoj vzdelávania dievčat a žien na území dnešného Slovenska. Stručne opíšte ich aktivity.
7. Akú úlohu plnili noviny a časopisy vo vzťahu k vzdelávaniu dievčat v minulosti? Súčasne uved'te názvy periodík.
8. Ako môžeme charakterizovať začiatky elementárneho vzdelávania dievčat na Slovensku?
9. V čom spočíval vplyv Matice slovenskej na spoločenský život a vzdelávanie dievčat a žien?
10. Vysvetlite vplyv maďarizácie na rozvoj vzdelávania dievčat a žien na území dnešného Slovenska.
11. Čo priniesol vznik I. Československej republiky v r. 1918 v súvislosti s rozvojom vyššieho vzdelávania dievčat a žien?
12. Charakterizujte súčasnosť z pohľadu vzdelávacích šancí pre ženy a mužov na Slovensku.
13. Napíšte pojmy a skutočnosti, ktorým ste v tejto kapitole neporozumeli.

---

<sup>27</sup> Tak ako české hnutie žien založil muž, Josef Náprstek, rovnako aj *Živena*, spolok slovenských žien vznikla na podnet muža, Ambra Pietra.

## Úlohy

1. Uved'te príklady týkajúce sa vzdelávania dievčat a žien v súčasnosti v porovnaní s minulosťou: a) príklad pozitívneho javu v porovnaní s minulosťou, b) príklad negatívneho javu, ktorý pretrváva z minulosti, prípadne sa zhoršuje.
2. Čo myslíte, prečo je v súčasnosti dôležité poznať historické súvislosti / nielen / vzdelávania dievčat a žien? Význam bližšie špecifikujte pre nasledovné oblasti: môj osobný život, moje povolanie, spoločnosť a svet.
3. Vytvorte prezentáciu / PowerPoint / ako edukačný materiál k téme: Holokaust žien / prenasledovanie a upaľovanie žien obvinených z bosoráctva.
4. Uved'te niektoré publikácie, ktoré sa zaoberajú históriou vzdelávania dievčat a žien na Slovensku a vo svete.
5. Vyjadrite svoj názor. Je dôležité, aby muži spoznávali historické udalosti a vývoj spoločenského myslenia vo vzťahu k dievčatám a ženám? Pre ÁNO aj NIE napíšte odôvodnenie.
6. Ktoré historické udalosti v oblasti vzdelávania dievčat a žien na Slovensku považujete za najdôležitejšie? Odôvodnite.
7. Vyhľadajte na internete, v literatúre a pod. nositeľky Nobelovej ceny.

#### 4. FEMINIZÁCIA V ŠKOLSTVE NA SLOVENSKU V SÚČASTNOSTI A JEJ SOCIÁLNO - PEDAGOGICKÉ SÚVISLOSTI

Feminizácia v školstve je celosvetovým javom, ktorý má svoje historické i aktuálne kontexty, príčiny a prejavy, ale aj národné a regionálne špecifiká. Súvisí s historickými (evolučnými i revolučnými) trendmi v ekonomike, politike a kultúre za posledných 150-100 rokov, ale aj s najnovšími trendmi súvisiacimi s globalizáciou.

Pojem feminizácia vyvoláva v povedomí širokej verejnosti väčšinou negatívne konotácie. Feminizácia v školstve sa často interpretuje ako negatívny sociálny jav, ktorý zapríčiňuje problémy vo výchove a vzdelávaní detí a mládeže, napr. že je príčinou uvoľnenej morálky a disciplíny žiakov a žiačok, pretože v školstve chýba autorita učiteľa - muža a pod. Treba však uviesť, že feminizácia v povolaniach, v učiteľstve, zdravotníctve, sociálnej práci a pod. je sama osebe pozitívnym javom, že negatívne kontexty sú dôsledkom chýb a nedostatkov v politike(ách) a ekonomike. Pokúsime sa odpovedať na otázky, aké sú sociálne príčiny a dôsledky feminizácie vzdelania a školstva, aké sú možnosti presadzovania politiky gender mainstreaming v školstve.

Pojmy feminizácia, feminizácia školstva, feminizácia vzdelania sa často sa stotožňujú s pojmami feminizmus, feministky a spájajú sa s predstavou, že ide o „čosi“ nesympatické, nežiaduce, čo naruša osvedčené, zaužívané a tradíciou dané vzťahy medzi mužmi a ženami. Uvedené pojmy sú v tomto zmysle nesprávne interpretované a sú opradené celým radom patriarchálnych predsudkov – rodových mýtov a stereotypov. Naše skúsenosti i výsledky prieskumov ukazujú, že ani pedagogická verejnosť nepozná podstatu týchto pojmov a nie je dostatočne zorientovaná v problematike rodových vzťahov a rovnosti rodových príležitostí.

Samotný pojem feminizácia má niekoľko významov: označuje javy sociálne, psychické<sup>28</sup> i biologické (fyziologické)<sup>29</sup>. Z hľadiska sociologického sa feminizácia definuje ako sociálny jav a proces, keď v určitých oblastiach, resp. odvetviach národného hospodárstva začínajú prevažovať ženy. *Povolania alebo štúdiá* (študijné odbory alebo školstvo), v ktorých majú ženy prevažujúce zastúpenie, sa označujú ako *feminizované*. Všeobecne sa za feminizované povolanie alebo štúdium označuje to, kde

---

<sup>28</sup> Zo psychologického hľadiska sa pojmom feminizácia (*girl-like symptoms*) označuje proces zmien (porucha) v psycho-sexuálnom rozvoji chlapca, spočívajúci v túžbe byť dievčaťom a identifikovať sa so ženským rodom.

<sup>29</sup> Z fyziologického (resp. medicínskeho) hľadiska sa pojmom feminizácia označuje rozvoj sekundárnych ženských pohlavných znakov u mužov. Ide o hormonálnu poruchu prejavujúcu sa zväčšením prsníkov, zmenou ochlpenia a ženským rozložením podkožného tuku.

ženy tvoria viac ako dve tretiny celkového počtu pracovníkov alebo študentov.

*Školstvo* na Slovensku patrí k odvetviam národného hospodárstva s najvyššou mierou feminizácie, *učiteľstvo* je jedným z povolání, kde sa výpuklým spôsobom prejavujú formy zjavnej i skrytej diskriminácie - *nielen žien, ale aj mužov*. *Školská výchova a vzdelávanie* je pritom oblasťou, ktorú možno označiť za *prameň reprodukcie* patriarchálnych rodových stereotypov a začarovaného kruhu rodových problémov. Vývoj feminizácie školstva nemožno oddeliť od feminizácie vzdelania a povolání.

Učiteľstvo ako ženské povolanie sa začalo vnímať a prezentovať až od 60.–70-tych rokov 20. storočia. Samotný „nástup“ žien do tohto vysokokvalifikovaného povolania je pozitívnym faktom, je žiaducim „produktom“ ekonomického vývoja, demokratizácie a realizáciou jedného z cieľov emancipačného feministického hnutia. *Povolanie učiteľa* bolo v celej histórii ľudstva výlučne doménou mužov. Až začiatkom 20. stor. – postupne, s celkovým rastom zamestnanosti žien, najmä po 2. svetovej vojne – narastalo aj zastúpenie učiteliek v školstve. *Príčinou neskorého vstupu žien do učiteľského povolania* bola diskriminácia vo vzdelávacích príležitostiach dievčat a žien. *Vyššie vzdelanie* bolo v celej histórii ľudstva dievčatám a ženám upierané. Výrazný pokrok vo vzdelávacích príležitostiach a profesijnej kvalifikácii dievčat a žien sa vo väčšine európskych krajín dosiahol až po 2. svetovej vojne.

#### 4.1 Feminizácia vzdelania a povolání na Slovensku v súčasnosti

Vzdelanostná úroveň žien a mužov je v súčasnosti na Slovensku vyrovnaná: podiel vysokoškolákov je u obidvoch pohlaví približne rovnaký, stredoškolské vzdelanie s maturitou má výrazne viac žien ako mužov. Pod vplyvom nových sociálno-ekonomických podmienok *ženská pracovná sila* získala kvalitatívne novú podobu - je vysokokvalifikovaná a na trhu práce Slovenskej republiky predstavuje významný segment pracovných síl. Prejavujú sa však *rodové disproporcionality v rôznych oblastiach*: a) v miere ekonomickej aktivity, b) v odmeňovaní za prácu, c) v jednotlivých hospodárskych sektoroch, d) v rovnosti príležitostí v zákonodarných, vedúcich a riadiacich funkciách.

1. **Rodová disproporcia v miere ekonomickej aktivity** je mierna. Podľa štatistických analýz miera ekonomickej aktivity obyvateľstva je v priemere dlhodobu mierne nižšia u žien ako u mužov. Nižšia ekonomická aktivita žien je podmienená nižším dôchodkovým vekom žien ako mužov, teda vyšším zastúpením žien v skupine osôb

v poproduktívnom veku, v skupine osôb v domácnosti a na materskej dovolenke a inými faktormi.

2. Výrazná je **rodová disproporcionalita (rodová diskriminácia) v odmeňovaní za prácu** rovnakej zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti, vykonávanú pri rovnakých pracovných podmienkach a pri dosahovaní rovnakej výkonnosti a výsledkoch práce. Prejavuje sa v pomalšom pracovnom postupe, v nižšom odmeňovaní a zamestnanosti podľa vzdelania. Došlo k *segregácii žien do nízkoprijemných zamestnaní* – ženy, hoci sú *vysokokvalifikované*, zarábajú v priemere o 25-28 % menej ako muži. Muži majú vyššie zastúpenie v odvetviach a povolaniach (vo vedúcich a manažérskych pozíciách), kde sa spravidla vyplácajú vyššie mzdy.
3. **Rodová disproporcionalita v jednotlivých hospodárskych sektoroch (sektorová rodová segregácia)** sa prejavuje koncentráciou mužov a žien v určitých povolaniach (zamestnaniach) a odvetviach národného hospodárstva. Vytvoril sa *duálny pracovný trh*, kde ženy prevažujú v „typicky ženských“ povolaniach. Feminizované sú najmä služby – tretí sektor národného hospodárstva, kde je zamestnaných viac ako 70% pracujúcich žien. Najvýraznejšie prevažujú ženy v školstve (takmer 80%), zdravotníctve a sociálnej starostlivosti (vyše 82%), v peňažníctve a poisťovníctve (takmer 70%). Z klasických kategórií ekonomickej činnosti získali ženy na Slovensku prevahu najmä v ľahkom priemysle, v obchode a reštauračných službách (okolo 60%). Niektoré profesie sa stali čisto ženskými, napr. učiteľky v materských školách, zdravotné sestry, úradníčky na nižších postoch či predavačky. V týchto odvetviach sa podiel žien priblížil k trom štvrtinám alebo túto hranicu prekročil, čím sa z nich stali trvale feminizované odvetvia. *Všetky tieto odvetvia majú mzdu hlboko pod priemernou mzdou v hospodárstve SR*. V tejto súvislosti treba skonštatovať zaujímavý fenomén: rezort peňažníctva a poisťovníctva patrí síce k feminizovaným oblastiam, ale mzdy v týchto rezortoch patria k najvyšším. Nedostatočná finančná atraktivnosť spôsobuje, že feminizácia daných odvetví sa stále viac prehĺbuje a sekundárne bráni nárastu miezd žien a je prekážkou uplatnenia sa mužov v tejto oblasti. Tieto faktory sú nielen brzdou k prelomeniu rodovej segregácie, ale aj potenciálnym faktorom znižovania feminizácie uvedených odvetví.
4. **Rodová disproporcionalita v zákonodarných, vedúcich a riadiacich funkciách:** nízke zastúpenie žien v zákonodarnej alebo výkonnej moci a v riadiacich funkciách nie je adekvátna približne rovnakej úrovni vzdelania u žien a mužov. Ešte stále existujú predsudky, že pre ženy nie sú vhodné vyššie funkcie a politická aktivita.

## 4.2 Štruktúra feminizácie učiteľstva a vzdelávania

Podľa odborných analýz sociálnych rozdielov medzi mužmi a ženami je evidentné, že aj keď je štruktúra populácie žien a mužov SR podľa stupňa vzdelania pomerne vyrovnaná, z hľadiska zamerania či typu vzdelania štruktúra populácie žien a mužov vykazuje značné rodové rozdiely. Rodovo podmienená segregácia sa prejavuje v *štruktúre samotného učiteľstva i vo vzdelávaní*.

**Zastúpenie žien v školstve**, a teda aj feminizácia učiteľstva *nie je rovnomerná*, ale líši sa *podľa stupňov a typov škôl*. Na školách technického zamerania pracuje menej žien ako na školách všeobecných alebo humanitne zameraných. Súvisí to s rozdielnym zastúpením žien a mužov podľa vyštudovaných aprobácií. V predmetoch odvodených od vedeckých disciplín, tradične považovaných za mužské (matematika, fyzika, chémia atď.), je zastúpenie mužov vyššie ako v ostatných predmetoch.

Najvyšší podiel žien je v materských školách a postupne klesá smerom k základným, stredným školám, až po školy vysoké, kde prevažujú muži. V predškolských zariadeniach pracuje takmer 100% žien, muži učitelia sú tu výnimkou. Na 1. stupni pracuje viac ako 90% žien, na 2. stupni 75%, na stredných školách 55%, na vysokých školách 31%. Dlhšiu dobu sa prejavuje postupný odliv mužov zo školstva (spôsobujú to do značnej miery nízke mzdy). V najbližšom období sa táto tendencia pravdepodobne nezmení, o čom svedčí i to, že na pedagogických fakultách výrazne prevažujú dievčatá. Podobné tendencie sú dlhodobé aj v školstve v Českej republike (Bendl, 2002, Smetáčková, 2005).

**Rodovo podmienená segregácia vo vzdelávaní** sa prejavuje odlišnou orientáciou záujmu chlapcov a dievčat o študijné odbory. Zo štruktúry študentov stredných a vysokých škôl vyplýva, že dievčatá prejavujú väčší záujem o humanitné, pedagogické a ekonomické smery štúdia, chlapci o technické. Takéto rozloženie záujmu dievčat a chlapcov je dlhodobé a ani v poslednom období sa neprejavil nijaký zásadný zvrät v tejto tendencii.

V *strednom školstve* dievčatá prevažujú na pedagogických, zdravotníckych a knižničných školách (80% a viac), ale aj na ekonomických školách (vyše 70%); chlapci majú výraznú prevahu na lesníckych (90%) a priemyselných školách (70%); približne vyrovnanú štruktúru podľa pohlavia majú poľnohospodárske školy, konzervatóriá a gymnáziá. Za posledných päť rokov sa ešte prehĺbila prevaha chlapcov na priemyselných školách a u dievčat došlo k zvýšeniu podielu na ekonomických a pedagogických školách.

Rovnaké tendencie k rodovej segregácii sa prejavujú i na študijných odboroch *univerzít a vysokých škôl*: ženy častejšie študujú na humanitných odboroch (65%), muži zasa na technických fakultách (takmer 75%).

Vyvážené zloženie podľa pohlavia majú ekonomické a umelecké, ale aj poľnohospodárske fakulty (Jesenková, 2009).

### 4.3 Vybrané problémy súvisiace z feminizáciou učiteľstva

S feminizáciou učiteľského povolania súvisia viaceré *paradoxy a problémy kariérneho charakteru*. Školy predstavujú klasické *genderované organizácie* (neakceptujúce rovnosť rodových príležitostí), kde sa ženy, hoci predstavujú väčšinu pracovnej sily, *vyskytujú na manažérskych miestach len minimálne*, alebo sa vôbec nevyskytujú<sup>30</sup> a pracujú *na nižších alebo horšie platených riadiacich miestach*. Napriek prevahe ženskej pracovnej sily organizácia a život v inštitúciách riadených mužmi je podľa A. Křížkovej a K. Pavlicu (2004) na formálnej i neformálnej úrovni dlhodobo určený princípmi, ktoré preferujú *tradičné mužské hodnoty a normy*: pribojnosť a agresivitu pred solidaritou, súťaživosť pred spoluprácou, aktuálny výkon pred potenciálnym výkonom, racionalitu pred emóciami a intuíciou, prácu pred súkromným a rodinným životom, vnútorné organizačné záujmy pred vonkajšími, kvantitatívne ukazovatele úspechu pred kvalitatívnymi atď.

Prax ukazuje, že jednostranná orientácia na tradične definované maskulínne princípy a hodnoty v takýchto organizáciách *vedú k mnohým negatívnym až sociálno-patologickým javom; prejavujú sa aj v školstve a učiteľstve*, napr. workoholizmus, vysoká chorobnosť, syndróm vyhorenia, fluktuácia a pod. Treba však zdôrazniť, že príčinou existencie uvedených problémov a paradoxov nie je samotná feminizácia školstva, ale množstvo faktorov: patriarchálne rodové stereotypy pretrvávajúce vo vedomí širokej i odbornej verejnosti, nedocenenie spoločenského významu vzdelania, školstva a vysokokvalifikovanej pracovnej sily, mzdová diskriminácia povolania učiteľa a iných vysokokvalifikovaných povolání, a i.

Školstvo patrí ku *genderovaným organizáciám*, pre ktoré sú typické fenomény tzv. skleneného stropu a tzv. skleneného výťahu. *Sklenený strop* v školstve symbolizuje skutočnosť, že existujú neviditeľné štrukturálne *prekážky do vyšších manažérskych funkcií*, ktorých existenciu si ženy – učiteľky začnú uvedomovať a prežívať až pri priamej snahe prekročiť určitú hranicu, tradičnú normu a chcú postúpiť na vyššie riadiace pozície - zástupkyne riaditeľa, riaditeľky, vedúcej odboru školstva a pod.

---

<sup>30</sup> Na všetkých ministerstvách a úradoch tvoria ženy medzi všetkými zamestnancami väčšinu (v priemere takmer 60%), no v riadiacich pozíciách majú omnoho nižšie zastúpenie (27%).

Keď sa žena prepracuje do vyšších riadiacich funkcií, často zistí, že plní úlohu tzv. *tokena* (token, angl. symbol, znamenie).<sup>31</sup> Žena v školstve v pozícii manažérky (riaditeľky, zástupkyne riaditeľa, prorektorky, dekanke, prodekanke, vedúcej katedry) pociťuje svoju pozíciu ako spoločenský tlak na svoj výkon, ako nutnosť pracovať omnoho viac a byť lepšou ako jej mužskí kolegovia. V situácii tokena sa môže ocitnúť tak žena ako aj muž, ale výskumy ukazujú, že ich skúsenosti sa dramaticky líšia: muži spravidla nemávajú tak negatívne skúsenosti ako ženy. Často je tomu dokonca naopak - priťahujú pozornosť a vzbudzujú rešpekt a obdiv. Muži, ktorí vstupujú do zamestnania a sektorov, kde prevažujú ženy, majú aj celkom opačnú skúsenosť, vezú sa v tzv. *sklenenom výťahu* – sú povyšovaní do vyšších pozícií omnoho rýchlejšie, ako by to zodpovedalo ich vzdelaniu, veku a praxi (Pavlík, 2004, s. 36).

Vo feminizovanom školstve sa prejavuje aj tzv. *paradox spokojného nevoľníka*: Väčšina žien – učiteľiek netuží po zmene svojej pracovnej pozície, nedožadujú sa vyššieho finančného ohodnotenia svojej práce, s plným nasadením a zánietením vykonávajú svoju pedagogickú prácu. Dostatočne si neuvedomujú, že sú finančne diskriminované, aj bez vyšších funkcií a kariérnych postupov sa cítia spokojné s povoláním „radovej“ učiteľky.

V školstve však dochádza **aj k diskriminácii mužov - učiteľov**. V dôsledku patriarchálnych rodových stereotypov dochádza k tomu, že muži nielenže nechcú pracovať za nižšie platy, ale majú aj objektívne *sťažený prístup* do feminizovaného školstva a učiteľského povolania. Muži, ktorí majú o učiteľské povolanie záujem, bývajú od svojej voľby či preferencie práce so „ženskými charakteristikami“ priamo alebo nepriamo odrádzaní. Ak napriek tomu do učiteľstva (alebo do iných tzv. ženských povolaní, napr. v zdravotníctve do funkcie zdr. sestry, v sociálnej práci a pod.) skutočne vstúpia, bývajú v rámci sociálnej kontroly správneho výkonu rodových rolí rôzne sankcionovaní: môžu byť označení za „zženštilých“ alebo za „homosexuálnych“. Osobitne musia byť opatrní, ak pracujú s malými deťmi v materských školách, na základných školách, ľudových školách umenia, aby zamedzili negatívne stereotypu - pretože by mohli byť podozrievaní z pedofílie alebo homosexuality. Ich rozhodnutie pracovať v ženskom povolaní nezodpovedá všeobecnej akceptovanej rodovej norme, podľa ktorej sa má „správny muž“ dištancovať

---

<sup>31</sup> Pozícia tokena sa vníma ako osoba viditeľne odlišná od väčšiny ostatných ľudí v danom prostredí, je na ňu je upriamená zvýšená pozornosť ako na zástupkyňu minority. Na takýchto ľudí sa často pozerá ako na symboly ich kategórie/skupiny a nie ako na konkrétnych ľudí, jednotlivcov. Sú teda zároveň veľmi viditeľní ako členovia/ky ich sociálnej skupiny, ale neviditeľní ako konkrétne individuality, čo býva sprevádzané pocitmi stresu, neustálej neistoty ako sa zachovať.

a vymedzovať od všetkého „ženského“. Paradoxne však práve tieto patriarchálne rodové stereotypy nezriedka spomínaný sklenený výťah ešte urýchľujú (Křížková, Pavlica, 2004, s. 72, Pavlík, 2004, s. 36, Bosá, Filadelfiová, 2009).

Medzi príčinami negatívnych kontextov feminizácie v školstve a edukáciou existujú vzájomné súvislosti: rodová disproporcionálna v školstve a ďalších feminizovaných povolaniach je dôsledkom pretrvávajúcich stereotypov v rodovej socializácii a vo výchove a vzdelávaní, a naopak.

Východiskom z tohto začarovaného kruhu sa stáva, resp. mohla by sa stať stratégia politiky Európskej únie – *Gender mainstreaming*, ktorá sa od r. 1996 realizuje v jej členských krajinách. Treba skonštatovať, že aj napriek významnosti a spoločenskej závažnosti tejto problematiky sa v krajinách pristupujúcich do EÚ realizuje stále málo vzdelávacích a osvetových aktivít. Príčinou je aj nízky počet expertov a expertiek, ktorí a ktoré by sa špecializovali na túto problematiku. Nízky je tiež záujem zo strany verejnosti, ktorá danú problematiku nevníma ako prioritnú.

Učitelia a učiteľky ako predstavitelia a predstaviteľky spomínaných mienkotvorných profesionálov a profesionálok by mohli zásadnejším spôsobom prispieť k prevencii voči prejavom zjavnej i skrytej rodovej diskriminácie – nielen v prostredí školy. V tejto súvislosti však v školskej praxi existuje *komplex problémov a prekážok na ceste k budovaniu moderných partnerských vzťahov mužov a žien* v praxi. Uvedieme aspoň niektoré:

Učitelia ani učiteľky nepoznajú fakty o nerovnom postavení mužov a žien v minulosti, o holokauste žien, o nerovnosti šancí na vzdelávanie u dievčat a chlapcov. Táto problematika nie je súčasťou obsahu pregraduálneho ani postgraduálneho štúdia odboru učiteľstvo. V dôsledku neinformovanosti učiteľov a učiteľiek a ich zotrvávaní na stereotypných patriarchálnych normách, *rodové stereotypy nie sú v školskej výchove narušané, ale naopak, podporované*.

V školách všetkých stupňov sa vyučuje podľa učebníc, ktoré sú písané diskriminačne a ktoré podporujú tradičnú socializáciu, ktorá vedie k reprodukcii rodových stereotypov. Na stránkach učebníc sa nachádzajú symboly, ktoré do vedomia detí prinášajú skrytý výchovný a vzdelávací obsah (skryté kurikulum), posilňujúci existujúce rodové stereotypy, najmä rodovú deľbu práce (obrázky typu „mama varí obed, otec číta noviny“). Pomocou nich sa vytvára obraz „správnej ženy“ a „správneho“ muža: obraz ženy sa redukuje do rámca rodinného života, akoby správna žena bola iba matka a vykonávateľka domácich prác. Obrázky „správneho“ muža predstavujú pestrú paletu vzorov povolání, sú prezentované spravidla obrázkami, ktoré symbolizujú vysoké odborné kompetencie (napr. pozíciu

muža pri počítači), zatiaľ čo ženské profesie symbolizujú nižšie kvalifikované povolania (predavačky, sekretárky a pod.). V školách sa chlapci učia „dielenské práce“, zatiaľ čo dievčatá sa učia domácim prácam.

*Náboženská výchova*, ktorá sa zaviedla ako povinne voliteľný predmet na základných školách, toleruje a upevňuje stereotypné chápanie mužskej a ženskej roly. Materstvo sa prezentuje ako prvoradá a hlavná úloha ženy (aj na úkor jej spoločenského a profesijného uplatnenia), je zvykom hovoriť o mužovi ako o „hlave rodiny“, o „živiteľovi“ a pod. Súhlasíme s K. Farkašovou a H. Kollárovou (2004), ktoré v *Súhrnnej správe o stave dodržiavania ľudských práv v Slovenskej republike za rok 2004 - Ľudské práva žien* konštatujú, že takáto výchova odporuje viacerým článkom medzinárodného dokumentu *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)*<sup>32</sup>, najvýraznejšie však článku 5, ktorý odsudzuje predsudky, zvyky a praktiky založené na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien. Fakty a analýzy v uvedenom dokumente<sup>33</sup> svedčia o akútnej potrebe systematickej formálnej i neformálnej edukácie detí, mládeže i dospelých, širokej i odbornej v oblasti rovnosti rodových príležitostí (Farkašová, Kollárová, 2004).

**Priklady genderovo zameraných aktivít:** jedinečnú a zatiaľ dostatočne nedocenenú osvetovú a organizátorskú prácu v tejto oblasti elimináciu rodových stereotypov a mýtov vynikajúco a dlhodobo realizuje *Záujmové združenie žien Aspekt* a *Vydavateľstvo Aspekt*, ktoré vydalo desiatky publikácií s tematikou rovnosti a nerovnosti rodových šancí a poriada mnoho podnetných akcií a podujatí. Webová stránka Aspektu [www.aspekt.sk](http://www.aspekt.sk) systematicky prináša mnoho nových informácií a podnetov pre modernú rodovú edukáciu.

Príkladom genderových aktivít v oblasti školstva nám (slovenskému školstvu) môže byť Česká republika, kde sa problematike rodovo citlivej výchovy venuje dlhodobejšie systematická pozornosť. Projekt *Zavádzanie konceptu gender do pedagogickej praxe*, skrátene *Gender ve škole*, má za cieľ vytvoriť podmienky a nástroje pre zvyšovanie genderovej citlivosti

---

<sup>32</sup> Dohovor je známy aj pod anglickou skratkou CEDAW (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*). Tento dokument OSN bol podpísaný za trvania ČSSR a text Dohovoru bol vyhlásený v Zbierke zákonov pod číslom 62 z roku 1987. Na Slovensko prešiel sukcesiou v roku 1993.

<sup>33</sup> V *Správe...* sa konštatujú viaceré fakty, ktoré sa vzťahujú aj k rezortu školstva, napr.: V SR sa neprijali účinné opatrenia ktoré by viedli k odstráneniu predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien. Absentuje hlbšia analýza existujúcej rodovej nerovnosti, mechanizmov jej reprodukcie, štrukturálnych príčin a dôsledkov, horizontálnej a vertikálnej rodovej segregácie a i.

v českej spoločnosti. Vychádza z faktu, že zmenu postojov k rovnosti mužov a žien možno efektívne presadzovať najmä *prostredníctvom výchovy a vzdelávania najmladšej generácie*. Projekt je rozčlenený do troch samostatných modulov<sup>34</sup>, ktoré sa zameriavajú na rôzne oblasti školstva (bližšie: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/cz/projekty/genderova-rovnost/gender-ve-skole>).

K zvyšovaniu citlivosti slovenskej odbornej verejnosti na rodovú problematiku prispieva i monotematické číslo (č. 3/2005) česko-slovenského časopisu *Sociální práce/Sociálna práca* s názvom *Rovnosť príležitostí*, ktorý vydáva Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci v ČR (so sídlom na FSS MU v Brne), v spolupráci s Asociáciou vzdelávateľov v sociálnej práci v SR (<http://www.socialniprace.cz>).

### Otázky

1. Aké sú sociálne príčiny a dôsledky feminizácie vzdelávania a školstva?
2. Pojem feminizácia sa definuje z rôznych hľadísk. Ktoré sú to? Charakterizujte ich.
3. Vymenujte a bližšie špecifikujte oblasti rodovej disproporcie v súvislosti s povoláním žien a mužov.
4. Vysvetlite nasledovné pojmy: rodová segregácia, skryté kurikulum.
5. Aký je rozdiel medzi zjavnou a skrytou diskrimináciou v oblasti vzdelávania? Uveďte príklady.
6. Aké tendencie má v súčasnosti rodová segregácia v nasledovných sektoroch : školstvo, zdravotníctvo a sociálna starostlivosť, peňažníctvo a poisťovníctvo, stavebníctvo, výroba a pod.
7. Špecifikujte prejavy rodovo podmienenej segregácie z pohľadu záujmov dievčat a chlapcov o študijné odbory.

---

<sup>34</sup> Modul 1: Zavádzanie konceptu gender do pedagogickej praxe - cieľom tejto časti je prostredníctvom didaktickej príručky pre vyučujúcich občianskej náuky, občianskej výchovy a základov spoločenských vied dosiahnuť začlenenie genderovej problematiky do príslušných vyučovacích predmetov. Bola vydaná metodická príručka kolektívu autorov Gender v škole (2005). Modul 2. Zavádzanie konceptu gender do výučby študentov a študentiek pedagogických fakúlt - cieľom je začleniť genderovú optiku do prípravy budúcich učiteľov a učiteľiek. Súčasná vysokoškolská príprava učiteľov a učiteľiek základných i stredných škôl neobsahuje v povinnom základe žiadny predmet, v ktorom by sa mali možnosť zoznámiť s problematikou rodu. Modul 3: Zavádzanie konceptu gender do rozhodovania Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy. Cieľom je zaviesť problematiku gender do hlavných pedagogických dokumentov, napr. učebných osnov, resp. rámcových vzdelávacích programov.

8. Charakterizujte štruktúru feminizácie učiteľstva podľa: stupňa vzdelania žien a mužov, zamerania, resp. typu vzdelania, stupňa jednotlivých škôl.
9. V čom spočívajú následky dlhodobej preferencie tradičných mužských princípov v organizáciách a inštitúciách na Slovensku?
10. Vysvetlite rodové fenomény: sklenený strop, sklenený výťah, sklenený útes, paradox spokojného nevoľníka.
11. Akým spôsobom sú muži diskriminovaní v školstve?
12. Pomenujte prekážky pri presadzovaní politiky GM do školskej praxe.
13. Uveďte príklady prehlbovania rodových stereotypov v súčasnej školskej praxi. Zamerajte sa na učebnice, na predmety, na ďalšie oblasti.
14. Čím sa zaoberá záujmové združenie Aspekt na Slovensku?
15. Ako prebieha rodová edukácia odbornej a širokej verejnosti v Českej republike? V čom môže byť v tomto smere vývoj ČR vzorom pre SR?
16. Aké úlohy v oblasti rodovo citlivej výchovy a vzdelávania vyplývajú pre rezort školstva a Slovenskú pedagogickú spoločnosť pri SAV do budúcnosti?
17. Napište pojmy a skutočnosti, ktorým ste v tejto kapitole neporozumeli

## Úlohy

1. Porovnajte svoje pocity a emócie v súvislosti so slovami feminizmus a feminizácia v horizonte dvoch období: pred oboznámením sa s významom daných pojmov, po oboznámení sa s významom daných pojmov.
2. Vyjadrite svoj názor, súhlas resp. nesúhlas s nasledovným tvrdením: „Do školstva „privedieme“ viac mužom vtedy, ak im zvýšime platy.“ Svoje názory odôvodnite.
3. Akým spôsobom môže učiteľka a učiteľ eliminovať rodové rozdiely v školskom prostredí? Napište svoje konkrétne návrhy podľa nasledovných úloh: podpora dievčat pre vedúce pozície a rozvíjanie schopnosti prijímať dôležité rozhodnutia, podpora chlapcov k estetickým hodnotám, k spolupráci a k slobodným emocionálnym prejavom, podpora dievčat k rozvíjaniu technických predpokladov.
4. Vyjadrite Vašu skúsenosť alebo skúsenosť Vašich blízkych a priateľov s javmi rodovej diskriminácie v nasledovných situáciách zo života: skúsenosť zo ZŠ, prijímací pohovor do zamestnania, výber určitého typu školy, resp. študijného odboru, skúsenosť v zamestnaní a pod.
5. Existuje v súčasnosti osoba - žena vo vedúcej pozícii, ktorú obdivujete, prípadne je pre Vás vzorom? Aké sú dôvody Vašej voľby?
6. Výtvarne znázornite ako si predstavujete rešpektovanie inakosti v našej kultúre.

## 5. POLITIKA GENDER MAINSTREAMING A JEJ AKTUÁLNOSŤ PRE INŠTITÚCIE A POMÁHAJÚCE POVOLANIA

Gender mainstreaming je nielen ideologická koncepcia, ale je aj politická agenda *určená organizáciám*, ktoré realizujú *politiku rovnosti príležitostí* (nielen rodov) v praxi a majú ju uplatňovať *aj v oblastiach, kde doteraz takmer alebo vôbec nezohľadňovali rodový aspekt*. K takýmto organizáciám patri aj zložitá sieť inštitúcií sociálnej pomoci, ktoré sa okrem iného, špecializujú *na riešenie dôsledkov pretrvávajúcich nerovností a diskriminácie*.

### 5.1 Rodovo/genderovo špecifická sociálna práca

Moderná sociálna práca a pomáhajúce povolania vyžadujú v rámci novej kultúry práce aj novú *genderovú filozofiu starostlivosti*, pretože v tradičnom význame klasickej etiky a sociálnej praxe je starostlivosť *feminizovaná a privatizovaná*. Spája sa so ženou - slúžkou, s „osobou, ktorá sa stará“, vníma sa ako podstatný znak „ženskej prirodzenosti“, ako niečo, čo je ženám dané, čo patrí k ich podstate a je oddávna spojené so ženskými cnosťami ako je *sebaobetovanie a povinnosť*. Je spojená s nezaplatenou alebo zle platenou prácou, ktorá je spoločensky málo cenená a *odsunutá do súkromnej sféry*.

Ako uvádzajú Zuzana Kiczková a Mária Szapuová (2005), od 80. rokov 20. stor. sa začala v západnom etickom diskurze presadzovať nová koncepcia *starostlivosti ako spoločenskej, morálnej a politickej praxe*, ktorá je založená aj na novom chápaní rodových vzťahov a inakostí rôzneho druhu. Východiskom vzniku nového chápania starostlivosti sa stalo vydanie knihy feministickej teoretičky Carol Gilligan (*In a Different Voice*, 1982) a o jej rozvoj sa zaslúžila holandská filozofka Selma Sevenhuijsen. Podľa nej (in Kiczková, Szapuová, 2005) nová doba a demokratizácia spoločensko-politického života vyžaduje *nové sociálne pohyby*: premiestňovanie - **relokáciu starostlivosti**, ktorá *prebieha v troch rovinách*:

1. starostlivosť sa *presúva od žien k mužom*. Pretože ženy presúvajú svoje aktivity zo súkromnej do verejnej sféry, sú aktívne vo svete platenej práce, kultúry a politiky, vzniká potreba, aby muži viac prispievali nielen ku každodennej starostlivosti o deti a domácnosť, ale aby sa viac angažovali v inštitúciách sociálnej pomoci,
2. *prejavuje sa ako pohyb „zvnútra smerom von“*. Starostlivosť sa stále viac presúva do sveta mimo domácnosti, teda *z privátnej do verejnej*

*sféry*, na kolektívne a komerčné služby, napr. starostlivosť o chorých, starých rodičov a príbuzných a pod.;

3. uskutočňuje sa vo svete zdravotníctva. S nárastom chronických ochorení, predlžovaním života, dlhšej pracovnej aktivity, dochádza k *posunu od liečby k starostlivosti*, čo má významné dôsledky aj pre sociálnu starostlivosť a vyžaduje si nové spôsoby myslenia o kvalite života.

V súvislosti s *rodovou relokáciou starostlivosti* a jej presunom do verejnej sféry stojí EÚ ako celok i jej jednotlivé členské štáty pred nevyhnutnosťou vytvoriť *novú sociálnu infraštruktúru starostlivosti*, ktorá by garantovala kvalitatívne dobrý systém poskytovania starostlivosti. Tieto posuny vyvolávajú potrebu nového normatívneho rámca politických programov a dokumentov v duchu novej koncepcie „starajúceho sa občianstva“, teda prax, v ktorej ľudia sa môžu prejavíť ako *poskytovatelia/ky*, aj ako *prijímatelia/lky starostlivosti*. Podľa Z. Kiczkowej a Z. Szapuovej (2005) chápanie starostlivosti je treba *dekonštruovať* v troch aspektoch. Je potrebné:

- odčleniť starostlivosť od rodu, de-rodovať ju (**degendering**) - prestať chápať starostlivosť ako prirodzenú ženskú vlastnosť a uznať, že každý sa môže starať, pomáhať - nielen ženy, ale aj muži,
- nestotožňovať starostlivosť so ženským sebaobetovaním, ale rozšíriť jej chápanie tak, aby sa vzťahovala nielen k iným ľuďom, ale aj k sebe samému, k prírodnému a sociálnemu prostrediu. Starostlivosť by mala znamenať aj pozornosť voči sebe a vlastným potrebám (*starať sa aj o vlastné blaho*).
- prekročiť privátnu sféru a vidieť starostlivosť v širšom rámci, aby sa mohla stať politickým konceptom, t. j. **deprivatizovať starostlivosť**.

Nová etika starostlivosti:

- *je kritická voči konceptu autonómneho a nezávislého občana a občianky*. Vychádza z koncepcie takého sebaapochopenia, v ktorom sa nevnímame ako nezávislé individúá, ale za bytosti starostlivosti poskytujúce i prijímajúce,
- *je založená na vzťahovosti a vzájomnej závislosti*. Vychádza z toho, že ľudia k tomu, aby mohli viesť kvalitný život, sa navzájom potrebujú. Môžu existovať ako rel. nezávislé individúá iba vďaka tomu, že iní ich podporujú, akceptujú a uznávajú,
- *je súčasťou konceptu občianstva*, pochopeného nielen ako legálny status, ale aj ako spolu-pôsobenie, spolu-práca, sú-činnosť vo verejnej sfére,

- *je založená na schopnosti a snahe človeka zladit' starostlivosť o seba, starostlivosť o druhých a starostlivosť o svet.*

Tieto nové koncepty je potrebné akceptovať aj v sociálnej politike a sociálnej práci, pretože **tradičná sociálna práca** má stále tendenciu stereotypizovať ženskú rolu - vnímať ju v duchu uvedených patriarchálnych stereotypov. Reprodukuje tým patriarchálne usporiadanie spoločnosti a zosilňuje genderové nerovnosti a stereotypy žien, eliminuje ženskú skúsenosť a patologizuje ženy, ktoré sa vymykajú z klasickej šablóny ženy ako „ochrankyne domova“. Považuje za svoj cieľ zladit' kapacitu jedinca s požiadavkami spoločnosti, prispôbiť jednotlivca spoločnosti. **Moderná sociálna práca** by mala prihliadať na individuálne aj rodové potreby jednotlivca a mala by odstraňovať znevýhodnenie, okrem iného aj dôsledky patriarchálnych stereotypov.

V modernej sociálnej práci *zameranej na genderovú problematiku* prevládajú dva základné prístupy: emancipatórna a genderovo špecifická sociálna práca (Vluhg, in Janebová, 2005).

1. **Emancipačná feministická sociálna práca** je založená na zvyšovaní sebedomia, autonómie žien a znižovaní mocenskej nerovnosti medzi mužmi a ženami, jej cieľom je redukcia či eliminácia dôsledkov genderovej socializácie. Cieľom tohto prístupu je integrácia žien do rovnoprávnej spoločnosti a uplatňovať princíp rovnosti v zmysle „jeden meter“ pre obidve pohlavia/rody. V rámci tohto prúdu sa odlišujú rôzne prístupy (napr. liberálny, socialistický).
2. **Genderovo špecifická sociálna práca** je modernejšia koncepcia: je zameraná na *akceptáciu, podporu a rozvoj ženskosti a mužskosti*. Tento prístup je výrazne diferencialistický - jeho základom je prirodzený, biologicky daný rozdiel medzi pohlaviami. Na rozdiel od predchádzajúceho typu nie je cieľom garantovať ženám rovnaké práva ako mužom, ale zaručiť im „**rovnosť v odlišnosti**“. Ide o *separačnú stratégiu*, ktorá požaduje zvláštny náhľad na práva a povinnosti žien a mužov. Cieľom tohto prístupu je hľadanie vlastných ženských a mužských potrieb a realizácia vlastného špecifického spôsobu ich uspokojovania.

Sociálny pracovník a pracovníčka, ktorý/á uplatňuje *genderovo špecifický prístup*, pozná problematiku genderovej socializácie, genderovej segregácie, hodnoty a štandardy ženskosti a mužskosti, reflektuje nespravodlivé rozdelenie moci medzi mužmi a ženami a pracuje na zmene nerovného rozloženia moci. Hlavný dôraz sa v sociálnej práci kladie na identifikáciu príčin sociálnych problémov žien a mužov a na špecifické

prístupy k ich riešeniam, napr. k ženám ako obetiam rodového násillia, k špecifickým situáciám osamelých matiek a otcov, k diskriminácii.

## 5.2 Genderovo integrovaná organizácia

Sociálna práca a jej inštitúcie predstavujú prax, v ktorej v organizačných procesoch a štruktúrach sú viac či menej skryté a trvalo zakotvené základné prejavy rodovej segregácie - horizontálnej a vertikálnej.

**Horizontálna (sektorová) rodová segregácia** sa prejavuje koncentráciou mužov a žien v určitých povolaniach (zamestnaniach) a sektoroch (odvetviach). Ženy pracujú najmä v odvetviach, ktoré vykazujú najnižšiu priemernú mzdu v ľahkom priemysle, v obchode a reštauračných službách. Najvýraznejšie však prevažujú v školstve, zdravotníctve a sociálnej starostlivosti. Vysoká vzdelanostná úroveň žien (stredoškolské aj vysokoškolské vzdelanie) subjektu (sociálna pracovníčka) i objektu sociálnej práce (napr. nezamestnanej ženy) síce vytvára relatívne vyhovujúce východisko pre zamestnávanie, ale pretože *rodinné povinnosti sú stereotypne pripisované hlavne ženám*, vytvárajú bariéru pri jej vstupe na trh práce a v kariérom postupe.

**Vertikálna rodová segregácia** spočíva v koncentrácii mužov a žien na určitých pozíciách v rámci jednej kategórie povolání. Inštitúcie sociálnej práce predstavujú klasické genderované organizácie, kde ženy pracujú *na nižších alebo horšie platených riadiacich miestach*. Aj v sociálnej práci sa prejavuje to, čo je stále typické pre ženskú pracovnú silu, hoci predstavujú väčšinu pracovnej sily, *na manažérskych miestach sa vyskytujú len minimálne*, alebo sa vôbec nevyskytujú. Aj napriek prevahe ženskej pracovnej sily organizácia a práca v inštitúciách riadených mužmi je na formálnej i neformálnej úrovni dlhodobo určovaná princípmi, ktoré preferujú tradičné **mužské hodnoty a normy** (viď kapitola 4.3). Pre tieto organizácie je typický **sklenený strop**, bariéry v prístupe žien do vyšších manažérskych funkcií. Pojem sklenený strop symbolizuje skutočnosť, že ide o *systém neviditeľných štruktúrálnych prekážok*, ktorých existenciu si žena začne uvedomovať a prežívať až pri priamej snahe prekročiť určitú hranicu a chce postúpiť na najvyššie pozície (Křížková, Pavlica, 2004).

Prax ukazuje, že jednostranná orientácia na tradične definované maskulinne princípy a hodnoty v organizáciách vedie k mnohým negatívnym až sociálno-patologickým javom (napr. workoholizmus, chorobnosť, samovražednosť a pod.).

Moderné **genderovo integrované organizácie** a ich kultúra práce je založená na **genderovej neutralite** - na hodnotách, normách a metódach,

ktoré presadzujú princípy genderovej rovnosti do každodenného života firmy. V krajinách EÚ sa zavádzajú rôzne formy a metódy práce zamerané na odstraňovanie horizontálnej a vertikálnej rodovej segregácie v národnom hospodárstve ako celku a na *dosiahnutie genderovej integrovanosti* v organizáciách. Metodický postup, ktorý je zameraný na cieľené a systematické premeny organizácie genderovanej (neakceptujúcej rovnosť rodových príležitostí) na genderovo integrovanú sa v personalistike nazýva **benchmarking**<sup>35</sup> **genderových vzťahov**. Jednou z foriem, ako štát alebo jeho inštitúcie môžu pozitívne ovplyvňovať tento proces, je podpora publikovania dobrých príkladov z praxe, podpora zamestnávateľov, ktorí sú ústretoví k rodine, ženám, ľuďom so zdr. postihnutím a pod.

### 5.3 Súčasný stav v rodovej rovnosti v praxi - nové otázky a výzvy

Slovensko patrí ku krajinám, ktoré sa usilujú o rovnosť nielen pohlaví de jure, ale aj de facto, kde ženy i muži majú právne záruky proti hrubým formám diskriminácie. Tým sa zásadne odlišujeme od niektorých krajín tzv. tretieho sveta, kde ešte i dnes platia rigídne patriarchálne normy (zakotvené vo svätých knihách, cirkevných i štátnych legislatívnych ustanoveniach), ktoré ženskú populáciu otvorene diskriminujú, kde sa v praxi uplatňujú najhrubšie patriarchálne predsudky o podriadenosti žien mužmi<sup>36</sup>.

Z vyššie uvedených informácií je evidentné, že u nás a v krajinách EÚ došlo k zásadným a evidentným zmenám v postavení žien a v rovnoprávnosti obidvoch rodov. Napr. v oblasti kultúry, umenia a vedy (v oblasti, kde ešte do 1. polovice 20. storočia dominovali muži) dnes existuje ženská literatúra, ženský film, ženy sú uznávané vedecké

---

<sup>35</sup> Pojem *benchmarking* je v angličtine odvodený od zememeračského výrazu „benchmark“ označujúci nivelizačnú značku. Možno ho teda preložiť pomocou pojmu „nivelizácia“, ktorý všeobecne vyjadruje proces vyrovnávania sociálnych rozdielov medzi mužmi a ženami (bližšie Krížková, Pavlica, 2004).

<sup>36</sup> Žena nie je oprávnená rozhodovať o svojom vlastnom živote ani o živote svojich detí, nemá prístup k verejnému životu, k politike a často ani k vzdelaniu (niektoré islamské krajiny síce umožňujú ženám študovať, ale oddelene od mužov. Žena nedisponuje vlastnými prostriedkami a chápe sa ako majetok muža - najprv otca, neskôr manžela.

V mestách je vďaka značnému euro-americkému vplyvu prostredníctvom masmédií a internetu situácia žien ľahšia ako na dedinách, kde vládne prísna tradícia a ženy sú nútené sa jej absolútne podriaďovať. Stále sa praktizujú rituály zamerané proti ženám (napr. obriezka - mrzачenie pohlavných orgánov dievčat a žien zameraná na to, aby žene znemožnila plnohodnotné prežívanie sexuálneho života. Tieto rituály sú ospravedlňované tradíciou a náboženstvom. Preto organizácie, zaoberajúce sa ľudskými právami vytvárajú na tieto spoločnosti politický nátlak a snažia sa tak eliminovať sexistické správanie zamerané voči ženám.

pracovníčky a pod. V oblasti ekonomiky vďaka demokratizácii vzdelania a vysokej zamestnanosti žien sú finančne nezávislé, pracujú aj v tradične mužských zamestnaniach, vykonávajú vysokokvalifikované práce, sú podnikateľkami, manažérkami, stále viac zastúpené v politike a pod.

Treba však priznať, že aj napriek rovnoprávnosti deklarovanej legislatívnymi normami, existujú ešte aj v Slovenskej republike rôzne formy sexismu (predsudkov a diskriminácie na základe pohlaví) v otvorenej (priamej) i skrytej (nepriamej) forme.

*Slovenská politika a stratégia rovnosti rodov* ako súčasť politiky GM a systém opatrení na jej realizáciu sa začala formovať s aspiráciou SR o vstup do EÚ. Na úrovni štátnej správy boli vytvorené viaceré inštitúcie a legislatívne predpoklady na presadzovanie politiky GM<sup>37</sup>. Rovnosť príležitostí je dnes jednou zo štyroch horizontálnych priorít programového obdobia 2007-2013 v SR.

V r. 2008 bola vytvorená *Rada vlády pre rodovú rovnosť*, ktorá mala dve expertné komisie: Exekutívny výbor a Konzultačný výbor. Rada vlády predstavovala nový model koordinačného, konzultatívneho, poradenského a iniciatívneho orgánu vlády SR pre uplatňovanie princípu rodovej rovnosti, ktorý rešpektuje skúsenosti OSN, RE, väčšiny členských krajín EÚ, ako aj požiadavky medzinárodných organizácií. Pripravili sa nové dokumenty: *Národná stratégia pre rodovú rovnosť 2009 - 2013* a *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2009 - 2013*, ktoré sú a budú predmetom rôznych kampaní a podujatí.

Z analýzy činnosti Rady vlády pre rodovú rovnosť a poslednej *Súhrnnej správy o stave rodovej rovnosti na Slovensku a o činnosti Rady vlády pre rodovú rovnosť* (2009) vyplynuli nové výzvy a úlohy v oblasti rovnosti rodov. Ich realizácia je predpokladom dynamického rozvoja občianskej a vedomostnej spoločnosti, pretože personálne, sociálne a ekonomické náklady spôsobené s nedostatkom rodovej rovnosti sú oveľa vyššie, ako náklady vynaložené pri zavádzaní stratégií a nástrojov potrebných na faktické dosiahnutie rodovej rovnosti.

Ako spolugarantka konferencie a spoluautorka<sup>38</sup> záverov z odborného seminára *Rodová rovnosť - nové otázky a výzvy*, ktorú usporiadalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 18. novembra 2008 v Bratislave<sup>39</sup>, považujem za dôležité oboznámiť študentov a študentky Prešovskej univerzity o niektorých nových a najvýznamnejších tendenciách

---

<sup>37</sup> Legislatívnym rámcom stratégie rovnosti príležitostí sú najmä: *Ústava SR, Zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou Zákoník práce*.

<sup>38</sup> Na základe prednesených príspevkov o výsledkoch vedeckého výskumu, o skúsenostiach rôznych štátnych i neštátnych inštitúcií sociálnej pomoci v oblasti rodovej rovnosti.

<sup>39</sup> Bola zameraná na posúdenie doterajšieho stavu a na formulovanie nových tendencií.

v plánovaní a úsilí o dosiahnutie reálneho pokroku v oblasti rodovej rovnosti na Slovensku, ktoré sú aktuálne aj v čase vydávania tohto učebného textu. Závery, ktoré vyplynuli z uvedeného seminára a rôznych rodových analýz, sa zakomponovali do *Národnej stratégie rodovej rovnosti na roky 2009 - 2013*, ktorá je predmetom zvýšenej celonárodnej aktivity v tejto oblasti a ktorú koordinoval v rokoch 2008-2010 *Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí* na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Uvedené úlohy sa postupne realizujú prostredníctvom aktivít inštitúcií štátnej správy, samosprávy i organizácií tretieho sektora.

V súčasnosti (v r. 2011) problematiku rodovej rovnosti koordinuje a riadi *Výbor pre rodovú rovnosť* pri Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny (<http://www.employment.gov.sk/vybor-pre-rodovu-rovnost.html>).<sup>40</sup>

Je mnoho dôvodov preto, aby sa uskutočnili konkrétne opatrenia. V duchu odporúčania Výboru ministrov RE z roku 2007 je potrebné pripraviť a realizovať *kontrolovateľný zoznam krokov* od vypracovania noriem k ich skutočnému zavedeniu do života spoločnosti a k dosiahnutiu faktickej rodovej rovnosti. Pretrváva znevýhodnené postavenie žien na trhu práce, rodová segregácia povolání, nízka participácia žien v riadiacich pozíciách na trhu práce, rodové mzdové rozdiely v neprospech žien, rodovo podmienené násilie na pracoviskách i v rodinách a iné druhy rodovej nespravodlivosti. Preto je potrebné konkretizovať problémové oblasti i opatrenia na zamedzenie zjavnej i skrytej diskriminácie a zabezpečiť dostatočné financovanie rodovej agendy a programov (vrátane výskumu).

---

<sup>40</sup> Vid' najnovšie dokumenty z oblasti rodovej rovnosti:

DOKUMENTY ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV: Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW), **Východisková správa, Druhá, tretia a štvrtá periodická správa**, Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien.

DOKUMENTY RADY EURÓPY: Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu.

DOKUMENTY EURÓPSKEJ UNIE: Stratégia rovnosti žien a mužov 2010-2015, Smernica Rady 2004/113/ES z 13. decembra 2004 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami v prístupe k tovaru a službám a k ich poskytovaniu (rodová smernica), Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania.

DOKUMENTY SLOVENSKEJ REPUBLIKY: Oblasť rodovej rovnosti: *Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009–2013*, *Národný akčný plán rodovej rovnosti na roky 2010 - 2013*. Oblasť násilia páchaného na ženách: *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*, *Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009 - 2012*. *Súhrnné správy o stave rodovej rovnosti na Slovensku*.

Pretože rodová rovnosť je politická otázka, je potrebné aj v najvyššej politike venovať adekvátnu pozornosť rodovej agende, cielene sa zameriavať na zvýšenie citlivosti na rodovú problematiku, vrátane posilňovania rodového vzdelávania v štruktúrach politických strán. Je nevyhnutné:

1. sprístupňovať princípy rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí zrozumiteľným jazykom,
2. vytvárať nástroje na zvýšenie účasti žien na politických a rozhodovacích procesoch na všetkých úrovniach politického, ekonomického a verejného života,
3. hľadať a realizovať v praxi ďalšie nástroje, ktoré by eliminovali prejavy sexizmu a rodovej diskriminácie vo verejnom, politickom, mediálnom a reklamnom priestore,
4. prijímať konkrétne kroky na odstránenie rozdielu v odmeňovaní žien a mužov,
5. v médiách a vo vzdelávaní ponúkať alternatívne a rozmanité obrazy žien a mužov (prezentovať nielen manažérky a celebrity a nielen matky).

Úlohy a aktivity vyplývajúce z *Národnej stratégie rodovej rovnosti na roky 2009 - 2013* a odporúčania spomínanej konferencie sú zamerané na viaceré oblasti:

**Úlohy pre oblasť legislatívy:** Vypracovať samostatný zákon o rodovej rovnosti, vrátane sankčných mechanizmov v prípadoch porušovania princípov rodovej rovnosti. Odstrániť medzery a nedostatky v legislatíve pracovného práva a nedodržiavania dobrých mravov v pracovno-právnej oblasti. Rozšíriť trestnosť o ďalšie trestné činy proti ľudskosti v oblasti rodovej diskriminácie a znevažovania na základe pohlavia, rodu, ako aj v prípade verbálneho sexuálneho násillia (sexuálne obťažovanie). Rozšíriť definíciu rodiny v zákone o rodine tak, aby nepriorizovala výhradne manželskú rodinu, zmeniť pojem materská „dovolenka“ a rodičovská „dovolenka“ na materské a rodičovské „voľno“ alebo „starostlivosť“. Zabezpečiť rodové vyváženie možnosti používať spoločné, zdvojené priezviská v zmysle zákona o rodine, najmä s ohľadom na priezviská detí.

**Úlohy v oblasti riadenia vyšších územných celkov, miestnych samospráv a verejných politík:** Podporiť rozvoj finančne a miestne dostupných služieb pre osoby s rodičovskými a rodinnými povinnosťami, s cieľom minimalizovať dvojité i trojitú záťaž žien. Zvyšovať informovanosť a citlivosť pracovníkov a pracovníčok úradov práce (ako osôb tzv. prvého kontaktu) na rodovú problematiku. Implementovať rodovo citlivé hľadisko do zabezpečovania zdravotníckych služieb a prístupu

k nim. Posilňovať zodpovednosť za vlastné zdravie - realizovať cieľenú spoločenskú podporu zdravého životného štýlu, najmä mužov (žijú o cca. 10 rokov menej ako ženy).

**Úlohy v oblasti výskumu a realizácie projektov v oblasti rodovej rovnosti:** Iniciovať a finančne podporovať aktivity v oblasti zberu a analýzy rodovo citlivých štatistických údajov, vytvoriť banku rodových dát. Zabezpečiť, aby štatistický úrad a ostatné orgány štátnej správy (v zmysle medzinárodných záväzkov) zbierali, analyzovali vyhodnocovali a sprístupňovali všetky dostupné dáta v rodovom členení. Rodové dáta longitudinálne sledovať, prepájať, systematizovať a dôsledne deliť a publikovať ich. Podporovať **koordinovaný a kontinuálny výskum a prognózy v oblasti rovnakých príležitostí žien a mužov, i v širšom kontexte a presahoch.** Iniciovať vznik regionálnych výskumných a monitorovacích stredísk pre oblasť rodovej rovnosti. Realizovať osobitné rodové analýzy životnej situácie seniorov a senioriek, ako aj zamestnávania pracovníkov a pracovníčok vo vyššom veku. Realizovať komplexné výskumy v oblasti analýzy profesijných a životných kariér žien. Odporúčať a podporovať výskum situácie otcov na rodičovskej dovolenke. Realizovať výskumné projekty v oblasti diskriminácie na základe viacnásobného znevýhodnenia (rod, rasa, etnická príslušnosť, sexuálna orientácia, vek, konfesia, zdravotné znevýhodnenie).

**Úlohy pre trh práce a pre oblasť politiky zamestnanosti:** Zabezpečovať monitoring zamestnanosti a nezamestnanosti aj z optiky dopadov na rodiny a rody. Vytvárať nástroje zaväzujúce zamestnávateľov k uplatňovaniu prorodinných a rodových opatrení (stratégie rodovej rovnosti na úrovni podnikov). Vytvárať efektívne nástroje pre začleňovanie ľudí s rodičovskými povinnosťami na trh práce. Uskutočňovať rodové analýzy trhu práce, zamestnanosti, nezamestnanosti, a to systematicky, nielen na celoslovenskej, ale aj na úrovni regionálnej a miestnej. Spracovávať a analyzovať údaje o rodových rozdieloch v odmeňovaní (nielen analýzy priemerných plátov, ale aj analýzy podľa sektorov, odvetví, regiónov, podnikov, atď.). Iniciovať a podporovať projekty, ktoré by viedli zamestnávateľov k zavádzaniu princípov rodovej rovnosti (vzdelávanie, alternatívne formy práce, zcitlivovanie, spolupráca na tvorbe podnikovej prorodinnej kultúry, motivácia k partnerstvám s MVO, kódexy správania, atď.). Oceňovať príklady dobrých zamestnaneckých politík, upraviť názov súťaže „Zamestnávateľ ústretový k rodine“ na „Zamestnávateľ ústretový k rodine, rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí“, podporovať motivačné nástroje pre zamestnávateľov (implementácia európskych štandardov v oblasti rodovej certifikácie).

**Úlohy pre zamestnávateľov:** Včleniť rodové hľadisko do podnikových systémov riadenia. Zohľadňovať rozdielne potreby rodov pri

tvorbe pracovných miest s cieľom vytvoriť pracovné podmienky rovnako ústretové pre všetkých potenciálnych zamestnancov a zamestnankyne. Zabezpečovať rodové audity podnikových dokumentov a správania na základe kritérií prorodinnosti a rodovosti, s cieľom posilniť rodové opatrenia vo firme pre získanie certifikátov rodovej rovnosti podľa európskych štandardov. Zabezpečiť dôslednú transparentnosť pri výbere pracovníkov a ich funkčných postupov, transparentnosť mzdového a motivačného systému. Zvyšovať sociálny fond a transparentnosť jeho využitia, analyzovať rodovo spravodlivé využívanie týchto prostriedkov, rozvíjať nefinančné benefity pre zamestnancov a zamestnankyne. Podporovať flexibilné formy práce a teleworking. Posilniť rovnovážne zastúpenie mužov a žien v zamestnaní, vrátane vyšších a rozhodovacích pozícií. Posilniť kapacity pracovníkov/čok v oblasti rozvoja ľudských zdrojov, ktorí/é sú kvalifikovaní/é v oblasti rodovej rovnosti. Vytvárať podmienky pri návrate do práce po prerušení zamestnania, predovšetkým z dôvodu materskej a rodičovskej dovolenky alebo iných rodinných a osobných dôvodov.

**Úlohy pre oblasť rodinnej politiky:** Vytvárať vhodné motivačné nástroje a podporovať rodovo vyváženú starostlivosť o deti a iných členov rodiny. Posilňovať a oceňovať význam a hodnotu neplatennej práce, ktorá je spojená so starostlivosťou o deti, rodinných príslušníkov a ostatnej neplatennej práce. Posilňovať a podporovať rodovo citlivú výchovu detí v rodine. Podporovať posilňovanie otcovskej úlohy. Podporovať a rozširovať služby v oblasti predškolských a mimoškolských zariadení, centier pre rodičov, zabezpečovať komunitné programy, posilňovať ich kapacity a kompetencie, individuálne služby a podporu pre ženy. Posilniť širšie koncepcie vnímania rodiny a vytvárať priestor pre podporu všetkých rodinných foriem.

**Úlohy pre oblasť vzdelávania a školstva:** Prostredníctvom rodovo citlivej výchovy a vzdelávania posilňovať právne povedomie v rodovej a antidiskriminačnej oblasti. Pripraviť stratégiu odstraňovania rodových stereotypov a posilnenia rodovej spravodlivosti vo výchove a vzdelávaní, resp. zapracovať ju do reformy školstva. Zakomponovať rodovo citlivú výchovu a vzdelávanie do vyučovacieho procesu na základných, stredných a vysokých školách (ako princíp, ktorý bude zohľadnený vo vybraných alebo špeciálnych vyučovacích predmetoch). Zaradiť problematiku rodovej rovnosti do obsahu pregraduálnej a postgraduálnej prípravy kľúčových aktérov (učiteliek/ov, štátnych úradníkov/čok, mediálnych pracovníkov/čok, policajtov a iných pomáhajúcich profesií). Vytvoriť špeciálne didaktické materiály a odborné publikácie o rodovo citlivom vzdelávaní a o rodovo špecifickej profesionálnej práci (špeciálne rodovo citlivé metodiky) pre uvedené a ďalšie typy profesionálov. Založiť *Rodový inštitút pre*

vzdelávanie a výskum, iniciovať a podporovať vznik odborov/katedier rodových štúdií, vznik programu/kurzu/odboru Rodové štúdiá na vysokých školách. Realizovať rodový audit učebníc a osnov základných a stredných škôl, ako aj rodový audit jazyka a iných výrazových prostriedkov masmédií (odstraňovanie prejavov rodovo necitlivého jazyka). Vo vzdelávacom procese eliminovať zažitú stereotypy o „mužských a ženských“ profesiách. Skúmať rodové rozdiely vo vysokoškolskom prostredí v rámci celej SR (tzv. horizontálnu a vertikálnu segregáciu) a prijať opatrenia na odstránenie nerovností. Viac pozornosti venovať zapájaniu mužov do dosahovania rodovej rovnosti, rozvíjať pedagogické postupy zamerané na odstraňovanie rodových stereotypov, rozvíjať metódy a nástroje vzdelávania, ktoré zvyšujú spôsobilosť a potenciál chlapcov a mužov starať sa o seba a druhých. Robiť opatrenia na podporovanie chlapcov a mužov pri rozhodovaní sa pre vzdelanie a zamestnanie v oblastiach, v ktorých sú prevažne zastúpené ženy, a opačne, s cieľom odstrániť rodovú segregáciu na trhu práce.

**Úlohy zamerané na elimináciu domáceho (rodovo podmieneného) násillia:** Dôsledne reagovať na dokument *Záverečné zistenia Výboru CEDAW* na 41. zasadnutí, ktoré sa konalo v dňoch od 30.6. - 18.7. 2008 k druhej, tretej a štvrtej periodickej správe SR k CEDAW (za obdobie 1998 - 2006), ktoré vyjadrilo znepokojenie nad vysokou mierou výskytu násillia páchaného na ženách a dievčatách, vrátane vrážd. Realizovať závery *Rámcovej dohody o obľážovaní a násillí pri práci Európskych sociálnych partnerov* (Brusel 2007), ktorá nabáda sociálnych partnerov, aby venovali dostatočnú pozornosť problematike násillia a sexuálneho obľážovania na pracovisku a informuje o možnostiach riešenia a o preventívnych opatreniach. V rámci pripravovaného *Národného akčného plánu pre prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2009 - 2013* je nevyhnutné, aby štát prevzal zodpovednosť za aktívnu účasť na budovaní špecifických služieb pomoci obetiam násillia. Násillie na ženách chápať ako dôsledok nerovnomerného rozdelenia moci a ako sociálno-patologický jav, ku ktorému treba pristupovať s nulovou toleranciou. Koordinovať prácu pomáhajúcich profesií na úrovni regiónov, financovať uvedené služby, skvalitniť vzdelávanie všetkých profesií, ktoré sú v kontakte s obeťami násillia. Zabezpečovať špecifické vzdelávanie pre pracovníčky/ov v existujúcich zariadeniach a špecifické vzdelávanie v rámci prípravy na povolanie. Odstraňovať nedoriešené problémy v legislatíve a vo vyšetrovaní. Prijať opatrenia na zvýšenie citlivosti širokej verejnosti na rodovo podmienené násillie - prostredníctvom médií a programov verejného vzdelávania, vrátane kampaní o nulovej tolerancii voči násilliu. Vplývať na zvýšenie ochoty verejnosti oznámiť a zasiahnuť v prípadoch domáceho násillia. Zabezpečiť, aby násillie bolo stíhané a trestané s náležitou

vážnosťou a rýchlosťou, aby ženy, obeť násilia mali k dispozícii okamžité nástroje nápravy a ochrany. Uplatňovať v praxi § 278a novelizovaného *Zákona NR SR č. 171/1993 Z.z o Policajnom zbore* - nové oprávnenie príslušníka Policajného zboru o vykázaní agresora zo spoločného obydlija. Obetiam násilia poskytovať špecializované služby pomoci, skvalitňovať ich na úroveň európskych štandardov, zvýšiť počet zariadení a služieb, vytvárať intervenčné tímy vo všetkých regiónoch Slovenska, rozvíjať a skvalitňovať tradičné i nové aktivity zamerané na podporu výkonu služieb pre obeť násilia. Prijat' opatrenia na zabezpečenie bezpečných domov pre ženy - obeť násilia, v dostatočnom počte a s primeranými štandardmi. Vyčleniť finančné zdroje na programy zamerané na boj s násilím páchaným na ženách, pre novo vznikajúce a existujúce špecifické služby. Zvýšiť počet a kvalitu preventívnych programov a kampaní zameraných na rôzne skupiny obyvateľstva, vrátane mužov, žien a zraniteľných komunít. Zabezpečiť celkové scitlivenie na všetky formy násilia páchaného na ženách u štátnych úradníkov/čok, predovšetkým u orgánov činných v trestnom konaní, poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a sociálnych pracovníkov/čok. Zvýšiť počet odborníkov na domáce násilie, zlepšiť spoluprácu pomáhajúcich profesií, prekonávať rezortizmus. V rámci terciárnej prevencie pracovať aj s násilnými osobami. **Pravidelne uskutočňovať kvantitatívne aj kvalitatívne výskumy rodovo podmieneného násilia, zdokonaľovať a dopĺňať štatistickú evidenciu, ročne ju publikovať, zapájať sa do medzinárodných komparatívnych výskumov.** Zisťovať násilie u špecifických skupín (staršie ženy, ženy so zdravotným postihnutím, rómske ženy, páchatel'ov). Vypracovať štúdie o vraždách v dôsledku násilia, o vplyve násilia na deti, o obetiach obchodovania a sexuálneho obťažovania.

**Úlohy vo vzťahu k problému sexuálneho obťažovania:** Zabezpečiť implementáciu smerníc ES v oblasti ochrany pred sexuálnym obťažovaním. Zpracovať problém sexuálneho obťažovania do národných strategických materiálov pre elimináciu násilia páchaného na ženách, do *Kódexov dobrej praxe* a organizačných poriadkov. Meniť postoje verejnosti a eliminovať sexuálne obťažovanie prostredníctvom scitlivovania zamestnávateľov a zvýšenia vedomostí zamestnancov o praktikách sexuálneho obťažovania. V odborových organizáciách či v zamestnaneckých radách vytvoriť postupy pri riešení sťažností na sexuálne obťažovanie na pracovisku a dôverníka pre pomoc obetiam. Podporiť výskumné aktivity v oblasti zmapovania problémov sexuálneho obťažovania (reprezentatívne výskumy) a otvoriť verejnú diskusiu k tejto závažnej forme násilia. Zpracovať problematiku sexuálneho obťažovania do školských poriadkov a určiť dôverníka / poradcu pre ľudí vystavených sexuálnemu obťažovaniu na školách (vrátane obťažovania ľudí z dôvodu inej sexuálnej orientácie). Zaviesť vzdelávanie

zamestnávateľov a ostatných aktérov posilňujúce citlivosť k násiliu a špeciálne k sexuálnemu obťažovaniu (oblasti zdravotníctva, súdnictva, polície, armády a pod.). Zakomponovať do zákonov pre oblasť reklamy a médií zákaz sexistických prejavov a znevažovania na základe pohlavia, rodu, sexuálnej orientácie. Zvýšiť vedomosti verejnosti o sexuálnom obťažovaní, rozvíjať poradenstvo v prípadoch sexuálneho obťažovania (pre obeť, zamestnávateľov a odborové zväzy), diseminovať vedomosti o rodovo podmienenom násilí (letáky, besedy, publikácie, medzinárodné konferencie a stretnutia). Vytvoriť interné predpisy pre zamestnávateľov o neprípustnosti násilného správania, preškoliť svojich pracovníkov o problematike diskriminácie a sexuálneho obťažovania na pracovisku, ustanoviť dôverníkov, na ktoré sa obeť sexuálneho obťažovania môže obrátiť o pomoc. V rámci školení a tréningov preberať identifikačné znaky, ako rozpoznať včas násilie, zastrašovanie .

Ako vidieť, rovnosť rodov je mnohorozmerný fenomén s množstvom problémov a oblastí pretrvávajúcej diskriminácie. Slovensko ako členská krajina EÚ je zaviazaná povinnosťou odstraňovať bariéry rodovej rovnosti vo vedomí širokej a odbornej verejnosti, v oblasti rodinného a pracovného života.

Prešovská univerzita v Prešove sa aktívne podieľa na tomto procese tým, že problematika rodovej rovnosti (rodových štúdií) je začlenená do viacerých povinných a povinne voliteľných predmetov študijných odborov Sociálna práca a Andragogika, ponúka Úvod do rodových štúdií ako výberový predmet pre ostatné študijné odbory na Prešovskej univerzite. Problematika rodovej rovnosti je predmetom vedeckého výskumu projektu VEGA a obsahom mnohých monografií a publikovaných štúdií. V expertných komisiách vrcholných orgánov Rady vlády i Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR dlhodobo pôsobia traja pracovníčky Inštitútu edukológie a sociálnej práce. Mnohé bakalárske, diplomové, rigorózne a dizertačné práce sú zamerané na výskum rovnosti rodov, realizujú sa projekty Európskeho sociálneho fondu zamerané na výskum a vzdelávanie v oblasti rodovej rovnosti a i.

## ZÁVEROM

Tendencie vo vývoji feminizmu a evidentne zdržanlivý až odmietavý postoj verejnosti k modernému feminizmu a politike gender mainstreaming-u sú výzvou na dekonštrukciu pretrvávajúcich rodových stereotypov v rámci foriem štátnej vzdelávacej politiky a úloh celoživotného vzdelávania. Osobitne je táto výzva aktuálna pre proces prípravy a ďalšieho vzdelávania učiteľov, vychovávateľov, sociálnych pracovníkov a andragógov, ktorí by sa mali programovo podieľať na dekonštrukcii rodových stereotypov, kultivovaní rodovej citlivosti a rodovej tolerance.

Výchova a vzdelávanie detí, mládeže a dospelých nasmerovaná na emancipáciu od patriarchálnych rodových stereotypov je podmienená tým, aby samotní odborníci a odborníčky disponovali poznatkami, aby vedeli argumentovať, cítili potrebu obhajoby vlastnej rodovej identity a prejavu tolerance voči inému rodu. Najmä oni by mali byť aktérmi spomínanej dekonštrukcie, šíriteľmi a realizátormi myšlienok o rovnocennosti žien a mužov a potrebe presadzovania rovnosti rodov v praxi.

*Absencia rodového sebedomia* je však ešte i dnes typická pre veľkú časť populácie profesionálnych žien. Aj odborníčky vo vzdelávaní dospelých a v sociálnej sfére, podobne ako väčšina žien na Slovensku, je poznačená *syndrómom naučenej bezmocnosti*. Syndróm naučenej bezmocnosti je vo vedomí žien hlboko zakorenený, súvisí s podriadenosťou a pocitom ich menejcennosti, ktorý sa formoval (viac upevňoval, ako zámerne oslaboval) v priebehu celých doterajších dejín. Dôsledkom toho je, že ešte aj dnes mnohé vzdelané slovenské ženy myslia a správajú sa ako menšina, a to aj napriek tomu, že tvoria mierne väčšinovú časť populácie, že je relatívne vysoká ich vzdelanostná úroveň a že v praxi sa dosiahla celkom slušná úroveň rovnoprávnosti v občianskych právach a sociálnych podmienkach pre ženy a mužov.

Riešenie načrtnutých problémov vyžaduje aktívnu tvorbu rodovej tolerance a identity nielen u žien, ale aj u mužov, nielen u dospelých, ale aj u detí - v *procese celoživotného vzdelávania*. Osobitne dôležité je začlenenie uvedenej problematiky do profesijnej prípravy a ďalšieho vzdelávania vysokoškolsky vzdelaných odborníkov, ktorí riadia najrôznejšie oblasti spoločenského, ekonomického a kultúrneho života. To si vyžaduje komplex opatrení, napríklad:

- úvod do dejín feminizmu a rodových štúdií včleniť do študijných programov (ako povinné alebo výberové predmety, tematické okruhy v niektorých predmetoch a pod.) na vysokých a stredných školách,
- v spoločenských vedách rozvíjať interdisciplinárnu diskusiu o sociálnych otázkach rodu,

- tvorbu študijných prameňov a zdrojov informácií o rodovej problematike (v odborných a populárno-náučných publikáciách, štúdiách a článkoch, televíznych a rozhlasových reláciách, internetových prameňoch),
- systematickú a dlhodobú informačnú kampaň v masmédiách o problematike feminizmu a výchove k rodovej citlivosti a tolerancii,
- odbornú diskusiu a spoluprácu s cirkvami, o niektorých otázkach postavenia ženy v rodine, cirkvi a spoločnosti,
- spoluprácu vzdelávacích inštitúcií s národnými a medzinárodnými informačnými a vzdelávacími inštitúciami zameranými na problematiku rodu (*ASPEKT* v Bratislave, Nadácia *Gender Studies* v Prahe, *European Network of Scientific and Technical cooperation on women's studies* so sídlom v Holandsku a pod.),
- tvorbu vzdelávacích projektov a získavanie finančných prostriedkov na podporu kultivácie rodovej citlivosti a tolerancie,
- diferencovaný metodický prístup k špecifickým edukačným cieľom, vzdelávacím možnostiam a potrebám žiakov a žiačok, študentov a študentiek jednotlivých stupňov škôl a pod.

## Otázky

1. Prečo je potrebná genderová filozofia starostlivosti v sociálnej práci?
2. Čo je to relokácia starostlivosti a ako prebieha?
3. Ako chápeme etiku starostlivosti v súvislosti s novou genderovou koncepciou?
4. Ako vníma rodové potreby jednotlivca tradičná a moderná genderovo špecifická sociálna práca?
5. Charakterizujte základné prístupy modernej genderovej sociálnej práce.
6. Vysvetlite pojmy: degendering, horizontálna rodová segregácia, vertikálna rodová segregácia, anachronizmus.
7. Aké sú prejavy horizontálnej a vertikálnej rodovej segregácie?
8. Čím je charakteristická genderovo integrovaná organizácia?
9. Čo je to benchmarking genderových vzťahov?
10. Čo je cieľom vzdelávacích a osvetových kampaní v oblasti rodovej socializácie a dekonštrukcie rodových stereotypov?
11. Aké aktivity prispievajú k eliminácii rodových stereotypov?
12. Napíšte pojmy a skutočnosti, ktorým ste v tejto kapitole neporozumeli

## Úlohy

1. Upravte nasledovné rodovo stereotypné výrazy: materská dovolenka, domov pre osamelé matky s deťmi, materské centrum, materské povinnosti, priestor pre mamičky s deťmi
2. Praktické cvičenia:
  - a) *Webová stránka - genderovo integrovaná organizácia.* Vytvorte návrh webovej stránky/koncept písaný rukou/, ktorá bude určená pre zamestnávateľov, vedúcich a riadiacich pracovníkov. Vypracujte štruktúru stránky s informáciami, ktoré sú podľa Vás dôležité pre danú cieľovú skupinu. Premyslite si, čo potrebuje vedieť vedúci pracovník o rovnosti rodových príležitostí na pracovisku.
  - b) *Sociálny pracovník a sociálna pracovníčka ako aktéri v boji proti domácej násilii.* Vytvorte návrh konkrétnych opatrení / aktivít / na komunitnej úrovni vo Vašom meste / obci.
3. Vyjadrite svoj názor. 1. čo je podľa Vás chybou pri prvom kontakte sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky s týranou osobou? 2. aké vedomosti okrem Vášho odboru potrebujete pri práci s týranou, zneužívanou či inak traumatizovanou osobou? 3. čo robiť, keď sa stanem svedkom domáceho a rodovo podmieneného násillia? 4. aké legislatívne zmeny považujete za dôležité?
4. V súčasnosti sa stretávame s nevhodnými označeniami niektorých povolání, napr. prostitútka je “vtipne” označovaná ako sociálna pracovníčka. Čo si myslíte, ako je možné eliminovať tento negatívny jav? Uveďte príklady ďalších nevhodných pomenování.

## LITERATÚRA

- ABRAMSOVÁ, L. 2002. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Acquis communautaire. Kapitola 13. Sociálna politika a zamestnanosť. Rovnosť zaobchádzania pre ženy a mužov. Boj proti rasizmu*. 2001. Bratislava : Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR
- AMSTRONGOVÁ, K. 2006. *Krátká historie mýtů*. Praha : Argo.
- APFEL, V. 2001. *Čas pekelných ohňov. Procesy s bosorkami na Slovensku (1506-1766)*. Budmerice : RAK.
- BAČOVÁ, V. 2003. Prečo ženy prijímajú svoje znevýhodnenia v spoločnosti : Rôzne podoby používania a vnímania moci. In CVIKOVÁ, J., JURÁNOVÁ, J. (eds.). *Ružový a modrý svet*. Bratislava : Aspekt.
- BAČOVÁ, V. 2005. Ako sa vytvára ženskosť. In CVIKOVÁ, J., JURÁNOVÁ, J., KOBOVÁ, L.: *Žena nie je tovar. Komodifikácia žien v našej kultúre*. Bratislava : Aspekt.
- BADINTER, E. 1998. *Materská láska od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava : Aspekt.
- BAHENSÁ, M. 2005. *Počátky emancipace žen v Čechách : dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze 19. století*. Praha : Slon.
- BENDL, S. 2002. Feminizace školství a její pedagogické konsekvence. In *Pedagogická orientace*, č. 4, s. 19-35.
- BÉREŠ, M., BOSÝ, D. 2009. Správa z rodového auditu stredných odborných škôl v rámci projektu CREdu). BOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. (eds.): *Učiteľky a riaditeľia*. Prešov : EsFem, s. 45-67.
- BÉREŠ, M. 2010. Koncept hegemonické maskulinity (R. W. Connell) ako teoreticko-metodologický rámec rodovo citlivého skúmania medzigeneračných vzťahov. In BALOGOVÁ, B. (ed.) *Múdrost' veku - vek múdrosti*. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov : FF PU.
- BOKES, F. 1968. Školstvo na Slovensku 1848 - 1900. In *Dejiny Slovenska II*. Bratislava : SAV, 1968.
- BOSÁ, M. 2005. Výchova a problém násilia páchaného na ženách. In BÚTOROVÁ, Z., FILADELFIOVÁ, J. (eds.). *Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky.
- BOSÁ, M. 2007. Návod v dvoch krokoch. Ako môže spoločnosť (ne) podporovať násilie na ženách. In *Prešovský kametot*, 6. 11. 2007, s. 9.
- BOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. (eds.). 2009. *Učiteľky a riaditeľia*. Prešov : EsFem.

- BOSÁ, M. 2011. Miesto feminizmu v tradícii sociálnej práce. In *Gender, rovné príležitosti, výzkum*. roč. 12, č. 1, s. 35-43.
- BUDIL, I. 2003. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha : Triton.
- BUTLER, J. 2003. *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryývanie autority*. Bratislava : Aspekt.
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. 1996. *On a ona: Ženský údel očami verejnej mienky*. Bratislava : Focus.
- BÚTOROVÁ, Z., FILADELFIOVÁ, J. (eds.). 2005. *Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky.
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. 2008. *Ona a on na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- CVIKOVÁ, J., JURÁNOVÁ, J.. 2003. *Ružový a modrý svet*. Bratislava, Aspekt.
- CVIKOVÁ, J., JURÁNOVÁ, J., KOBOVÁ, Ľ. (eds). 2006. *Histórie žien. Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt
- CVIKOVÁ, J., FILADELFIOVÁ, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo. Aspekty kľúčových rizík*. Bratislava : Aspekt.
- CVIKOVÁ, J., FILADELFIOVÁ, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo. Aspekty kľúčových rizík*. Bratislava : Aspekt.
- ČÁP, J., MAREŠ, J. 2007. *Psychologie pro učitele*. Praha : Portál.
- DÉRER, I. 1924. *Slovensko v prevrate a po ňom*. Bratislava : Naša Sloboda.
- DRIENKO, J. 2006. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, r. 58, č. 1, s. 80 - 96.
- ENGLOVÁ, J. 2003. *Žena devatenástého stoloetia v dokumentech*. Ustí nad Labem : PF UJEP, 2003.
- FAFEJTA, M. 2004. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany : Nakladatelství Jana Piszkiwicz, 2004.
- FARKAŠOVÁ, K., KOLLÁROVÁ, H., 2004. Súhrnná správa o stave dodržiavania ľudských práv v Slovenskej republike za rok 2004. *Ľudské práva žien*. Dostupné na: [www.snslp.sk/rs/snslp\\_rs.nsf/0/](http://www.snslp.sk/rs/snslp_rs.nsf/0/).
- FILADELFIOVÁ, J. 2008. *Učiteľské povolanie. Aspekty rodovej rovnosti v škole*. Bratislava : Aspekt.
- FRÖSCHL, F., LÖW, S. 2009. *Konať proti násiliu na ženách*. Bratislava : Pro Familia.
- GILLIGANOVÁ, C. 2001. Jiným hlasem. O rozdiľné psychologie žen a mužů. Praha : Portál
- GREGOROVÁ, H. 2008. *Slovenka pri knihe. Čítanka*. Bratislava: Aspekt
- HANULÁKOVÁ, V., JACKOVÁ, M. 2009. *Rodová rovnosť - nové otázky a výzvy*. Zborník prezentácií z konferencie. Bratislava : BRAND ADVERTISING s.r.o.

- HAVLÍK, R., KOŤA, J.. 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál.
- HELWIG, G. 1997. Weg zur Gleicherechtigung. In *Informationen zur Politischen Bildung*. 1997, No. 257, s. 3 - 15.
- HENDRYCHOVÁ, S. 1999. Z historie feminizmu v českých zemích. In VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E., MARÍKOVÁ, H. (eds.). *Společnost žen a mužů z aspektu gender: zborník studií*. Praha : Open Society Fund, 1997, s. 43 - 49.
- HILL, G. 2004. *Moderní psychologie. Hlavní oblasti současného studia lidské psychiky*. Praha : Portál.
- HOMOLA, Š. 1846. Ústavi pre úschovanja djevčat. In *Slovenskje národnie novini*, 1846, č. 45.
- JANEBOVÁ, R. 2005. Otázky moderní feministické sociální práce: Emancipatorní , nebo genderově specifická sociální práce? In *Sociální práce/Sociální práce*, roč. 3, č. 3, s. 86-98.
- JANEBOVÁ, R.. 2006. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2006.
- JESENKOVÁ, A. 2009. Rodová segregácia v príprave na povolanie. In Kasáčová, L. *Učiteľ pre školu 21. storočia*. Zborník z vedeckej konferencie. Banská Bystrica : PdF UMB, s. 211-217.
- JESENKOVÁ, A. 2010. Reforma školstva, feminizácia a marginalizácia starostlivosti. In *Rodová rovnosť v procese prípravy na povolanie* : zborník vystúpení na konferencii. Bratislava, 18. - 19. 11. 2010. Prešov : EsFem, s.1-10.
- KICZKOVÁ, Z. a kol. 2006. *Pamäť žien. O skúsenosti sebautvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava : IRIS.
- KICZKOVÁ, Z., SZAPUOVÁ, M. (eds.). 2011. *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava : Univerzita Komenského.
- KIRÁLYOVÁ, B., HOJČOVÁ, L. a kol., 1984. *Pokrokové ženské hnutie na Slovensku (1918 - 1980)*. Bratislava : ÚV SZŽ, 1984.
- KOCKA, A. 1965. Buržoázna filozofia v rokoch 1918 - 1938. In *Prehľad dejín slovenskej filozofie*. Bratislava : SAV.
- KODAJOVÁ, D. 2006. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *ČaS, elektronický časopis*, roč. 9, č. 4. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>
- KODAJOVÁ, D. 2006. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *ČaS, elektronický časopis*, roč. 9, č. 4. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>
- KODAJOVÁ, D. 2006a. Vzdelávanie dievčat - možnosti a limity uplatnenia v spoločnosti pred rokom 1918. In ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M. STRÁNÍKOVÁ, J. (eds.). *Dejiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice.

- Koncepcia rovnosti príležitostí žien a mužov*. 2001, Bratislava : MPSVaR.
- KORBELOVÁ, M. 1984. Živena, spolok slovenských žien (1869 - 1948). In: *Pokrokové ženské hnutie na Slovensku (1918–1980)*. Bratislava : Živena, 1984, s. 62 - 75.
- KOWALSKÁ, F. 1987. *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia*. Bratislava : Veda.
- KŘÍŽKOVÁ, A., PAVLICA, P. 2004. *Manažment genderových vzťahů. Postavení žen a mužů v organizaci*. Praha : Management Press.
- KVAPILOVÁ, E., PORUBÄNOVÁ, S. (eds.), 2001: *Nerovné cesty k rovnosti*. Bratislava, MŠSR.
- KVAPILOVÁ, E., PORUBÄNOVÁ, S. *Uplatňovanie rodového hľadiska*. Dostupné na <http://slovník.aspekt.sk> urobme rodovú rovnosť skutočnosťou (making gender equality a reality). Dostupné na: <http://www.gender.gov.sk/index.php?id=479&sid=85a983798b585e5baf197c25a017394c>.
- LEHOCKÝ, D. 1786. Kniha o múdrom a kresťanskom vychovávaní dietok. In ČEČETKA, J. 1947. *Výbor zo slovenských pedagógov*. Bratislava : SN.
- Lexikón slovenských dejín*. 1997. Bratislava : SPN.
- LUKÁČ, E., MICHALIČKA, V. a kol. 2007. *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 - 1945)*. Prešov : FF PU
- LUKŠÍK, I., SUPEKOVÁ, M., 2003: *Sexualita a rodovosť v sociálnych a výchovných súvislostiach*. Bratislava : Humanitas.
- LYÓCSA, I. 2011. Konštrukty materstva a otcovstva u pracovníčok a pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí: príklad praxe vo Veľkej Británii, Kanade a Izraeli. In *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 11, č. 2, s. 96-105.
- MACHALOVÁ, M. 2010. *Biodromálna psychológia pre pomáhajúce profesie (sociálnych pracovníkov, sociálnych pedagógov a andragógov)*. Brno : Institut mezioborových studií .
- MACHÁČEK, L. (ed.). 2006. Gender - rod v pedagogickom výskume a praxi. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- MALEČKOVÁ, J. 2002. *Úrodná pôda. Žena ve službách národa*. Praha : ISV nakladatelství.
- MALÍNSKA, J. 2005. *Do politiky prý žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Slon/Libri.
- MÁTEJ, J. a kol. 1976. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN
- MAY, R. 2007. *Túžba po mýtoch*. Bratislava : Ikar.

- MIKULOVÁ, M., CVIKOVÁ, J., JURÁŇOVÁ, J. Eds. 2002. Ženy a národ na prelome 19. a 20. storočia. In *Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky*. Bratislava : Aspekt.
- OAKLEYOVÁ, A. 2000. *Pohlaví, gender a spoločnosť*. Praha : Portál.
- ONDRISOVÁ, S. a kol. 2002. *Neviditeľná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava : Nadácia Občan a demokracia.
- PÁSTOR, Z. 2004. Spolupráca slovenských a moravských žien pri zrode dievčenských odborných škôl na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. DARULOVÁ, J., KOŠTIALOVÁ, K. (eds.). Banská Bystrica : FHV UMB v Banskej Bystrici a Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe.
- PAVLÍK, P. 2005. Gender a trh práce: In SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. (eds.). *Gender ve škole*. Praha : Otevřená společnost.
- PIETOR, A. 1870. Vzdelanie žien. In *Orol*, č. 10.
- PIETRUCHOVÁ, O., MESOCHORITISOVÁ, A. *Rodová rovnosť v organizácii*. Bratislava : Vydavateľstvo OKAT.  
Dostupné na: [http://www.diskriminacia.sk/?q=s\\_gender/sm\\_links](http://www.diskriminacia.sk/?q=s_gender/sm_links).
- POTEMRA, M. 1991. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 - 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica
- Prehľad dejín slovenskej filozofie*. 1965. Bratislava : SAV
- Ratio Educationis 1777 a 1806*. 1988. MÁTEJ, J. (ed.) Bratislava : SPN
- RENZETTI, C., M., CURRAN, D. J. 2003. *Ženy, muži a spoločnosť*. Praha : Nakladatelství Karolinum.
- Rovnosť a nediskriminácia. Výročná správa*. 2006. Luxemburg : Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev.
- RUPP, L. J. 1999. *Vytoužená minulosť (dejiny lásky a sexuality medzi osobami stejného pohlaví v Americe od príchodu Evropanů po současnost*. Praha : One Woman Press.
- RUŽIČKA, V. 1974. *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava : SPN.
- SAVICKÝ, I. 1992. Lidská práva - práva mužů a žen? In Havelková, H. a kol. *Lidské práva, ženy a společnost*. Praha : ESVP.
- Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. 2004. Eds. J. DARULOVÁ, K. KOŠTIALOVÁ (eds.). Banská Bystrica : FHV UMB a Sociologický ústav Akadémie vied ČR v Prahe.
- SCHUBERT, J. 1976. Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867 - 1918. In MÁTEJ, J. a kol. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN.
- SMETÁČKOVÁ, I. 2005. Gender a školství. In SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. (eds.). *Gender ve škole*. Praha : Otevřená společnost.

- SPENCER, C. 1999. *Dejiny homosexuality*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovart.
- SROGOŇ, T. 1976. *Samuel Ormis: Život a dielo*. Bratislava : SPN, 1976.
- STIEGLER, B. 2002. *Ako uplatňovať rodové hľadisko (Aspekty stratégie Európskej únie)*. Bratislava : Aspekt.
- Súhrnná správa o stave rodovej rovnosti na Slovensku a o činnosti Rady vlády pre rodovú rovnosť:*  
Dostupné na: <http://www.gender.gov.sk/index.php?sid=280862a34c8c70f6e9356be49f6d07a2&smc=1&id=531>
- Školstvo na Slovensku: Školy, žiaci, učitelia v šk. r. 1918/19 - 1947/48*. 1949. Bratislava : Slovenský plánovací úrad.
- ŠROBÁR, V. 1928. *Osvobozené Slovensko I*. Praha : Čin, 1928.
- TOMANOVÁ, V. 2009. Úvodný príhovor účastníckam a účastníkom konferencie. In HANULÁKOVÁ, V., JACKOVÁ, V. Eds. *Rodová rovnosť - nové otázky a výzvy*. Bratislava : BRAND ADVERTISING s.r.o., s. 5-12.
- TOKÁROVÁ, A. 2007. *Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov : Akcent Print.
- TOKÁROVÁ, A. 2011. Násilie na ženách a syndróm naučenej bezmocnosti žien. In *Násilie na ženách - problémy a perspektívy riešenia* - zborník z odborného seminára MPSVaR SR v Bratislave. NEUMANOVÁ, A., ŠKORCOVÁ, L. Eds. Bratislava : MPSVaR SR, s. 86-95
- Varovné signály: krízové centrum MYMAMY chce kompletnými službami a profesionalizáciou zvýšiť pomoc obetiam domáceho násillia. 2009. In *Prešovský večerník*, roč. XX, č. 4701 (3.6.2009), s. 8.
- VOTRUBOVÁ, Š. 1931. *Živena, jej osud a práca*. Martin : Živena
- Výskum STEM: V prípade domáciho násillí verejnost mnohdy tápe (rozhovor P. Bayera s. V. Haberlovou). 2006. In *Sociální práce / Sociálna práca*, č. 3, s. 11-12.
- ZÁBRODSKÁ, K. 2009. *Variace na gender. Poststrukturalizmus, diskurzívna analýza a genderová identita*. Praha : Akademia.
- ZGÚTH, P. 1936. Školstvo na Slovensku, slovenské učiteľstvo pred prevratom a v historickom vývoji. In *Pamätník slovenského školstva*. Bratislava : Vydavateľstvo pamätníka slovenského školstva, 1936.
- ŽBIRKOVÁ, V. 1999. Miesto dejín školstva a pedagogiky v štúdiu sociálnej práce. In *Súčasný stav sociálnej práce na Slovensku*. Zborník materiálov z prvej celoslovenskej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava, 27.–28. mája 1999. Ed. Š. STRIEŽENEC. Bratislava : PdF UK.
- WOLF, N. 2000. *Mýtus krásy*. Bratislava : Aspekt.

## **Potenciál, občianske združenie**

a

Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity  
v Prešove

### **Mýty a stereotypy o ženách a mužoch**

vo svetle politiky rodovej rovnosti a feministickej kritiky

Učebný text pre študentov a študentky odborov Andragogika, Sociálna práca,  
Sociálna pedagogika a Učiteľstvo na Prešovskej univerzite v Prešove.

© Anna Tokárová

**Recenzentka:** PhDr. Adriana Jesenková, PhD.

**Otázky a úlohy za kapitolami:** Mgr. Monika Rusnáková

**Sadzba:** Mgr. Matej Tokár

**Jazyková úprava:** Mgr. Monika Rusnáková

**Vydavateľ:** Prešov : Potenciál, občianske združenie, 2011

© Anna Tokárová

**ISBN 978-80-969073-3-5**

**EAN 9788096907335**